

Dr. Varga József

Mondjuk, írjuk hetésiesen?

2003.

TARTALOM

A hetési (murántúli) nyelvhasználat sajátosságai

- A muravidéki (hetési) tájnyelvről 1.
- A muravidéki (hetési) tájnyelvről 2.
- A muravidéki (hetési) tájnyelvről 3.
- A muravidéki (hetési) tájnyelvről 4.
- A muravidéki (hetési) tájnyelvről 5.

A taratykos béka

Csánk/u/ és baboka

Hm! Hm! Igen. Igen!

Hurka vagy kolbász?!

Ürge a kőzapocok?!

A fazon nem szezon

Kereszteljünk vagy szenteljünk?

Sajátos hetési névszó-toldalékolás

A kikliny alatt!

Visszánok!

A van ígéről röviden

A múltunk a jövőnk!

„Pritozsisztunk...” (Fellebbeztünk)

„Árvinszko dejte” (Árva gyermek)

Divat a durvaság és a trágárság?

A köznyelv helyi érvényesüléséről a mindennapi beszédben

A névelőről

Határozottan vagy anélkül?

Az *ë*-zés és *ö*-zés

A hosszú *i* magánhangzóról

A hosszú *ú* magánhangzóról

Az *-i* melléknévképző használata

Külön vagy egybe?!

Még mindig a külön- és egybeírásról

Lovastól vagy lovastul?

Elől vagy elől?

Küld vagy küldd!

Hidre, borre?

A *kis* melléknévről

Hogyan mondjam, írjam? (1)

Hogyan mondjam, írjam? (2)

Ismét a zár-és a réshangok összeolvadásáról

A részleges hasonulásról

A teljes hasonulásról

Röviden az igekötőről

Gondok az intézménynevek írásos használatában I.

Gondok az intézménynevek írásos használatában II.

Egy fogalmazási verseny margójára (1.)

Egy fogalmazási verseny margójára (2.)

Kossuth díj?

Érthetően, magyarul!

A Lendvai Község utcanevei

A kötőjel, a nagykötőjel és a gondolatjel

Muraszombaton vagy Muraszombatban?

Ilyen a magyar nyelv?!

FIGYELEM! FORGALMI REND

ÁTSZERVEZÉS

Nyelvhasználat a többnyelvű környezetben

A nyelvek egymásra hatása

Nyelvünk díszítő kincsei

A ragadványnevekről

A becenevekről

Vigyázzunk nyelvünk tisztaságára!

»Magyar neve?«

Két vagy több neve van?

Négy neve van egy falunak!?

Nevelni, de hogyan?

„Csak nem elhagyott a szeretőd?”

Szakmai életrajz

A hetési (murántúli) nyelvhasználat sajátosságai

A muravidéki (hetési) tájnyelvről 1.

Sokszor volt beszédtema, néha vita tárgya is, hogy a muravidéki kis falvak magyar lakossága milyen tájegységhez tartozónak vallja magát. A különféle szakvélemények szerint három nyelvjárás-csoporthoz - a göcsejihez, a hetésihez és az őrségihez - tartozónak mondhatják magukat, azaz mondhatnánk magunkat. De nem ilyen egyszerű ez a dolog.

A 32 Mura menti őshonos magyar település közül néhány falu a történelme során birtokrendezési, közigazgatási és egyházközségi körzetesítések folytán több tájegységhez is tartozott. E falvak pontos hovatarozását az elmúlt fél évezredben még a kutatók sem tudták egyértelműen, megnyugtatóan tisztázni, illetőleg elfogadtatni. Például Dobronak vagy akár Hosszúfalu esetében is megoszlanak a vélemények.

A térségünkben élők mai „tájtudatát” sem lehet teljes mértékben meghatározni, hiszen ez sokszor szemben áll az írásos emlékekkel és feljegyzésekkel. A legtöbb dobronaki vagy hosszúfalui ember nem fogadja el, hogy hetési lenne. Pedig van róla írásos dokumentum, hogy e két település rövidebb-hosszabb ideig a **Hetési bírósághoz** tartozott. De hasonló nézetet vall más muravidéki magyar település lakossága is.

Az 1890-es, az 1910-es, majd pedig az 1960-as és 1970-es években összegyűjtött (lejegyzett) muravidéki népmesék és nyelvjárási szövegek nagyon sok nyelvi hasonlóságot mutatnak a Mura mentén élő magyarság nyelvhasználatát illetően. Ezeket főiskolai és egyetemi tanárok, valamint nyelvjáráskutató szakemberek gyűjtötték össze a magyar falvakban Hodostól egészen Pincemajorig, majd rögzítették.

A múlt század végi hetési tájnyelv alig változott szókincsében a mintegy nyolcvan év alatt. Szinte megőrizte tiszta táji jellegét, a hetési nyelvjárás csoportra jellemző sajátosságait. Ma viszont már nem tapasztaljuk ezt, hiszen a muravidéki magyarok nyelvhasználatába a mindennapi életben sok idegen, főleg szlovén szó kerül.

Ebben a rövid írásomban csupán az úgynevezett kettőshangzókról szeretnék szólni, arról a nyelvi jelenségről, amelynek keretében egy szótagban két magánhangzót ejtünk ki. Néha még írásunkban is tükröztetjük ezt. Például azt a közleményt, amely köznyelven így hangzik: „Az én édesanyám a kenyértésztát élesztővel kelesztette meg, majd a kemence hő kövére tette”, egy falusi néni a következőképpen mondta: „A zién iedősanyám a kenyiertésztát iélesztüve kelesztötte meg, maj a kemince hüökküjijere tette.”

Az idézett összetett mondatban az alábbi kettőshangzók szerepelnek: a *zién* szóban az **ié**, az *iedősanyámban* a **ie**, a *hüökküjijerében* pedig az **üő** és az **ie**. De hasonlóan jelentkezik az *uora* (= óra) szóban az **uo**, a *suó* (= só)-ban az **uó**, a *gyöü* (= jövő) napra kifejezésben az **öü**, a *kiésüöbb* (= később) alakban az **ié** és a **üő**, a *füöd* (= föld)-ben pedig az **üő**.

Érdekes, hogy ezek a kettőshangzók még ma is gyakran érvényesülnek, használatosak a muravidéki magyarság mindennapi nyelvhasználatában.

A muravidéki (hetési) tájnyelvről 2.

Dr. Juhász Dezső a hetési nyelvjáráscsoportot a nyugat-dunántúli nyelvjárási régióhoz sorolja, hiszen a Muravidék apró falvaiban élő őshonos magyarság nyelvhasználatában - a többi ide-tartozó nyelvjáráshoz viszonyítva - csekély mértékben érvényesülnek eltérések, különbségek.

Számos nyelvjáráskutató tanulmányozta a hetési tájnyelv sajátosságait. A legtöbbjük a hetési (muravidéki) népmeséket, helyi történeteket, a falusi életvitellel kapcsolatos munkálatok lefolyását, a különféle szokások megtartását stb. le is jegyezte az utókor számára. Ezekből a szövegekből válogatva közlök most tizenöt mondatot. Megpróbálom értelmezni is őket, vagyis megvizsgálom bizonyos mértékig a sajátosságaikat.

A tizenöt idézett mondat a következő: 1. Túrta az ipart. 2. A bor beleütött a fejibe. 3. Etemetik a gángtartu alá a högyön. 4. Egész mást eszetek kü neki. 5. Nem birok annyi aszonta a zasszony. 6. Há bizon el is teperik. 7. Otan egy mocsola vót, abba vájkát, vájkát. 8. A három kereskedü evesztette aszt a pállát, hogy mért mentek. 9. Öjött, öjögetött a zembör. 10. Nem leszü többöbet a zién lányom. 11. A gabroncás küimátkoszta a kigyuját vagy mi a zördöggye vuót. 12. Egy gyerök fön lefeg a fán. 13. Esztet miháncst kimonta, asztán aután ki es szállott a talicskábu. 14. Lehincüt-lehincüt rá, de meg se mozgut. 15. Akko kisegillek abbu a csérbu.

A tizenöt mondat közül talán csak az 1., 3., 6., 8. és 14. szorul magyarázatra, mert a többit mindenki érti. A felsorolt öt mondat jelentése és mai írásmódja ez: 1. Folytatta a mesterségét. 3. Az ászokfa alá temették a hegyen. 6. Hát bizony megeszik (elfogyasztják) az ételt. 8. A három kereskedő elfeledte, hogy mért is ment. 14. Többször rálehel, de az meg se mozdult.

Most nézzünk meg néhány jellegzetes hetési (muravidéki) tájszót és kifejezést a tizenöt mondatból: **túrta** = folytatta (Úzte az ipart - mondanánk ma.); **gángtartu**, **gántárfa** = ászokfa (Így nálunk nem mondták soha.); el is **teperik** = megeszik, elfogyasztják; **mocsola** = mocsár; **evesztette aszt a pállát** = elfelejtette; **öjött**, **öjögetött** = evett, eszegetett (Ma már ritkán halljuk, de az 1980-as években még hallottam Göntérházán, Gyertyánosban és Dobronakon is a **tés öszü?** (te is eszel alakját.); **többöbet** = többet (Nagyon régi szóalak, ritkán használják. A *sok* határozatlan számnév középfokú alakjának **-bb** toldalékát megismétlik benne **-b** formában.); **gabroncás** = garabonciás (diák); **lefeg** = függ, lóg; **miháncst** = mihelyt (Ma már nem él a beszédben.); **lehincüt** = rálehel; **mozgut** = mozdult; **csér**, **cséros** = sár, pocsolya, sáros.

Talán e néhány példa is meggyőzően szemlélteti a muravidéki (hetési) nyelvjáráscsoport sajátos vonásait.

A muravidéki (hetési) tájnyelvről 3.

A kedves Olvasók tudják, hogy a magyar nyelv a finnugor nyelvcsaládhoz tartozik. Típusát tekintve toldalékoló nyelv. Ez azt jelenti, hogy a szótőhöz különféle toldalékokat kapcsolunk. Főleg ez különíti el az indoeurópai (indogermán) nyelvektől. Míg azokban főleg előjárós, a magyarban ragos szavakkal fejezzük ki a cselekmény, történés stb. körülményeit. Ha például a *szoba* szóhoz a *-ba*, *-ban*, *-ból*, *-ra* stb. helyhatározóragokat kapcsoljuk az illeszkedés törvénye szerint, akkor az így keletkezett toldalékos szavak: a *szobába*, *szobában*, *szobából*, *szobára* stb. más-más körülményt neveznek meg.

Jelenlegi írásomban három toldalék helyi nyelvjárási változatról szeretnék szólni. Kapcsolatban vannak ezek az előző két írásom témájával. A bemutatott nyelvtani jelenségeket öt-öt mondattal szemléltetem.

1. A **-ról**, **-ről** (delativusi) ragok érvényesülését figyelve meg a népmesék szövegében és a Muravidéken élő emberek beszédében, általános jelenségként azt tapasztaljuk, hogy nincs meg bennük a szóvégi **-l** mássalhangzó: **arrú (arru)**, **lórú (lóru)**, **karórú (karuru)**, **kerálu**, **fazikrú (fazikru)**, **kalaptyáru**, **tururu**, **horduru**, **gyerökrü**, **söprürü** stb. Például: „Ecs csöngürü szót.”; „...osztán rohannak le a lóru.”; „A fark legyütt a karuru.”; „...de arrú bizon nem tunnyi.”; „A pap egisszen efeletközött a horduru.”

Az idézett mondatok magánhangzója (**ú - u**; **ü**) zártabb a köznyelvi **-ról**, **-ről** ragok magánhangzójához (az **ó**-hoz és az **ő**-höz) képest. Tapasztalataim szerint a mai hetési (muravidéki) tájnyelvben ilyen esetekben nem használatos a hosszú **ú** és **ü**. Vagyis a **-ról**, **-ről** helyén a **-ru**, **-rü** él.

2. A **-ból**, **-ból** (elativusi) ragos szavakban sem jut kifejezésre a mindennapi nyelvhasználatban e helyhatározói ragoknak a köznyelvben meglévő **-l** mássalhangzója. A bennük lévő **ó** és **ő** magánhangzók helyett is rövid **u**, **ü** vagy hosszú **ú**, **ü** érvényesül: **falujábu**, **kuttyábú**, **abbu**, **világbu**, **mocsolábu**, **istállubu**, **borábu**, **zsebibü**, **keszkenyüjibü**, **ölibú** stb. Például: „Abbu a ronda pazdergyás cséros disznubu esz sziep fáin legin löjött... ecczergyibe belüllö”; „Sok arany gyöllött kü belülle, abbu a izé fábu, kigyütt.”; „Akibü mindön ujjpéntökön viér folik.”; „Még a pénzbü tart.”; Kicsuóta onnaj a zóbu.”

Itt azt látjuk tehát, hogy e toldalékpárban vidékünk tájnyelvében is élt, vagy még talán most is használatos a hosszú **ú**, ha ritkán is az idősebb emberek beszédében.

3. A **-tól**, **-tól** (ablativusi) ragok is sajátosan jelentkeznek a muravidéki (hetési) szövegekben (beszédben). Mint ahogy a **-ról**, **-ről**; **-ból**, **-ból** ragok esetében, itt sem hangzik az **-l** mássalhangzó. E helyhatározóragoknak a köznyelvben szereplő magánhangzói (**ó**, **ő**) helyén is az **u**, **ü** vagy az **ú**, **ü** jut kifejezésre: **uráttu**, **attú**, **pácátu**, **kolegájátu**, **ettü**, **boszorkátu**, **keztü-lábátu**, **ördögtü**, **melliktü**, **legintü** stb. Például: „Maj attü küdök hat ludat, hogy legyön majorságod.”; Esz meg köllöne ettü a zembörtü vennyi.”; „Bulcsot e ke távolittanyi a háztu.”; „Ü attu a szegin legintü kütte e.”; „Az biza semit se fiet a zördögtü.”

A muravidéki (hetési) tájnyelvről 4.

Előző írásomban három ragpárról adtam rövid ismertetőt, illetőleg használatukat mutattam be, vagyis azt, hogyan érvényesülnek ezek a muravidéki (hetési) tájnyelvben.

Most folytatom a témát, és további toldalékolási példákat sorolok fel, amelyek még napjainkban is jelen vannak, érvényesülnek a vidékünkön élő, magyarul beszélő emberek mindennapi nyelv-használatában. Ismét három ragról - két kétalakúról (-*val*, -*vel* és -*nál*, -*nél*) és egy háromalakúról (-*hoz*, -*hez*, -*höz*) - szeretnék szólni.

1. A -**val**, -**vel** (instrumentális-comitativusi) ragos szóalakoknak a hetési (muravidéki) nyelvhasználatában azt tapasztaljuk, hogy nem jelentkezik a toldalék -**I** hangja: **királla (királle)**, **lányáva (lányáve)**, **trágyáva (trágyáve)**, **ostorre**, **pénze**, **mindenfiélive**, **luóve**, **mihikke**, **senkijje (senkive)**, **innyavalujje (innyavaluve)** stb. Például: „Ekeszte hupogatnyi egy gántárfáve.”; „Talákozot egy iskolabeli kolegájáva.”; „Lovikke bementek a mocsolábo.”; „Társut egy mihaszna gazemberre.”; „Az uráva mi va?”.

Az adatok azt is mutatják, hogy gyakran nem illeszkedik a rag. Vagyis a hetési tájnyelvben a köznyelvi -*val*, -*vel* ragok helyén általában csak a -*ve* használatos. Ez a hangzásforma természetesen akkor mutatkozik, amikor a magánhangzóra végződő szavakhoz kapcsolják, például **furugláve**, **köcöllive**, **börsöllüve** stb. Előfordul nagyon ritkán az is, hogy a -*ve* helyett a -*jje* érvényesül, például **kukoricájje**, **kapájje**, **söprüjje**. Például: „A füögyyt szántotta egy luójje.”; „Ott sertifikátok kettessijje.”; „Nem szabad senkijje se rosszat tenni.”; „Kukoricájje akarta megetetni.”; „Hát tuót án magájje ety talicskát.”

Ha viszont e toldalékok mássalhangzóra végződő szavakhoz járulnak, akkor a -*ve* **v**-je hasonul a szótó záró mássalhangzójához: **lapátte**, **tehennye**, **ümögge**, **bakkancse**, **boksze**, **konytye**.

Előfordult még az 1960-as és 1970-es években is, de előtte szinte mindig, hogy a -*val*, -*vel* eszköz- és társhatározói ragok **v**-je nem hasonult a toldalékos szavak utolsó mássalhangzójához. Az együgyü férfi című népmesében is előfordul az **embervel**, **mészárszékvel** és **ökörvel** kifejezés, de sokszor hallottam öreganyámtól és a faluban is a **késvel**, **kenyérvél**, **botval** stb. szóalakok használatát.

A múlt század utolsó negyedében gyűjtött muravidéki (hetési) meseszövegekben még ilyen szóalakok is használatosak: **lovájje**, **kocsijájje**, **mindönnijje** stb.

2. A -**nál**, -**nél** (adessivusi) ragos alakokat vizsgálva azt figyelhetjük meg, hogy ez esetben is az -**I** nélküli forma használatos a muravidéki magyarság mindennapi beszédében és a mesékben. Általában csak a -*nál* ragváltozat **I** nélküli alakját (-*ná*) fűzik a szavakhoz: **Böskiná**, **királná**, **asztaná**, **kertná**, **boszorkánná**, **vizná**, **fáná**, **ördögná**, **gángtartuná**, **enná**. Például: „A Mária ótárná vut.”; „Akkó ety királná jártom.”; „Az asztaná ütek.”; „Jelenkösztek minygyá a kapuná.”; „A gabroncásná vuót a kigyuja.”

3. A -**hoz**, -**hez**, -**höz** (allativusi), a köznyelvben háromalakú helyhatározói ragok itteni használatában sem mindig érvényesül az illeszkedés szabálya. Általában -*ho*, -*hó*, -*hő*, -*hő*, ritkábban -*he* kapcsolódik a szavakhoz: **tuóho**, **legfiatábbho**, **ómafáho**, **lányhó**, **ahhó**, **valakijekhó**, **beteghó (beteghe)**, **menyihe (menyihő)**, **pincihő**, **aptyáhó** stb. Például: „Akko magáhó hijatta.”; „Főnek-lenek járkátok maj odajértek a zú aptyáhó.”; „Minygyá legejül a lán gyuogyietásáho foktak.”; „Szuót a cséros disznuho.”; „Beteghó kö mennyi.”

Ugye milyen változatos, gazdag a muravidéki (hetési) tájnyelv?

A muravidéki (hetési) tájnyelvről 5.

Mostani írásomban - mint ahogy az előzőkben is tettem - ismét egy sajátos hetési (muravidéki) nyelvjárási jelenségről szólok. És ezzel, kedves Olvasóim, ezt a témakört egyelőre befejezem. Pedig nyelvünk, a hetési nyelvjárás csoport oly sok érdekességet foglal még magába napjainkban is, hogy könyveket írhatnának róla a nyelvjárást kutatók, a nyelvészek. Én a sok értékes sajátosságból csak néhányat említettem meg és szemléltettem.

Talán jó lenne elgondolkoznunk azon, hogy az évszázadok során kialakult muravidéki (hetési) nyelvjárásunkat merjük is vállalni, és használni úgy, mint anyanyelvünket; hiszen az semmivel sem értéktelenebb, szegényebb, „csúnyább”, mint a palóc, a tiszai, a mezőszéki, a székely stb. nyelvjárások.

Amiről ebben az írásomban konkrétan szeretnék beszélni, az a birtokos személyragozás sajátos hetési (muravidéki) használatára vonatkozik. A könnyebb megértés végett, először bemutatok öt példamondatot, majd megpróbálom értelmezni őket, illetőleg fűzök hozzájuk némi tanulságot: „Vuót nekik egy nagy **gazdaságik**, ja.”; „**Lovik** izs vot nekik, **tehenik** meg nem vuot.”; „Sok **kenyerik** izs vuot.”; „Eöknök a **zannyik** vuot a legszöbbebbik.”; „Lecsusztot a fejjük a cipra **kendüjik**.”

A hat kiemelt birtokos személyragos főnévnek a köznyelvben a következő a megfelelője: *gazdaságuk, lovuk, tehenük, kenyerek, anyjuk, kendőjük*.

Milyen nyelvtani sajátosság van ezekben a szavakban? A többes számú, 3. személyre és az egy birtokra mutató **-uk, -ük, -juk, -jük** személyragok a köznyelvben előforduló, különféle hangtani helyzetekhez illeszkedő változatai helyén a magánhangzóját tekintve egyalakú **-ik, -jik** személyrag érvényesül.

Ez a fajta birtokos személyragozás néhány évtizeddel ezelőtt gyakrabban jelentkezett, de napjainkban is előfordul/hat a muravidéki (hetési) emberek nyelvhasználatában.

Remélem, érdeklődéssel és élvezettel olvassák/olvasták „édes szép” muravidéki (hetési) nyelvjárásunk sajátos ritkaságait!

A taratykos béka

Ismert dolog, hogy a világon minden változik, fejlődik és elmúlik. Így van ez a hetési (muravidéki) tájnyelvvél is. A köznyelv és az idegen, főleg a szlovén nyelv hatására benne új szavak, fogalmak, kifejezések, szó- és mondat szerkezetek érvényesülnek. Például több mint száz évvel ezelőtt, 1873-ban egy dobronaki bácsi **A daracskos béka** című népmeséjének első bekezdését így mondta el Fatér Józsefnek:

„Égy embör ippejg magánok kaszát, hát uf-fölöstökönko vüjött a zasszonya a zembörinek éj-jó fölöstökönt - hát izej gyó turus mácsikot. Öjött-öjögötött án a zembör, écczé csak énaon nad-daracskos béka mászott elü; a zasszon naon széren megíédett, aongya a zuránok, hoh-hát zadargya e innejd! Écs-csunya csédájo a zistennek, goromba állot, nappe és csásmász, még ének évadán mindétig.”

Így beszéltek még nagyszüleink, de még szüleink is Hetésben. A mai fiatalok talán a tartalmát megértik, de nagyon sok szót, kifejezést nem tudnának értelmezni. Nézzük meg az idézett szöveg néhány szavát, s próbáljuk megadni a mai jelentésüket és köznyelvi alakjukat: **ippejg** = éppen; **uf-fölöstökönko** = úgy a reggeli idejekor; **vüjött** = vitt; **éj-jó** = egy jó; **écczé** = egyszer csak; **izej gyó** = ízes, jó; **öjött-öjögötött** = evett, evegetett; **énaon** = valahonnan; **nad-daracskos béka** = nagy varangyos béka; **naon széren** = nagyon szörnyen; **aongya** = azt mondja; **hoh-hát zadargya e** = hogy hát zavarja el; **innejd** = innen; **écs-csunya csédájo a zistennek** = egy csúnya csodája az istennek; **nappe** = nappal; **csásmász** = császkál-mászkál; **ének évadán mindétig** = éjnek idején mindig.”

A Fatér József által lejegyzett mese köznyelvi szövege így jelent meg a **Muravidéki kincsesládában**: „**A varangyos béka**. Egy ember éppen kaszált, az asszonya pedig fölöstököt, jó ízes túrós csuszát vitt neki. Javában eszegetett az ember, amikor egyszer csak egy nagy varangyos béka mászott elő a rend alól. Az asszony nagyon megijedt és kérte az urát, hogy zavarja el onnan. Istennek e csúnya csodája nem csak éjnek idején, még nappal is mászkál.”

A **Muravidéki kincsesládát** ajánlva az olvasóknak, M. Kozár Mária Horváth Károly szavait idézve írja a könyv bevezetőjében: „A gyermekjátékokat és népmeséket szülők, nagyszülők tanítsák meg utódaiknak, kerüljenek újra vissza azokhoz, akiktől gyűjtötték. Az itt élők pedig legyenek büszkék arra, hogy egy szép, gazdag kincsnek a birtokosai, ami írásos formában is fennmarad, és segíti őket abban, hogy általa a magyar szó is megmaradjon e tájon.

Csánk/u/ és baboka

A múlt héten, amikor a szomszédommal az étkezésről folytattunk eszmecsere-t, azzal dicsekedett, hogy finom „borsufüőzeliköt füőzött csánkue”. Nekem nagyon ismerős volt a **csánku** szó, de csak a beszélgetésünk folyamán jöttem rá, hogy a **csánk/u/** nem más, mint a sertécsülök, a „kissonka”.

Jól emlékszem, gyermekkoromban - Hetésben - a füstölt disznócsülköt nevezték **csánk/u/nak**. Ahogy ismételtetem magamban a régen hallott és használt szót, gondolkoztam a jelentésén, élveztem a különleges hangulatot teremtő erejét, eszembe jutott, hogy a **csánk/u/** szót akkor is használtuk, amikor a Nagyréten teheneket őriztünk (legeltettünk), és közben „kanászottunk”. Játék közben sokszor megesett, hogy a kanászbottal, a dobánccsal, amikor a „disznut”, a mintegy 20 cm hosszú és 4-5 cm átmérőjű fadarabot, „csámpásbottal kergettük”, vagyis a kör közepén levő lyukba ütögettük, eltaláltuk egymás térdét, bokáját. Igaz, ha valakinek a **csánkuját** ütöttük meg véletlenül, akkor nem a térde kapott ütést, hanem a bokája.

Milyen jellegzetes a muravidéki, hetési tájnyelv. Ha régen **csánkut** főztek, akkor az disznócsülök volt, de ha valakit **csánkun** vágta, akkor az már az illető bokája, „babokájo” volt.

Érdekes az is, hogy a muravidéki háziasszony a kocsonyát „bokábu meg bürkibü”, vagyis disznókörömből és bőrkéből főzi, mert a kocsonya alapanyaga főleg a sertésköröm (láb). Ezzel szemben néhány magyarországi vendéglőben, de magánházaknál is nem bokapörköltet, hanem körömpörköltet rendelhetünk, ehetünk.

Látjuk tehát, hogy a **csánk/u/**, a **csülök**, a **boka**, a **köröm** és a **térd** szavak jelentése, értelmezése és használata a mindennapi beszédben mennyire eltérő lehet, lehetett.

Hm! Hm! Igen. Igen!

Olvasva a különböző magán és hivatalos meghívókat, értesítéseket és intézményneveket, valamint hallgatva a Muravidéki Magyar Rádió gazdag és érdekes, sőt értékesnek is mondható adásait, szinte forrásként buggyan ki belőlem a kérdés: Kiknek íródnak a Népújságban közölt nyelvművelő cikkek? Vajon termést érlel-e majd valamikor ez az elvetett mag? Vajon fölfigyelnek-e az illetékesek e jó szándékú írásokban bemutatott nyelvi vétségekre? Mikor gyérülnek vagy tűnnek el ezek mindennapjaink nyelvhasználatából, az úgynevezett hetési magyar nyelvből?

Azt tapasztaljuk ugyanis mi, az alkotók, hogy a hetilapunkban hetente megjelenő nyelvjavító cikkek és az MMR-ben elhangzott sokrétű adások »süket fülekre« találhatnak, mert ritkán találkozunk a változtató hatásukkal. Pedig a médiumok egyik nagyon fontos feladata, hogy a térségünkben, főleg a Mura mentén élő őshonos magyaroknak az anyanyelvét gazdagítsák és megőrizték; s hogy köznyelvi szinten beépítsék az egységes magyar nyelvbe!

Hogy pontosítsak, írásomban elsősorban az MMR egyes adásait hozom szóba, mert ezekhez kapcsolódik a legtöbb észrevételem. A kedves Olvasók ne értsenek félre! Nem Rozi néni és Pista bácsi megszólalására utalok, hanem a hivatásos, értelmiségi kérdező személyekre vagy az osztályukat, csoportjukat bemutató és szerepeltető egyénekre.

Az elmúlt hetekben például többek között ezeket a kifejezéseket hallottam mondatokba foglalva: **ebidná, ebirnájik, Mit gondutok? Kiek ezek? Beszél velenk.**

Nyelvjárási megnyilatkozások e szavak és szerkezetek (mondatok), köznyelvi alakjuk a következő: **ebédnél, elbírják, Mit gondoltok? Kik ezek? Beszél velünk.**

Nagyon zavaró az is, ha valaki a beszédében a helyeslésre, egyetértésként, a csodálkozását igazolandó stb. a **hm** érzelemkifejező indulatszót ragasztja mondatai végére, vagy a beszéd-társa szövege közé szúrja. Ezt is nemrég hallottam. Ilyenkor inkább az **igen** mondatszót szokták használni. Hasonló ezekhez a szlovén **ja** is, amikor a közlő mondatai közben állandóan ismétlgeti.

Nekünk, írástudó értelmiségieknek vigyáznunk kell arra, hogy anyanyelvünket a különböző helyzetekhez illően használjuk.

Hurka vagy kolbász?!

Megérkezett végre az igazi tél. Bár hó nélkül, de ezt már megszokhattuk. Valamikor ritka volt az úgynevezett *fekete karácsony*, vagyis a hó nélküli ünnep. Már megkezdődött a disznóölések ideje, hiszen jó hideg van ahhoz, hogy alaposan kifaggyon a hús, ízletessé pácolódjon a húsvéti sonka, zamatos legyen az oldalas és a szalonna, amelyek még a füstölést is megérik vagy inkább megélik.

A magyar értelmező kéziszótár szerint a *hurka* „disznó véréből v. belső szerveinek vagdalékából rizs, fűszer stb. hozzáadásával készült, disznóbélbe töltött, sütni való étel.” A *kolbász* pedig „Bélbe v. műanyag burokba töltött, fűszerezett darált hús, amelyet sülve, főve v. nyersen (füstölve) fogyasztanak.”

A hetésiek és a muravidékiek nyelvhasználatában a két szó (hurka és kolbász) jelentése megegyezett, vagyis ugyanazt jelentette. Ez még napjainkban is így van az idősebb emberek beszédében. A *hurka* szavunk használata főleg 1941 után terjedt el nálunk.

Disznóöléskor általában kétféle *kóbaszt* készítettek, készítenek: *fehértóbaszt*, vagyis köleskásával készített *hurkát* és *feketétóbaszt*, azaz hajdinakásával készített *hurkát*. Ez utóbbit viszont disznóvérral keverik. Faluhelyen régen a rizs nem volt ismert. *Májjas hurkát* is ritkán készítettek.

Érdekes, hogy a szlovén nyelvben nincs, de még a szláv nyelvekben sincs a *hurka* szónak pontos szlovén (szláv) megfelelője, külön szava. A magyar-szlovén szótárakban a *hurka* szó megfelelője a *klobasa* (e. klobásza). A *véres hurka krvavica*, a *májjas hurka jetrna krvavica* vagy *jetrna klobasa*. De mi a köleskásás *hurka* neve, amelyben nincsen disznóvér: *prosená klobasa* vagy *prosená krvavica*? A magyar-szerbhorvát szótárban a magyar *hurka* szó *jetrenica* vagy *krvavica*. Egyik értelmezés (fordítás) sem pontos!

A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára és a Slovenski etimološki slovar értelmezése szerint a *kolbász* (*kalbász*, *kóbasz*), *klobasa* szó szláv eredetű. A *hajdina* (*hadinya*, *pohánka*, *tatárka*) ‘*ajda*’ is szláv eredetű, illetőleg az ógermán nyelvből átvett *pogan* szó. A dunántúli (így a hetési) nyelvjárás szava. A *köles* (*kéles*, *kiles*) ‘*proso*’ (e. proszó) viszont ugor eredetű.

Ürge a kószapocok?!

Ugye, most azt gondolják, hogy humorizálok, és a *kákán is csomót keresek*, vagy hogy *mindenbe beleütöm az orrom*, amihez nincs is közöm. Most az egyszer, de csak most, tévednek. Mit szólnának hozzá, ha például a *nyestet* összekeverném a *nyusztal*, a *patkányt* az *egérrel*, az *öszvért* a *számárral* stb. Ilyen szócsere történik az **ürge** szavunkkal mindennapjaink beszédében, amikor a **kószapocokra** gondolunk.

Csodálkozom a nyelvbotlásón, a tévedésen, amikor Rozi néni arról panaszkodik, hogy az ürge elrágta az almafái gyökérzetét, vagy a szomszédom bosszankodik, hogy az ürge „kihegyezte” a szőlőtőkét a hegyen. Olyan ez az állítás, mintha azt mondanám, hogy a csak rovarokkal és puhatestűekkel táplálkozó **vakond** rágta volna el a szépen fejlődő paprika és paradicsom gyökérzetét. Nem lehet az *ürgét* és a *kószapocokot* vagy a rowarevő *vakondot* és a növényevő *lótétűt egy kalap alá venni!*

No, de maradjunk a címnél! El kell fogadnunk, meg kell tanulnunk, hogy az **ürge** is meg a **kószapocok** is külön-külön állatka, jóllehet mindegyik rágcsáló.

A magyar nyelv értelemző szótára (VII. 113-114. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1966) és az Új magyar lexikon (6. S-Z 572. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1962) szerint az **ürge** *gyepes mezőkön, erdők szélein, szántóföldeken föld alatti üregekben élő, f ürge mozgású, sárgásszürke színű - a mókushoz hasonló rövid vagy hosszú bojtos farkú -, arasznyi (23 cm) nagyságú, téli álmot alvó rágcsáló állat.*

A köznyelvi szóhasználatban az ürge szónak három jelentése érvényesül. Például: „F ürge, mint az ürge.”; „Olyan, mint az ázott ürge” - mondják az emberre. De: „Elkaptuk a rohadt ürgét!”; „Az ürge meglógott a dohánnyal!” - vagyis a rossz embert, pasast vagy alakot jellemzik így. Lehet még az ürge szavunk jelentése tapasztalatlan, ügyetlen egyén is.

Bernjak Elizabeta a Madžarsko-slovenski: Slovenski-madžarski slovar - Magyar-szlovén: Szlovén-magyar szótár szerint az **ürge** szót szlovénul volúharnak, krtícának és tekunicának fordítja. Sajnos azt kell mondanunk, hogy ez téves. A volúhar magyarul nem *ürge*, hanem *kószapocok*. Ezt nemcsak a szakkönyvek, de a szakemberek is igazolni tudják, hiszen a múlt hónapban hallottam az MMR-ben Dragosics István okleveles agrármérnök előadásában, hogy a gyümölcsösökben és a szőlőkben nagy károkat okoz, okozhat a kószapocok. Nem az ürge, hanem a **kószapocok!**

Egyébként az ürge a veszedelmet éles füttyel jelzi. A színe sem hasonló a kószapocokéhoz!

Mindebből azt a tanulságot vonhatjuk le, vonjuk le, hogy ezután az *ürge* helyett a *kószapocok* szót használjuk, ha a gyümölcsösünkben és a szőlőinkben gyökértelelné válnak a növények a kószapocok rágcsálótól.

A fazon nem szezon

Sokszor és szívesen hallgatom az Muravidéki Magyar Rádió által sugárzott érdekes és hasznos adásokat. Persze van köztük kivétel is, amikor viszont bosszankodom. Nem! Ez így nem igaz, inkább „szégyenkezem”, és nagyon kellemetlenül érzem magam, amikor néhány bemondó vagy más értelmiségi szakember (legyen az pedagógus, mérnök, orvos, hivatalnok stb.) „magyar nyelvű” beszédét hallgatom. Csak mellékesen jegyzem meg, hogy ennek az ellenkezője nem tapasztalható, ha megszólalnak a Kárpát-medencében élő erdélyi, felvidéki, kárpátaljai vagy vajdasági kisebbségi magyarok.

Különösen azt tartom furcsának és érthetetlennek, amikor a magyar szövegbe rendszeresen szlovén szavakat szőnek. Az viszont nem zavar, ha valaki szép hetési, muravidéki tájnyelven beszél. Ezt élvezem. Gyönyörködöm a hetési tájnyelvünk gazdag kifejező erejében, a lenyűgöző sokszínűségében, az ízes dallamosságában, az **e** magánhangzó háromféle alkalmazásában és az eredeti, sajátos és értékhordozó, valamint -megőrző hetési tájszavaink használatában.

A legbántóbb az, amikor a bemondó „bakit” követ el, s azt nem javítja ki, vagy egyéb szubjektív okok miatt rosszul (tévesen) alkalmaznak bizonyos szavakat és kifejezéseket. Állításomat igazolandó két példát említenék meg, amelyet nemrég hallottam az MMR adásában.

Az egyik példám a **kibogyóz** szó. A tájékoztatás szövegében ez így hangzott el (lehet, hogy nem szó szerint így): „*Hosszú ideig tartott, amig kibogyóztam...*” A szövegösszefüggés szerint a **kibogoztam** lett volna a helyes. A kibogoz szó jelentései: csomót kibont, kérdést megold, valamit megért stb. A bogyo szó többek között gyümölcsöt és állati ürüléket jelent.

A másik példám a **szamárkanca** szó, amelyet egy mesemondáskor hallottam. Világos, hogy a két egyszerű szóból (kanca és szamár) összetett **szamárkanca** a **nőstényszamár**. Ez a helyes alakja, hiszen a nyúl és bak szavak összevonása sem *nyúlba*, hanem baknyúl, de az oroszlán és a hím szó összetétele sem oroszlánhím, hanem *hímoroszlán*.

Ebből a szerény írásból talán csak azt kellene megjegyeznünk, hogy magyar nyelvű beszédünkben minél kevesebb idegen szót használjunk, vigyázzunk a szavak helyes értelmezésére, és értékeljük a hetési, muravidéki tájnyelvet.

Kereszteljünk vagy szenteljünk?

Elég gyakran hallom, de leírva is látom ezt a szót, azaz kifejezést - nálunk -, hogy **borkeresztelés** vagy **megkeresztelik a bort**. Úgy érzem, nem szerencsés ez a használat. Ezért utánanéztam a szakirodalomban, hogy a **borkeresztelés** szónak milyen jelentésköre van. De előtte még a **szentel, megszentel, keresztel, megkeresztel** szavak jelentését is megkerestem A magyar nyelv értelmező szótárának köteteiben, a Magyar néprajz VII. kötetében, A magyar nyelv történeti-etimológiai szótárának köteteiben és más forrásanyagban is. Számos jelentéseik közül csak néhány jelentősebbet idézek.

A **keresztel, megkeresztel** szavak néhány jelentését illusztrálják a következő mondatok: »Kereszttségben részesít valakit vagy valamit vallási szertartással.«; »Valakinek a keresztelését elvégzi.«; »Elnevez valakit vagy valamit.«; »Névadó ünnepségen rendeltetésének átad.« stb.

A **szentel, megszentel** szavaknak is több jelentése van. Pl.: »Egyházi szertartással (pap) valaminek az avatását elvégzi.«; »(Pap) szenteltvízzel meghintve megáld valakit vagy valamit.«; »(Ünnepet) előírás szerint megtart.« stb.

Szókapcsolatokban a **szentel, megszentel ige** így érvényesül: *templomot szentel, pappá szentel, harangot szentel, bort szentel, búzát szentel, húsvéti eledelt szentel vagy megszentel* stb.

Szókapcsolatokban a **keresztel, megkeresztel ige** eképp használatos: *megkeresztelték az újszülöttet, nevet adtak neki, vagyis megkeresztelték, (a királyné) megkeresztelte a hajót* stb.

Ezzel szemben becsmérő, rosszalló és tréfás jelentésben a **borkeresztelés** él és van jelen az egész magyar nyelvterületen, kivéve a Muravidéket. Pl. »A kocsmárosról megtudták, hogy kereszteli a bort.« (Vagyis vízezi.); »Erős meggyőződésem, hogy ez a tej meg van keresztelve.« (Vízzel van vegyítve.); »(Bort) titokban vízzel hígít (keresztel).«; »Tejet, bort megkeresztelni azt jelenti, hogy a tejet, bort megvízezi, vagyis vízzel vegyíti.«

Az idézett mondatokat jeles szerzőktől kölcsönöztem.

A két szó melléknévi igeneves összetételekben így jut kifejezésre: *keresztelőkápolna, keresztelőkút, keresztelőmedence; szenteltvíz, szentelt barka, megszentelt sonka* stb.

Az eddig elmondottakból (leírtakból) kiderül, hogy a **borkeresztelés** szó használata csak negatív értelemben érvényesül valamilyen »borhígítási« műveletnél.

Ha nem akarjuk, hogy a Márton-napi (november 11.) és a János-napi (december 27.) népszokási szertartáson a borunkat vízzel kereszteljünk meg, akkor csak végezzünk **borszentelést** mi is, mint a Kárpát-medencében élő magyarok! Ebben az esetben nem foghatja ránk senki, hogy vízzel hígítottuk vagy esetleg szaporítottuk a borunkat.

Sajátos hetési névszó-toldalékolás

Egy-egy nyelv számos nyelvjárástípust foglal magába. A magyar nyelv nyolc nagyobb nyelvjárási területre oszlik. Ezek: a *nyugati*, a *dunántúli*, az *alföldi* vagy *déli*, a *duna-tiszai* vagy *tiszai*, az *északnyugati* vagy *palóc*, az *északkeleti*, a *Királyhágón túli* vagy *mezőségi* és a *székely* nyelvjárásterületek.

Az elmúlt héten hallottam két idősebb nénitől, amikor a boltunk előtt arról beszélgettek, hogy az egyiknek tojást kellett vennie az ünnepekre.

- A mi *tikainkak* biza szíépön tojtak a zidin - mondta az egyik.

- Hát, a zien *tikomak* mek alik tojtak ebbe a zutubbi idübe, pedik juol etetem, sok kukoricát megettek - így a másik.

Rögtön fölfigyeltem a *tikainkak* és a *tikomak* főnév furcsa toldalékolására, ilyen használatára. Ezt a fajta birtokviszonyt kifejező névszó-többségségi formát régen használták nálunk. Ma már alig fordul elő a mindennapok nyelvhasználatában.

Lássuk most, hogyan kell, kellene a *tik* (tyúk) főnevet birtokos személyragozással a mai hetési nyelvjárásban egyes számban és többes számban, valamint egy birtok és több birtok esetében használni! *tikom/tikod/tika?* vagy *tiktya/ tikunk/tikotok* vagy *tiktok? /tikik?* vagy *tiktyik/ tikaim* vagy *tiktyaim/tikaid* vagy *tiktyaid/tikai* vagy *tiktyai/ tikaink* vagy *tiktyaink/ tikaitok* vagy *tiktyaitok/ tikaik* vagy *tiktyaik*.

A *tikomak*, *tikunkak*, *tikaimak*, *tikainkak* nagyon régies alakok.

A *tikomak* és *tikunkak* alakok esetében az egyes szám első személyű *tikom* és a többes szám első személyű *tikunk* alakban a *tik* szótőhöz nem az *-i* többesjelet és az **-m**, **-nk** birtokos személyragokat kapcsolták az **-a** kötőhangzóval (például: *-aim*, *-tyaim*: *tikaim*, *tiktyam*; *-aink*, *-tyaink*: *tikaink*, *tiktyaink*), hanem a **-k** általános többesjelet az **-a** kötőhangzós birtokos személyragok: az **-m**, **-nk** után. Így jöttek létre a *tikom+ak = tikomak*, *tikunk+ak = tikunkak* alakzatok.

A *tikaimak* és a *tikainkak* szavakban kettőzött többesjel, az **-i** és a **-k** is érvényesül. A *tikaim* (*tiktyaim*) és *tikaink* (*tiktyaink*) szavakhoz még hozzátoldották a **-k** általános többesjelet az **-a** kötőhangzóval.

Hasonló példa a *mieinkek* kettőzve toldalékolt szavunk is.

A hetési nyelvjárás a nyugati nyelvjárásterülethez tartozik. Hangtani és alaktani jellegzetességei közé sorolható a fent bemutatott birtokos személyragozási sajátosság is.

A kikliny alatt!

„A zasu szoknyám alat va a kincsöm” - hallottam egy idősebb nénitől. No, ne gondoljanak semmi rosszra, semmi csintalanságra! Régen falusi szokás volt, hogy az asszonyok vászonból varrt kis zacskóban tartották a pénzüket, amit vagy az derekukra erősítettek házilag font „gatyamazzagge” vagy az alsószoknyájuk (az úgynevezett „kiklinyük”) belső, mély zsebében rejtettek el, úgy őrizték, védték.

A hallott mondat adta az ötletet, hogy az **asu** szót és a hozzájuk hasonlókat közül néhányat közelebből is megvizsgáljak. Némileg ismerve a hetési tájnyelvet, rövid gondolkodás után tíz ilyenféle szót sikerült találnom. Ezek: **asu, fösü, küsü, besü, tusu, sziesü, közepsü, háccsu (háttosu), elsü és utolsu.**E sajátos hetési tájszavak köznyelvi megfelelői: *alsó, felső, külső, belső, túlsó, szélső, középső, hátsó, első és utolsó.*

A fenti szavak a mondatokban általában melléknévként viselkednek. (A melléknév latinul nomen adiectivum, szlovénul pedig pridevnik.) Tudott tény, a melléknévvel a főnévvel megnevezett dolog vagy fogalom valamilyen tulajdonságát (milyenségét, mekkoraságát stb.) fejezzük ki.

Mondatokba helyezve a bemutatott tíz szó - melléknévi jelentésben - így érvényesül: „A **zasu** szoknyám mazzagya eszakatt.”; „A **fösü** szomszidom lányo fiérhő mēnt a Pistáho.«; »Ahun azok laknak, az a **küsü** vég.«; »A **besü**-szēri Janku huat mēg a zējje Rakicsámbo.”; „Azokat a **sziesü** fákot kōnē mēghannyi a mögyin.”; „A pajta **tusu** felin va a sziny.”; „Mariska a **háccsu (háttosu)** kertōbe szēdi a zómát.”; „A **közepsü** óba va a hizu.”; „A tehenyünk a **zelsü** lábáro sánto.”; „A **zutolsu** rátát hozom a zerdübü.”

Látjuk tehát, hogy az **al-, fel-, föl-, kül-, bel-, a túl és el,** valamint a **szél, hát, közép és utol** elemekhez a **-só, -ső** képző hozzákapcsolásával alkotott szavak melléknévi jelentéstartalommal érvényesülnek a mondatokban a hetési tájnyelvben. A mindennapok nyelvhasználatában az ilyen és az ezekhez hasonló szavakban mássalhangzó-kiesést és magánhangzó-változást tapasztalhatunk, s így lesz a köznyelvi **belső** szóból **besü.**

Jó lenne, ha a hetési tájnyelvet még a dédunokáink is értékelnék és beszélnék!

Visszánok!

A hetési nyelvjárás csoport a nyugat-dunántúli nyelvjárási régióhoz tartozik. Bár jellegzetességei és sajátosságai némileg különböznek a vele közeli szomszédságban levő Göcsej és az Őrségi-dombvidék (Goričko) tájnyelvétől, de bizonyos népviseleti és szokásbeli alapvonásokban rokonságot mutat azokkal.

Ha tanulmányozzuk a hetési tájnyelv hangtani, alaktani és mondattani sajátosságait, akkor hamar megállapíthatjuk, hogy olyan specifikumok vannak benne, amelyek indokoltá teszik annak külön nyelv-járás csoportként való kezelését.

Ebben az írásomban tíz szóról szeretnék rövid ismertetést adni. Ezek: **lënek, főnek, elünek, hátrának (hátránok), benek, künek, erának (erának), idának (idánok), arának (aránok)** és **odának (odának)**. A tíz hetési tájszó köznyelvi megfelelője: *lefelé, fölfelé, előre, hátrafelé, befelé, kifelé, errefelé, idefelé, arrafelé* és *odafelé*.

A tíz szó szófajlag határozószó (latinul adverbium, szlovénul pedig prislov). A különböző határozószók egy igének, névszónak, esetleg más határozószónak vagy akár egész mondatnak valamilyen *határozói* körülményét megnevező szavak. Legtöbbször a ragos vagy a névutós névszó jelentésértékének felelnek meg.

Lássunk most egy-egy példát e határozószók mondaton belüli használatára: „A zöreg néni lassan botorkát **lënek** a parton.”; „Piku bácsi a zasu falubu **főnek** mëgy.«; »A zasszonnye **elünek** mëntek a zerdübe.”; „Állandujjan **hátrának (hátránok)** niezögetött.”; „A zura **benek** fordut a zágybo.”; „**Künek** vittik a gonajt a sráglán.«; » **Erának (erának)** huzd a mazzagot!«; »Akko fárattak e, miko **idának (idának)** gyüötték (gyöttek, gyöttek).«; »**Arának (aránok)** még viháncutak is. » ; »Nagy gondba vuótak **odának (odának)**.«

Milyen nyelvtani sajátosság érvényesült a tíz határozószó alkalmazását illetően? A **lë, föl, elő, hátra, be, ki (kü), erre, ide, arra, oda** szavakhoz a **-nak, -nek** helyhatározói rag kapcsolódott bizonyos magánhangzók kihagyásával vagy megváltoztatásával; pl. a **föl, fel** szó rövid **fö-** alakjához toldották hozzá a **-nek** ragot, s így keletkezett a **főnek**.

Használják csak tisztán és bátran a szép hetési tájnyelvünket a mindennapi beszédükben a szlovén szavakkal kevert nyelv helyett!

A van igéről röviden

A hetési (muravidéki) lejegyzett (könyvekben is rögzített) népmesék szövegeiben a **van** igének a **volt** múlt idejű, egyes szám 3. személyű alakját az adatközlők hatféle változatban használták az elbeszélésekben.

Ezeket a népmeséket (elbeszéléseket) az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karának magyar szakos hallgatói gyűjtötték össze a Muravidéken dr. Penavin Olga egyetemi tanár irányításával az 1960-as években Csentevölgyben (Čentiba), Dobronakon (Dobrovnik), Domonkosfán (Domanjševci), Őrihodoson (Hodoš), Hosszúfaluban (Dolga vas), Pincén (Pince), Szécsiszentlászlón (Motvarjevci) és Völgyifaluban (Dolina).

Az alábbiakban a különböző népmesék (elbeszélések) szövegeiből idézek olyan mondatokat, amelyekben a **volt** múlt idejű igealak használata más-más formában érvényesül. Például: „**Vót** egy nagy part, hát abba **vot** egy nagy állat.”; „Szép **vut**, de hát kücsapongu **vót**, oszt tartott szeretüt.”; „Ement akko is, de a bika akkó nem **vut** má ott.”; „Hej, bele **vot** abba irva.”; „A gyertyagyútogatu az meg e **vód** bujvo az ótár mögi.”; „Buza szélibe **vód**, düllú félibe állott.”; „Meg nem **vuót** más nekik, egy bikájik **vuót**.”; „Két kezín meg a lábán rajta **vuot** a patku.”; „Abba az idübe a forint nagy pénz **vuot**.”

Tehát a **vót**, **vut**, **vot**, **vud**, **vuót** és **vuot** múlt idejű igealakok még jelen voltak a hetési (muravidéki) emberek mindennapi nyelvhasználatában négy-öt évtizeddel ezelőtt, ha ritkán is.

A hatféle igealak közül ma már nem érvényesül a **vut**, **vot** és **vud** a muravidéki (hetési) emberek mindennapi beszédében, nyelvi kommunikációjában, de a **vót** szinte mindig, a **vuót** és **vuot** ritkábban fordul elő a **volt** köznyelvi alak helyett.

A fenti példamondatokat két gyűjteményből írtam ki: Penavin Olga: Jugoszláviai magyar népmesék - Muravidék (Akadémiai Kiadó. Budapest, 1971) és Szúnyogh Sándor: Muravidéki kincsesláda - Gyermekjátékok és népmesék Muravidékről (Magyar Nemzeti Művelődési Intézet, Lendva, 1997).

A múltunk a jövőnk!

Kedves Olvasóim! Ezúttal nagyon aktuális témáról szeretnék írni. Az új szlovén törvények értelmében minden település utcáinak, tereinek, közeinek stb. nevet kell adni.

Ez nem kis gondot okoz, okozhat a falvak vezetőinek. Mindenféle megnevezési forma előkerül vagy előkerülhet a fantázia »tarsolyából«. Ebben a tarkaságban sok furának tűnő megfogalmazás születik, azaz születhet. Virágokról, növényekről, személyekről, történelmi eseményekről és másról alkotott utcanévek jönnek vagy jöhetnek létre. Csak néhányat említek: **Bodzafa utca, Gyöngyvirág utca, Hársfa liget, Zrínyi tér, Szűz Mária utca, Nagy Szent Márton gyalogút, Forradalmi tér, Felszabadulási köz** stb.

Ezek a községi utcákat és közterületeket megjelölő nevek adott helységben, annak múltjához, történelméhez és életviteléhez hitelesen kapcsolódva helyesek is lehetnek, de csak akkor, ha ezek a föltételek megvannak, vagyis valamilyen formában ezekhez kötődnek. Egyébként értelmetlenek. Nem szívesen jelentem ki, de elfogadhatatlanok is!

Hogy hű maradjak a címhez, azt kell mondanom, hogy a Murán inneni magyar falvak utcáinak, tereinek, közeinek stb. olyan jellegzetes neveket kell, illetőleg kellene adnunk, amelyek tükrözik a települések egyedi sajátosságait, történelmüket idézik, életvitelükre jellemzőek és hagyományainkat őrzik, valamint igazodnak a magyar nyelv törvényeihez és rendszeréhez.

Például, ha egy faluban a Puszta-rét (dűlőnév) felé vezető utat mindig **Puszta-réti útnak** mondta a falu lakosságának apraja-nagyja, akkor mivel lehet indokolni ennek megváltoztatását, elhagyását egy másik jelentéktelen, a helységhez semmilyen vonatkozásban nem fűződő, kitalált vagy erőszakolt névvel! Vagy ha valamelyik faluban már a múlt századból működik malom, körülötte volt egy-két lakóház, s a környéket **Malom köznek** nevezték, miért nem maradhatna meg ez ma is?!

Alaposan gondoljuk meg, hogy milyen nevet adunk utcáinknak! Személynévhez csak akkor ragaszkodjunk, ha az illető valóban jelent valamit elsősorban a falu életében, a magyarság tudatvilágának a gazdagításában és megőrzésében, valamint az egyetemes emberi tudomány és művelődés terén.

Az utcanévadókat kérjék ki az egyes területeken jártas szakemberek véleményét is!

Könnyen lehetséges, hogy a jelenben adott utcanévek őrzik meg igazán a múltunkat a jövő számára, amikor már csak ezek maradnak emlékeztetőül, és tanúskodnak arról, hogy a Muravidéken is éltek magyarok, de anyanyelvük lassan elsorvadt, eltűnt!

„Pritozsisztunk...” (Fellebbeztünk)

Az élő nyelvek egymásra hatásának egyik közvetlen, gyakori formája a szavak átvétele-adása. A nyelvi alakzatok átvétele különösen akkor érvényesül, amikor két különböző nyelvet beszélő nép (nemzet) él egymás mellett szoros társadalmi rendszerben.

Ilyen a Muravidéken élő kisebbségi magyar etnikum és a szlovén többségi nemzet közössége. A mi együttélésünkben és a hozzánk hasonló többnyelvű közösségekben rendszerint az egyik nyelv jut kifejezésre, dominál a mindennapok nyelvhasználatában a sokoldalú életvitelben: a hivatalokban és a közéletben általában. Ez azt jelenti, jelentheti, hogy a kisebbségi (magyar) nyelvet beszélő muravidékiek nyelvi kommunikációjukban egyre több idegen (szlovén) szót és kifejezést alkalmaznak. Elsősorban olyanokat, amelyeknek nem tudják a magyar megfelelőit, vagy nincs meg a fordításuk. Így jöttek, jönnek létre a kevert nyelvű mondatok és szövegek.

Az, hogy a Mura mentén élő őshonos magyarok a „**szociálnáro** mennek **potrdiluért**”, „az **obcsinán** intézik ügyes-bajos dolgaikat”, „**pritozsbát** nyújtanak be”, „a **maticsártu** kérnek **maticsni lisztöt**”, „A gazdák a **zadrugábo** irták alá a **pogodbát**.”; „Késün kapta meg az **odlocsbat**.” stb., még egy kis megértéssel elfogadható lenne, talán még érthető is. Azt azonban nagyon furcsának tartom, amikor két magyar asszony beszélget, és anyanyelvükön folyó tereferéjükben ilyen és hasonló mondatok jutnak kifejezésre: „Jani **prikolicáve** vitte ki a trágyát.”; „Mari **vrecskábo** hozta haza a hajmát.”; „A sok pusztá vasat az **odpádro** viszik.”; „A **potoválkám** nagyon nehéz volt.”; „Két **kepica** csoki fagyit kérek!” „A gyerekek **lucskát** vesznek a boltban.” stb.

Érdekes, hogy ezeket a szlovén szavakat a magyar nyelvtan szabályai szerint toldalékolják, például a különböző ragok kapcsolásakor: **-ra**: szociálnáro (socialna = egészségügy), odpádro (odpad = hulladékgyűjtő-telep vagy -hely); **-ért**: potrdiluért (potrdilo = igazolás); **-n**: obcsinán (občina = községháza); **-t**: pritozsbát (pritožba = fellebbezés), maticsni lisztöt (matični list = anyakönyvi lap), lucskát (lučka = jégkrém), pogodbát (pogodba = szerződés), odlocsbat (odločba = végzés, határozat); **-tól**: maticsártu (matičar = anyakönyv-vezető); **-val**: prikolicáve (prikolica = pótkocsi, utánfutó); **-ban**: vrecskábo (vrečka = szatyor, tasak, nejlon zacskó), zadrugábo (zadruga = szövetkezet); **-m**: potoválkám (potovalka = útitáska); kepica (kepica = gombóc, gömböcske).

Hogy megőrizhessük és helyesen használjuk édes szép anyanyelvünk eredetiségét, tisztaságát és szépségét, kerülnünk kell a fenti mondatok alkalmazását beszédünkben és írásunkban, különben az tudatos nyelvvesztést, nyelvszegényedést és kódváltást eredményez, eredményezhet.

„Árvinszko dejte” (Árva gyermek)

A kedves Olvasók talán még emlékeznek rá, hogy az egyik előző nyelvűvelő cikkemben arról beszéltem (írtam), hogy milyen furcsa „kevert nyelven” beszélnek a Muravidéken élő őshonos kisebbségi magyarok, vagyis néhány kirívó példával szemléltettem azt, hogy a szép magyar beszédünket szlovén szavakkal és kifejezésekkel próbáljuk meg fölöslegesen ékesíteni, megrontani annak ellenére is, hogy vannak ezekre megfelelő magyar szavak is.

Most a második világháború idején használatos szlovén (vend) nyelvű szövegekből próbálok meg bemutatni néhány mondatot. Olyanokat, amelyekben a magyar szavak és kifejezések nyilvánulnak meg nemcsak a mindennapi szóbeli szlovén (vend) nyelvhasználatban, de még a sajtóban is. Például a Muraszombat és Vidéke című két nyelvű (szlovén-magyar) hetilap 1941 és 1945 között megjelent számaiban zömével ilyeneket találunk.

A különböző rovatokból kiollózott, úgynevezett „két nyelvű” mondatokkal szeretném mondandómat illusztrálni, bizonyítandó azt a tényt, hogy a két nép ezeréves egymás mellett élésének következtében mennyire hatott az akkori többségi magyar nyelv a kisebbségi szlovén (vend) nyelvre, a mindennapok nyelvi kommunikációjában a „visszacsatolt” muravidéki szlovének körében.

Például: „Preminoucsi keden je **vármegyővszki törvényhatósági bizottság gyülejs** drzsao.” (A múlt héten a vármegyei törvényhatósági bizottság gyűlést tartott.); „Dobijo **lakás i koszto.**” (Lakást és teljes kosztot kapnak.); „Na petrovszkem **állomási** sze tretji par **sin** dene doj.” (A petróci állomáson a harmadik sínpart rakják le.); „**Közöski sors** vend-vogrszkoga bratsztva.” (A vend-magyar testvériség közös sorsa.); **Dunántulszki honvéd ezred...**” (Dunántúli honvédezred...); „**Ovodo** bodo zidali na Cankovi,” (Óvodát építenek Cankován.); „Dobivali szo **államszko** podporo.” (Állami támogatást kaptak.); „**Z öngyujtojom** vuzsgao oszlico.” (Öngyújtóval gyújtotta fel a szalmakazalt.); „S. L. sze je na **padlási** za tram obeszo.” (S. L. a padláson a gerendára felakasztotta magát.); Nemci szo angleski i amerikanszki **hajouvov** potopili.” (A németek az angolok és az amerikaiak hajóit elsüllyesztették.)

Érdekes, hogy a fenti tíz szlovén (vend) mondat magyar szavait a szlovén nyelv szabályainak megfelelően toldalékolták, látták el képzőkkel és ragokkal, pl. vármegyővszki, dunántulszki, honvédszki, államszko, közöski (-**ski**, -**ske**, -**ski**: vármegyei, dunántúli, honvéd, állami, közös); na állomási, na padlási (-**i**: állomáson, padláson); koszto, ovodo (-**o**: kosztot, óvodát); öngyujtojom (-**jom**: öngyújtóval); hajouvov (-**vov**: hajóikat).

Ezekben a szlovén (vend) nyelvű írásokban a szlovén **č**, **s**, **š** és **ž** helyett a magyar **cs**, **sz**, **s** és **zs** mássalhangzókat alkalmazzák.

Vigyázzunk, mi, muravidéki magyarok, hogy beszédünk legyen mentes az idegen (szlovén) szavaktól! Inkább legyen eredeti hetési tájnyelv, de **magyar!**

Divat a durvaság és a trágárság?

Napjainkban a médiában és a mindennapi beszédünkben is egyre jobban terjednek a durva és trágár kifejezések. Mintha divat vagy menő dolog lenne az, ha valaki - legyen az férfi, nő, fiatal vagy öreg - mondandójában ilyen kifejezéseket használ: „**baszd meg**”, „**szarok rád**”, „**ül a seggén**” stb. Ezekre a beszédünket „ékesítő szép” kifejezésekre biztosan sokan felfigyeltek. Ahogy én tapasztalom, a legtöbb ember furcsának, ízléstelennek tartja; elítéli.

Biztosan sok intézmény és szakember foglalkozik ezzel a társadalmi jelenséggel a pedagógusoktól egészen a pszichoterapeutákig. Keresik a gyökereit ezeknek az egyre terjedő és káros megnyilvánulásoknak. És ami engem zavar - lehet, hogy nemcsak engem?! -, hogy a szépirodalmi és szórakoztató művekben is hódít.

Egy 2001-ben kiadott krimiregényt olvasva írtam ki néhány ilyen kifejezést. (Elnézést kérek a szemérmes és jóízű Olvasóktól, de ez a jelenség, a durvaság és a trágárság, nem az én találmányom, ösztársadalmi, „modern” jelenség.) Amit furcsának tartok, az az, hogy ezeket nemcsak az alvilág tagjai használják - amerikai regényről van szó -, hanem a nyomozók, rendőrök, titkárnők stb. is. Lássunk belőlük néhányat: „...*miért nem rágok inkább macskaszart.*” Én javasolnám neki, hogy föltétlen próbálja ki. „...*érdekli is ezeket a faszokat...*” „*Mi a lófaszt akarsz?*” Az érdeklődést szebben is ki lehetett volna fejezni. „...*a seggét hordja a feje helyén.*” Jó sima lehet a szőrtelen golyó, mint a holdvilág. „...*gyere csak ide, jól tőkön rúglak.*” Érzékenyebb helyet nehezen is találna. „...*dőlt belőle a hugyszag.*” Talán egy újfajta parfüm lehetett. „...*hová dugdossa a farkát...*” Jobban kedveli az idegen lyukat. „*Nem visznek el a kibaszott lábaim!*” Máskor vigyáznia kell arra, hogy legalább menni tudjon. „*Leszarom, a kurva életbe!*” Jó, ha az ember könnyít a terhein. „*Az egy segfej.*” Legalább nem kell gondolkodnia.

Azt hiszem, nem kell tovább sorolnom. A tíz példa is meggyőzően bizonyítja, hogy a mai fiatalság nyelve, viselkedése, gondolkodásmódja, magatartása, érzelmi és eszmei világa egyfajta „amerikanizmusra” épülő nyegleség. De ezt tapasztaljuk a tévémondók, színészek stb. „szép és magyaros” beszédében is. Még az a jó, hogy a számuk elenyésző! De meddig?!

Ha lehet, beszéljünk választékosan és művelten!

**A köznyelv helyi érvényesüléséről
a mindennapi beszédben**

A névelőről

Kedves Olvasóim! Akik rendszeres hallgatói a Muravidéki Magyar Rádióknak vagy olvasói a Népújságnak, azok gyakran találkoznak olyan előadásokkal, nyelvművelő cikkekkel, amelyek a Murán innen élő maréknyi magyarság »kissé zavaros« nyelvhasználatát próbálják magyarítani, szebbé és helyesebbé tenni.

Persze ez a nemes törekvésük nem mindig sikerül, pedig hányszor elmondták, megírták már, hogy »A prikolicán vittem a trágyát a földre« mondatban a *prikolica* szlovén szó. A magyar megfelelője, *pótkocsi*, szebben hangzik; vagy »Az obcsinára mentem egy potördiluért« mondat két szlovén szava (*občina*, *potrdilo*) helyett a magyar megfelelők magyarossá, szebbé és helyesebbé tennék a mondatot, pl. így: A község házára (tanácsra, polgármesteri hivatalba) mentem egy igazolásért.

És még sorolhatnám a sok »vadhajtást«, amely édes anyanyelvünket rontja, szegényíti, rútítja vagy esetleg érthetlenné is teszi.

Jelen írásomban a névelő használatának főleg azon eseteiből kívánok néhányat bemutatni, amikor az valamilyen oknál fogva kimarad a muravidéki médiumokban és közéletben napvilágot látott tájékoztató és egyéb anyagokból.

A kedves Olvasóim már az általános vagy később a középiskolában megismerték a névelő két alfaját: az *a*, *az* határozott és az *egy* határozatlan névelőt, valamint ezek használatát. A mai magyar nyelv rendszerével foglalkozó könyv (Leiró nyelvtan) a névelő fogalmát így határozza meg: »A névelő valamely utána következő főnév (főnévi értékben vett hang, másfajta szó, mondat) jelentéstartalmának határozottságára vagy határozatlanságára utaló szófaj.« Pl.: *A* halottak élén, Megértette *a* »lenni vagy nem lenni« kérdés jelentőségét, *Az* úton menni kell!; *Egy* gondolat bánt engemet stb.

Az alábbiakban bemutatok néhány mondatot, illetőleg címet, amelyből kimaradt a névelő (mindenütt a második mondat, cím a helyes):

»Gazdasági helyzet elemzése.« *A* gazdasági helyzet elemzése. - »Anyakönyvi hivatalok munkájáról« *Az* anyakönyvi hivatalok munkájáról - »Tépett rózsa költője« *A* Tépett rózsa költője - »Polgárok közgyűlése Lendván« *A* polgárok közgyűlése Lendván - »Tűzoltók tevékenysége« *A* tűzoltók tevékenysége - »Nafta ismét az élen!« *A* Nafta ismét az élen! - »Gyermekek érdekében« *A* gyermekek érdekében - »Hazatérő vendégmunkásokról« *A* hazatérő vendégmunkásokról - »Női nevek története« *A* női nevek története - »Cinke mesélte« *Egy* cinke mesélte.

Más eset, amikor fölöslegesen használjuk a névelőt írásunkban vagy beszédünkben. Pl. - »Ezen a véleményen van a Jože Bratuš is.« A Jože Bratuš név elé nem kell az *a* határozott névelő. - »Meglátogattuk a Marikát.« Fölszeges a Marika személynév előtti *a* névelő.

A névelő helyes használatának még számtalan követelménye van, de ezekről majd máskor szólok, írok.

Határozottan vagy anélkül?

Nemcsak a hazai, de a magyarországi és egyéb nyomdatermékekben is számtalan érdekes, furcsa és sokszor mosolygást kiváltó elírásokat, „bakikat” figyelhetünk meg. Ezek közé tartozik a határozott névelő - az **a** és az **az** - elhagyása. A napokban egy „nyugati” verseket és prózai műveket tartalmazó antológiát lapozgatva és olvasgatva, ilyen érdekes mondatokra, illetőleg címekre bukkantam: „Tölgyfa tündére lakott a közeli lombhullató rengetegben.”; „Remény tüze égett a csillogó asszonyszemekben.”; „Természet világában elképesztő dolgok történnek.”

A három mondatban levő **Tölgyfa tündére**, **Remény tüze**, **Természet világában** kifejezés külön címként is előfordul. Nem kell hozzá felsőfokú iskolai végzettség, hogy magunk is megállapíthassuk - különösen akkor nem, ha hangosan kimondjuk e szókapcsolatokat -, hogy valami nincs rendben velük, valami hiányzik e szószerkezetekből; s akkor rögtön jelentkezik, megszületik a jó megoldás, hiszen ezeket a címeket így kellene helyesen alkalmazni: *A tölgyfa tündére*, *A remény tüze*, *A természet világában*. Egyszerre minden világos, érthető, értelmes és természetesen helyes is lesz a köznyelvi nyelvhasználat igényeinek megfelelően.

Hasonló hiányosságok vannak jelen a határozott névelőt illetően az alábbi szerkezetekben, mondatokban is, amiket különböző újságcikkekből írtam ki, pl. Piráni-öböl körül még mindig nem rendeződött véglegesen a két állam közötti határmegállapodás.; Bakonaki-tó környéke újabban a turisták gyakran látogatott és kedvenc szórakozási-gyógyulási helye lett.; Lendvai buszállomáson ritkán kaphat az utas információt.; Hetés Művelődési Egyesület citerásai jól szerepeltek a 30 éves évfordulón.; Árpád hídon állva néztem hullámozó Duna vizét. Az öt mondat akkor lenne jó a magyar nyelvtan szabályai szerint, de a köznyelvi nyelvhasználatot illetően is, ha *A Piráni-öböl...*, *A Bakonaki-tó...*, *A lendvai buszállomáson...*, *A Hetés...*, *Az Árpád híd...*, *...a hullámozó Duna...* formákat alkalmaznánk.

Láthatjuk tehát, hogy a névelő szófajunknak - bár csak három képviselője van: **a**, **az**, **egy** - milyen fontos a szerepe írásunkban, beszédünkben, hiszen a jelentéstartalom határozottságára vagy határozatlanságára utal.

Szépíróink: Arany, Petőfi, Jókai, Mikszáth stb. írásait tanulmányozva tapasztalhatjuk, hogy milyen gazdag és jelentős a névelő használata a köz- és szépirodalmi nyelvben. Kövessük példáikat!

Az **ë-zés** és **ö-zés**

Ha valaki **ë-zik**, az azt jelenti, hogy a mindennapi beszédében a sok nyelvjárásunkra és részben a köznyelvre is jellemző zárt **ë** és a nyílt **e** magánhangzót megkülönbözteti.

A hetési (muravidéki) nyelvjárásban a zárt **ë** és a nyílt **e** beszédhangok megkülönböztetése általában mindig érvényesül a mindennapok szóban történő nyelvi megnyilvánulásaiban. Például a **tengër** szóban az első **e** hang nyílt (ajakkerekítés nélküli, alsó nyelvállású rövid magánhangzó), a második **ë** pedig zárt (ajakkerekítés nélküli, középső nyelvállású rövid magánhangzó).

A magyar nyelvterület nagy részén megkülönböztetik az **e** és az **ë** hangot. Sajnos nyelvünknek e sajátos és díszítő elemének érvényesülését a médiumok egyre rontják, hiszen a rádió és a tévé bemondóinak többsége nem ismeri, nem használja a zárt **ë**-nek nevezett hangot.

A zárt **ë** alkalmazása csak az élő beszédben jut kifejezésre, hiszen a köznyelvi nyomtatott szövegekben nem jelölik. Csak tudományos, főleg nyelvjárási szövegekben érvényesül, illetőleg azokban jelölik.

Lássunk egy példát az **e** és **ë** hang használatára, értelmezésére! „Az utcán három fiú ment” mondat jelentése más-más lesz, ha a **ment** ige **e** hangját nyíltan (**e**) vagy zártan (**ë**) használjuk. Ha a nyílt **e**-t érvényesítjük (mondjuk), akkor a mondat értelme az lesz, hogy a három fiú valakit megment, ápolásban részesít, megvéd. Ha viszont a zárt **ë**-t érvényesítjük (ejtjük), akkor a mondat értelme az lesz, hogy a három fiú mozgásban volt, sétált, lépegetett stb. (Persze ezt a fajta értelmezést csak azok tudják megkülönböztetni, akik használják is az **e** hang kétféle ejtését.)

Ö-zik az az ember, aki beszédében a zárt **ë** helyett **ö**-t ejt. Ez a jelenség a hetési (muravidéki) nyelvjárásban nagyon gyakran érvényesül, hiszen a **beföd**, **embër**, **gyerëk**, **kendër**, **lepëdö**, **mënëk**, **nekëm**, **nëmëtëk**, **remëg**, **zsindëly** szavakat - amelyekben a zárt **ë** szerepel - így ejtik, vagyis mondják: **beföd**, **embör**, **gyerök**, **kendör**, **lepödü**, **mönök**, **neköm**, **nëmötök**, **remög**, **zsindöl**.

A »Felment a hegyre borért.«; »Engem nem érdekel a Pityu.«; »Elvetette a búzát.« mondatokat a hetési ember így használja: »**Fömënt a högyre borér.**«; »**Engöm nëm érdököl a Pityu.**«; »**Evettë a buzát.**«

Az **ë-zés** alkalmazása szebbé, változatosabbá és színesebbé teszi beszédünket, az **ö-zés** pedig egy-egy táj jellegzetes nyelvjárását őrzi.

A hosszú í magánhangzóról

Ha valaki a mai hetési (muravidéki) népnyelvet (tájnyelvet) behatóbban tanulmányozza, az rögtön tapasztalni fogja, hogy sok sajátossága közül például a hosszú **í** magánhangzó használata eltér a köznyelvi kiejtéstől - a sokszor hangoztatott, megkövetelt normától - a térségben élő emberek beszédében.

Első megállapításra leszögezhetjük, hogy a köznyelvi hosszú **í** magánhangzó helyett jóformán mindig a rövid **i** érvényesül például a *bíró*, *boltíves*, *csínja-bínja*, *csíra*, *híd*, *hímez-hámoz*, *ígér*, *kígyó*, *Kína*, *kíváncsi*, *motívum*, *mezítláb*, *nyílik*, *pionír*, *sírás-rívás*, *szívélyes*, *tanít*, *televízió*, *vízum*, *zsíros* stb. szavakban.

Ezekben a különböző grammatikai alakzatú szavakban a hosszú **í** magánhangzó helyett mindig a rövid **i** magánhangzó jut kifejezésre a mindennapok nyelvhasználatában, vagyis csak így ejtik (mondják) őket: *biru*, *boltíves*, *csinnya-binnya*, *csira*, *hid*, *hímez-hámoz*, *igier*, *kigyu*, *Kina*, *kíváncsi*, *motívum*, *mesztiláb*, *nyillik*, *pionír* vagy *pionér*, *sírás-rívás*, *szívelős* vagy *szívelés*, *tanítt*, *televíziu* vagy *televíziju*, *vízum*, *zsíros* stb.

Érdekes, hogy néhány évtizeddel ezelőtt még érvényesült a hosszú **í** magánhangzó használata bizonyos szavakban az **é** helyett vidékünkön is. Erről a lejegyzett (megőrzött) muravidéki mesék szövege tanúskodik. Ezt bizonyítandó idézek néhány mondatot a mesékből: „Kínyössen neveté a gyerökít.”; „Összeníznek a pusztá kalaptyát látfo.”; „Nízött maj monta, hogy győjön füzetök.”; „Há beszígessünk monta a fiju.”; „Ott má evuót kízítvő a rovatol.”; „... hogy a többi nípeket nēm birom küvünnyi.”; Kíszen vuot a munkáro.”; „Várgyonak maj fölibresztöm a fíjamat.”; „Éppensígge vót neki egy pácájo.”; „Kírdözgetik, hogy látot é egy illen mēg illen embört.”

Ehhez az írásomhoz a forrásanyagot (szavakat és mondatokat) dr. Penavin Olga egyetemi tanár Jugoszláviai magyar népmesék (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971) című könyvének a Muravidéki népmesék fejezetéből válogattam.

Végül is azt a tanulságot vonhatjuk le mindebből, hogy a labiális (ajakkerekítéses) **ö-zés** mellett a múltban még élt a zárt **í-zés** is a hetési (muravidéki) tájnyelvben.

A hosszú ű magánhangzóról

A hetési (muravidéki) tájnyelv jellegzetességei közé tartozik a hosszú ű magánhangzó használata a mindennapok nyelvi kommunikációjában.

Ha valaki behatóbban tanulmányozza (figyeli) a Muravidéken élő magyarok beszédét, az azt tapasztalhatja, hogy a köznyelvből ismert hosszú ű magánhangzó nem érvényesül azoknak a beszédében. Persze itt főleg a köznyelvet nem használó személyekről van szó, hiszen a köznyelvet rendszeresen gyakorlók nyelvhasználatában a hosszú ű (a legszűkebb ajakkerekítésű, zárt, előlképzett hosszú magánhangzó) általában kifejezésre jut.

Mindebből az a tanulság vonható le, hogy a legtöbb hetési, muravidéki magyar ember beszédében nem használja a hosszú ű-t. Például az alábbi szavakat és kifejezéseket: gyönyörű, fűzfa, légűr, tőpörtyű, bőkezű, csürés-csavarás, csengettyű, jószívű, lapos tetejű, édes vizű stb. egyszerűen csak így ejtik (mondják): **gyönyörű, fűzfa, légűr, tőpörtyű, bőkezű, csüris-csavarás, csengetü vagy csöngetü, jószívü, lapos tetejü, édes vizü** stb., vagyis rövid ü-vel.

Az öregasszony és a fia című - dr. Penavin Olga által 1971-ben Pincén lejegyzett - népmesében viszont megfigyelhetjük a hosszú ű magánhangzó nyelvjárási érvényesülését. Ebből idézek mondatokat és kifejezéseket: „...mindig azon gondukodott, hogy talán, talán ű ugy fog élni, hogy nem dógozik,...”; „Elüre ű megfűzette a kocsmárost, rendűt annyi bort, annyi énnivalut, még a pénzű tart,...”; „...vendiglűs úr, gyűjön fűzetők.”; „Űlj fő a lóra,...”; „...gyűnnek lóhátan, űtet keresik.”; „...ami ollan düllű félbe állott,...”; „Eladom, de csak fark nekű.”; „Űk megmutassák, hogy űnáluk van a holtámogatu bot,...”; „A királ naon örűt.”; „A másikkak mēg hallgatták künt a zajtun kívű.”

Annak ellenére, hogy az 1970-es években és még napjainkban is előfordul vagy előfordulhat a hosszú ű beszédhang alkalmazása az idősebb muravidéki emberek beszédében, állíthatjuk, hogy ez ritka kivétel, hiszen a hetési (muravidéki) tájnyelv is elveszíti értékes sajátosságait: **köznyelviessül**. De sajnos sok idegen, főleg szlovén szó használata érvényesül benne. És ez rontja igazi, táji, hetési (mura-vidéki) jellegűségét is, ami viszont a távlatokban nyelvvesztést is eredményezhet.

Az -i melléknévképző használata

Kedves Olvasóim! Jelenlegi írásomban a szóképzés egyik módjáról szeretnék szólni. »Hogy mi a szóképzés?« - kérdik. A *szóképzés* a szóalkotás egyik legfontosabb módja. »Az a művelet, amelynek során valamely szóból bizonyos toldalék hozzáadásával új, más jelentésű szót formálunk. Azt a szót, amelyhez a toldalékot illesztjük, *alapszónak* hívjuk; annak a toldaléknak, amely valamely szóhoz hozzájárulva új szót hoz létre, *képző* a neve. Az alapszóból és a képző hozzáadásával alakult új szót *képzett szónak* vagy származékszónak nevezzük.« Pl.: ha a *boldog* szóhoz hozzáfűzzük a *-ság* toldalékot (képzőt), akkor új szót kapunk, s műveletünk eredménye a *boldogság* képzett szó lesz. Melléknévből képzővel alkottunk egy új jelentésű szót, egy főnevet.

Persze főnévből is lehet melléknevet képezni, pl. ha az *ember* alapszóhoz (főnévhez) hozzátoldjuk az *-i* képzőt, akkor az mást jelentő szó lesz: *emberi*, vagyis melléknév. De lehet főnévből vagy akár melléknévből igét is alkotni képző segítségével, pl. *só* főnév + *-z* képző = *sóz*, illetőleg *szép* melléknév + *-ül* képző = *szépül*. Hasonlóan igéből is alkothatunk főnevet, pl. ha az *arat* igéhez hozzáfűzzük az *-ás* képzőt, akkor egy új szót alkottunk, s ez az *aratás*. Még sorolhatnám a képzési lehetőségeket, amikor egy meglévő szóból képző segítségével új szót teremtünk más jelentéssel.

Mostani írásomban a szóképzésnek csak egy módjáról kívánok szólni, arról, amikor a hetési beszédünkben és írásunkban az alapszóhoz *-i* melléknévképzőt toldunk. Pl. az *-i* végű faluneveinket sokan helytelenül írják és mondják. Így: *petišovcii*. Persze inkább csak írják. Ugyanis azt gondolják, ha a *Petišovci* (Petesháza) alapszóhoz (településnév) hozzáfűzik az *-i* melléknévképzőt, akkor azt *petišovcii*-nak kell írni és mondani. Pedig ilyen esetben csak egy *-i*-vel kell írni és mondani.

Hasonló hibákat követnek el írásukban, beszédükben a *Petrovci*, *Prosenjakovci*, *Bratonci*, *Molnári* stb. helynevek esetében is, amikor az *e* nevek végén álló *-i*-t megkettőzik, és a *petrovci*, *prosenjakovci*, *bratonci*, *molnári* stb. helyett a *petrovcii*, *prosenjakovcii*, *bratoncii*, *molnárii* stb. formákat alkalmazzák melléknévként.

Másik módja a helynevekből történő melléknévképzésnek, amikor a *-háza*, *-földje*, *-falva* stb. utótagú helységnevekhez fűzzük az *-i* melléknévképzőt. Ebben az esetben a szóvégi *-a*, *-e* birtokos személyragot általában elhagyja a hagyományos nyelvszokás, s az élő beszédben a *göntérházai*, *berkeházai*, *gerőházai*, *kámaházai*, *domaföldei*, *gutorföldei*, *pálfalvai* stb. helyett a *göntérházi*, *berkeházi*, *gerőházi*, *kámaházi*, *domaföldi*, *gutorföldi*, *pálfalvi* stb. az egyszerűbb, jelenleg még érvényes forma; bár újabban kezd elterjedni a *göntérházai*-féle alakzat is.

Harmadik típusú példáim szemléltetésében olyan helységnevek írás- és ejtismódjáról szólok, amelyeknek *-falu* utótagja van, pl. *Hosszúfalu*, *Tótfalu*, *Kisfalu*, *Újfalu*, *Magyarfalu* stb., s ezekhez fűzzük az *-i* melléknévképzőt.

Jó pár évvel ezelőtt még magam is az *-i* melléknévképző helyett a *-si*-t használtam, s a *hosszúfalui*, *újfalui*, *tótfalui*, *kisfalui*, *magyarfalui* stb. választékosabb forma helyett a népies *hosszúfalusi*, *újfalusi*, *tótfalusi*, *kisfalusi*, *magyarfalusi* alakokat használtam: írtam és mondtam. Magyarországi kollégáim figyelmeztettek rá, hogy mai köznyelvi követelmény szerint nem jól mondom és írom ezeket a képzett helyneveket. Azóta ez megváltozott.

Látják, kedves Olvasóim, hogy milyen fortélyos a mi szép magyar nyelvünk? Még mi, a »szakemberek« is hányszor vétünk ellene, pedig ezt az édesanyánktól örökölt, ránk hagyományozott kincset illik ápolnunk, védenünk és fejleszteni, hogy míg magyar él a Muravidéken, szépen és helyesen használhassuk, használjuk mi is meg dédunokáink is!

Külön vagy egybe?!

Kedves Olvasóim! Mostani írásomban helyesírásunk egyik fontos területéről kívánok szólni, a különírásról és az egybeírásról.

Szavaink vagy szókapcsolataink külön- vagy egybeírásának gondjai persze csak akkor jelentkeznek, jelentkezhetnek inkább, ha azokat le kell írunk, hiszen az élő beszédből jóformán nem szerezhethünk tudomást arról, hogy milyen azoknak a köznyelven történő írásos formája. Ha azt mondom, hogy Egy vizes poharat tettem a konyhai asztalra, akkor ebben a mondatban a *vizes* és a *poharat* szavak külön- vagy egybeírása eltérő értelmezést nyer, azaz nyerhet. Érthetem úgy is, hogy a pohár, amit az asztalra tettem, vizes volt. Ebben az esetben külön kell írni (mondani) a két szót (vizes poharat). De jelentheti azt is, hogy egy pohárfélét tettem oda, ami nem volt vizes, csak vízivásra szolgál. Ebben az esetben viszont már egybe kell írni és mondani a két szót, vagyis összetett szó lesz belőle (vizespoharat).

A különírásnak és az egybeírásnak több csoportja, szabálya van. Most az összetett szavaknak azon, kötőjel nélküli írásmódját szeretném ismertetni, amikor két egyszerű szót kell összevonnunk (egybeírunk), hogy kijelentésünk értelmes, pontos és félreérthetetlen legyen. Szemléltető példáimat újságokból ollóztam:

- »Vihar egy lelkész nő körül« Nem külön a lelkész és a nő, hanem a *lelkész*nő körül van a vihar, vagyis vele kapcsolatos a gond. - »Szőlő levélen keresztül történő trágyázás« Biztos, hogy a gazda nem a szőlőn és a levélen keresztül akar trágyázni, hanem a *szőlőlevélen* keresztül. - »Lesz-e kis iskola Göntérházán?« Bizony volt kis (kicsi) iskola Göntérházán, de most már új, nagy iskola van. De mindenki tudja, hogy nem az épület nagyságáról van szó, hanem a nevelési-oktatási tevékenységről, a *kisiskolai*, az óvodai nevelés és az általános iskolai oktatás közötti munkaformáról. Ezért kell a két egyszerű szót egybeírni. - »Biztosítani kell a vad állományt« - olvashatjuk a cikk címét. Köznyelven és érthetően azt íránk és mondanánk, hogy a *vadállományt*, hiszen arról van szó, hogy a meglévő vadállatok (őzek, szarvasok, nyulak, rókák, vaddisznók, fácánok stb.) számát kell megőriznünk vagy esetleg növelnünk gazdasági szempontból. - »Ut javítás a lendvahegyen« Ebben a címben többféle helyesírási hiba is van. Az ut szóban hosszú *ú* a helyes, a lendvahegyen helységnevet nagy kezdőbetűvel (L) kell írni, és végül az *útjavítás* összetett szót hosszú *í*-vel. - »Kukorica karrier 450 év alatt« A cikk írója valószínűleg azt akarta közölni a tisztelt olvasókkal, hogy a kukorica 450 évvel ezelőtt került át Amerikából Európába, és hogy ez alatt az idő alatt milyen fejlődést ért el. De a kukorica és a karrier szavakat egybe kell írni: *kukoricakarrier*. - »Sikerült az első pop koncert Lendván.« Jó, ha a divat (zenében, öltözködésben és másban is) minél hamarabb eljut vidékünkre is, hogy ne legyünk »tudatlanok« és »maradiak«. Ennek ellenére a pop és a koncert szavakat egybe kell írni: *popkoncert*. - »Új tűzoltó otthonok« A magyar nyelvet tanuló idegen ebben az alakzatban azt hinné, hogy olyan új otthonokról van szó, amelyek tüzet oltanak. Csak összetett formában értelmes: *tűzoltóotthonok*.

Kedves Olvasóim! A különírás és az egybeírás követelményét olyan szavakon keresztül próbáltam bemutatni, amelyeket értelemszerűen egybe kell írni a jelentésváltozás, illetőleg a jelentésmegőrzés végett a szöveghűséget illetően. A szemléltetett szóösszetételek csak alkalmi kapcsolatként kerültek egymás mellé, egyébként mindegyik önállóan is szerepelhet beszédünkben és írásunkban.

A következő írásomban a különírás és az egybeírás egyéb problémáival foglalkozom majd, amelyek ugyancsak sok gondot okoznak a mindennapok gyakorlatában.

Még mindig a külön- és egybeírásról

Kedves Olvasóim! Előző írásomban a szókapcsolatok azon fajtáiról beszéltem, amikor két különálló, saját jelentéssel bíró egyszerű szót vontunk össze egy összetételbe, s ezáltal egy új kéttagú összetett szót kaptunk. Ez a nyelvtani szerkezet és eljárás nem ismeretlen Önök előtt sem. Mai írásomban az összetett szavak más helyesírási nehézségeiről szólok, amelyek ugyancsak gyakran jelentkeznek beszédünk és főleg írásunk mindennapi gyakorlatában.

Egy mindannyiunk által ismert és olvasott, magyar nyelven megjelenő hetilap egyik számában olvastam néhány évvel ezelőtt az alábbi közlést: »Illyés Gyula díjat kapott...« Megdöbentem, csodálkoztam. - Hogy lehet ez? - morfondíroztam magamban. - Illyés Gyula, a neves magyar irodalmár, már vagy tizenöt éve halott. - És akkor esett le a tantusz, vagyis értettem meg, hogy itt egy kis nyomdahibáról van szó. Ugyanis a személynév, Illyés Gyula, és a díjat szó közül kimaradt a (kis)kötőjel, és ez változtatta meg annak igazi értelmét. Ugye, mennyire fontos a kötőjelek, az egyéb írásjelek helyes alkalmazása írásunkban.

Az alábbi ismertetésemben néhány olyan kötőjeles szóösszetételt idézek, amelyekből személyi vagy nyomdai mulasztásból kimaradt a kötőjel, s ezáltal hibás szöveg (szókapcsolat) került az olvasók elé: »Cankar kiállítás M. Sobotán.« Mennyivel magyarosabb lenne a fenti értesítés, ha az M. Sobotán helyett *Muraszombatban*-t írt volna a cikk szerzője. De a Cankar és a kiállítás különírt szavakkal van az igazi baj, hiszen helyesen egybe-, illetőleg kötőjellel kell őket írni: *Cankar-kiállítás*. - »Hangos volt a Márton nap Dobronakon.« Ennek a mondatnak az örömjelentésébe egy kis »hibaüröm« csöppent, ugyanis a *Márton-nap* szót kötőjelesen kell írni. - »Irodalmi est a Pálffy palotában« Jól sikerült Grácban az író-olvasó találkozó, amelyet a *Pálffy-palotában* rendeztek meg a Murán inneni magyar költők részére. Az írás árnyoldala, hogy egy kiskötőjel »elpárolgott« a Pálffy vezetéknev és a palotában főnév közül. - »Verseny Goričko serlegért« Ebből a címből hiányzik az *a* névelő a Goričko tájegységet jelölő szó előtt. Hiányossága még az is, hogy a *Goričko-serlegért* szókapcsolatot különírták, két szóként, holott ez egy kötőjeles összetett szó. - »Prešeren díjat kapott« Ez az értesítés hasonló az „Illyés Gyula díjat kapott”-hoz. A szlovén nép nyelvteremtő és nemzetmegőrző nagy költője már több mint száz éve halott, tehát nem kaphatott *Prešeren-díjat!* - »Gyermekrajz kiállítás Lendván« A laikus olvasó méltán gondolhatná azt, hogy Lendván külön szerepelt a gyermekrajz és külön a kiállítás. Szó sincs erről! Csak *gyermekrajz-kiállítás* volt Lendván, ahol a gyermekek rajzait mutatták be. - »A Lendva patak és a Fekete ér...« Ha csak a címet vesszük figyelembe, akkor azt gondolhatnánk, hogy Lendva, az patak, a Fekete pedig ér. Nem erről van itt szó, hanem két patakról, földrajzi névről, amelyet helytelenül nyomtattak ki. Így helyes a köznyelvi norma szerint: *Lendva-patak, Fekete-ér*. - »Közszéki bábjáték vetélkedő« Nem arról van szó, hogy a községek (járások) között külön bábjáték és külön vetélkedő folyik. Nem. Csak a rosszmájúak és a gáncoskodók mondanák és gondolnak így. Egyszerűen a két szó (bábjáték, vetélkedő) közül kimaradt a kötőjel. Így helyes: *bábjáték-vetélkedő*.

Sorolhatnám még a címekeket, mondatokat, de azt hiszem, így is elég példával szemléltettem, hogy megértsék, mennyire fontos szerepet tölt be a (kis)kötőjel is beszédünkben és írásunkban. Jelentéshordozó, értelemmegkülönböztető szerepe van.

Lovastól vagy lovastul?

Az elmúlt napokban hallottam egy nénitől ezt a mondatot: *»Ugy mecsusztam a jeges uton, hoty biciglistől iés táskástól beleestem a vastag huóba.«* Persze most többen arra gondolnak, hogy az **ugy**, a **mecsusztam** és az **uton** szavakat a köznyelvben hosszú **ú**-val kell írni és mondani. Ez igaz, de most nem erről szeretnék szólni. A **biciglistől** és a **táskástól** szavakat szeretném értelmezni.

A néni a fenti mondatot a szomszédasszonyának mondta. Azt szerette volna vele közölni, hogy amikor a kerékpár megcsúszott alatta, akkor ő is, a kerékpárja is meg a táskája is a hóba estek. Ezt az is alátámasztja, hogy a beszélgetőtársa sajnálkozva megkérdezte tőle: *»Na, iés nem lett semi bajod?«* - *Neköm nem, de kiét üveg savanyuvizem etört.«* - *Iés nem ütötted meg magadat?«* - *Bár a bicögle rám esött, csak megsiértette a kezemet.«*

Világos, hogy az asszony, a táskája és a kerékpárja is egyszerre, együtt estek bele a hóba. Vagyis mind a hárman egy időben. Ez eddig érthető, de a **biciglistől** és a **táskástól** szó gondolkodóba ejt. A **-stól**, **-stől** határozórag használata ugyanis ilyen értelemben csak a népnyelvben fogadható el. Az irodalmi nyelvben nem.

Helyette, amikor azt akarjuk kifejezni, hogy a megnevezett személlyel vagy dologgal együtt, egységben vagy egészben történik valami, akkor a **-stul**, **-stül** kétalakú határozóragot illik a köznyelvi norma szerint alkalmazni. A főnevekhez legtöbbször ötféle kötőhangzóval kapcsolódik, illeszkedik a szótó hangrendjéhez, pl. **házastul**, **kezesgül**, **késésgül**, **bokrostul**, **börösgül**. (Az öt kötőhangzó: a, e, é, o, ö.)

A **lovastul**, **börösgül** azt jelenti, hogy valakivel vagy valamivel együtt történik valami. Pl. *»A török lovastul esett bele a tóba.«* Vagyis vele együtt. *»Sanyi a szalonnát börösgül nyelte le.«* Azaz a szalonnát és a bőrt egyszerre.

A **lovastól**, **börösstől** szavaknak más a jelentése, vagyis az, amikor a cselekvés valaki vagy valami által történik, nem vele együtt. Pl. *»A lovastól zuhant a földre.«* mondatban a lovas volt az, aki a földre dobatta a lovas, de nem esett a földre lovával együtt, vagyis lovastul. *»A szalonnát a börösstől kapta.«* mondatnak pedig az a jelentése, hogy a szalonnát a bőrrel foglalkozó személytől kapta.

Tehát a néni mondata, az *»Ugy mecsusztam a jeges uton, hoty biciglistől iés táskástól beleestem a vastag huóba.«* népies megnyilatkozás. A köznyelvben így lenne helyes: *»Úgy mecsusztam a jeges úton, hogy biciklistül és táskástul beleestem a vastag hóba.«*

Elöl vagy elől?

Óralátogatásaim során gyakran, a média nyelvében ugyancsak és a hétköznapi nyelvhasználatában is elég sokszor hallottam és hallom az **elől** és az **elől** szavaknak a helytelen alkalmazását, azaz fölcserélését.

A két szóról azt kell tudni, hogy más-más szófajúak. Az **elől** névutó, az **elől** pedig határozószó, de lehet ige is. Ennélfogva mondatbeli szerepük is eltérő lehet.

A névutókat ragos vagy ragtalan névszókhöz kapcsoljuk, és velük együtt általában határozói funkciót fejeznek ki. Viszonyjelentés szerint a legtöbb névutó helyre vonatkozik.

Az **elől** névutó a honnan kérdésre felel. Több jelentésköre van. Lássunk néhány példát: Valakinek vagy valaminek veszélyes vagy kellemetlen közelségéből távozik. Pl. „*Menekül a vadállat elől.*”; „*Jani kitért a részeg bátyja elől.*”; „*Gyere ide az asztal elől!*”; „*A hóomlás elől óriási lendülettel száguldottak le a lejtőn.*”; „*A vágató lovak elől tértek ki.*”

A határozószó a cselekménynek valamilyen körülményét nevezi meg.

Az **elől** határozószónak - most csak ebben a szerepében vizsgálom a szóalakot, nem igeiként - ugyancsak több jelentése él, és a hol kérdésre felel. Bemutatok ezekből is néhány példát. Valakinek vagy valaminek (személynek, testnek, tárgynak, dolognak) az eleje (elején); mást megelőzve; valakinek idő- vagy sorrendbeli elejétől stb., pl. „*A ruháján elől három gombja van.*”; „*Ott elől az osztályban túl hangos valaki.*”; „*Elöl vagy a névsorban.*”; „*Most elől láttam őt is.*”; „*Kezd újra előlről a verset!*”

Az **elől** és az **elől** helyes használatára két összetett mondatot mutatok be, amelyben mindkét szófajta szerepel más-más jelentésben: „*Szandra elől állt a tábla előtt, majd hirtelen ellépett a tábla elől.*”; „*Denisz ott állt elől a küzdők soraiban, de gyorsan megugrott a behemót játékos elől.*”

A két mondatból is világosan érthető, hogy az **elől** a hol, az **elől** viszont a honnan kérdésre felel, ezért használatuk is eltérő értelmezésben érvényesülhet helyesen!

Küld vagy küldd!

Hallgatva a muravidéki médiumok tájékoztató és szórakoztató adásait, műsorait, de még inkább olvasva a tanulóiákságnak, néhány hivatalnoknak és közéleti értelmiséginek, valamint a hétköznapi emberének oktatási, hivatalos vagy magánjellelű írásait, sokszor tapasztaltam és tapasztalom, hogy a gyakorlatban bizonyos igék felszólító módú használata hiányos vagy pongyola megfogalmazású. Ezek a nyelvi esetlenségek vagy helytelenségek főleg a írásokban érvényesülnek, csak ritkábban a beszédben.

Miről is van szó? Mielőtt elkezdeném a fejtegetéseimet, bemutatok négy mondatot, amelyet tanulóim írásaiból, fogalmazásaiból írtam ki: „*Tud azt meg, te gonosz tündér, hogy engem nem csapsz be!*”; „*Véd egyszer már meg azt a dolgozatot!*”; „*Ad nekem a te szemeidet!*” - idézte egyik tanuló Adyt.; „*Küld el a levelet!*”

Kiemelem a négy szókapcsolatot: **tud azt meg, véd egyszer, ad nekem, küld el**, hogy könnyebben értelmezhessem. Mind a négy ige egy **d**-vel van írva (tud, véd, ad, küld). Igealakjuk így kijelentő módú. A mondatok értelme ellenben a felszólító mód alakjának a használatát követeli meg, ezért hosszú **d**-vel kell írni, kettőzve: **tudd, védd, add, küldd**.

Az első három igealakban hosszan kell írni és ejteni a **d** mássalhangzót, mert előtte magánhangzó van; a negyedikben csak hosszan írjuk, de röviden mondjuk, mert előtte mássalhangzó áll.

Lássuk most a címben levő **küld és küldd** szavakat! Nemcsak az a különbség köztük, hogy egyikben rövid, a másikban hosszú a **d** mássalhangzó, hanem az is, hogy a rövid **d**-s alakot kijelentő módban, a hosszú **d**-s alakot pedig felszólító módban illik használni helyesen a magyar nyelvben. Vagyis a felszólító módban mindig hosszú **d**-t kell írni.

József Attila írja a *Mondd, mit érlel...* című költeményében: „*Mondd, mit érlel annak a sorsa,/akinek nem jut kapanyél...*”; Vörösmarty Mihály A vén cigány hattyúdálában írja: „*És hadd jöjjön el Noé bárkája,/Mely egy új világot zár magába.*”; Kölcsey Ferenc így kezdi a Himnuszt: „*Isten, áldd meg a magyart/Jó kedvvel, bőszéggel...*” A **mondd, hadd, áldd** alakokban is hosszú **d** van.

A tesz, vesz, visz, eszik, iszik, hisz stb. igék tárgyas ragozása egyes szám második személynek rövidebb felszólító formájában a **d** személyrag a módjel nélküli magánhangzós tőhöz is kettőzött alakban járul, pl. **tedd, vedd, vidd, edd, idd, hidd** stb. A nyelvhasználatban jelen van a módjeles, egy **d** ragos alakjuk is: **tegyed, vegyed, vigyed, egyed, igyad, higyed** stb.

A felszólító módban a tárgyas ragozás egyes szám második személynek rövidebb alakjában más esetekben is hosszú **d**-t írhat és ejthet. Ez akkor lehetséges, amikor az ige magánhangzóra végződik, pl. ló, ró, sző stb.: **lődd, ródd, sződd** stb. De itt is lehet: **lőjed, rójad, szőjed** stb.

Néhány kettőzött **d**-vel írt mondat a felsorolt igealakokkal: „*A virágot tedd a vázába!*”; „*Edd meg már az ebédet!*”; „*A táskádat is vidd magaddal!*”; „*Ne csak hidd, de tudd is!*”; „*Lődd már le azt a nyulat!*”; „*Vedd meg ezt a csodás ruhát!*”; „*Csak sződd a furcsa terveket!*”; „*Ródd le a háládat neki!*”; „*Idd meg a forró teát!*”; „*Rögtön hordd el magad!*”; „*Jól oldd meg ezt a feladatot!*”; „*Kezdd el a nótát!*”

Látják tehát, kedves Olvasóim, hogy a felszólító módban vannak buktatók, olyan megoldások, amikor nagyon oda kell figyelni az igealakok használatára, főleg írásunkban.

Hídre, borre?

Hát ez meg milyen szóhasználat? - kérdezhetik sokan. Jogosan. Pedig a mi kétnyelvűségünkben néha lehet hallani ezt a furcsa szótoldalékolási formát. Különösen azoktól, akik tanulják a magyar nyelvet. Mi a hiba bennük? Megpróbálom világossá tenni. De ehhez szükséges, hogy előtte egy kis nyelvészeti tájékoztatást adjak.

A magyar nyelv szavai aszerint, hogy bennük milyen magánhangzók vannak, lehetnek magas hangrendűek, amelyekben csak magas magánhangzók vannak, pl. *víz, fűz, csirke, cséplő, fűröszt*; mély hangrendűek, amelyekben csak mély magánhangzók vannak, pl. *ól, új, álom, utas, váza*; vegyes hangrendűek, amelyekben vannak magas és mély magánhangzók, pl. *dió, fűszer, ürmösbor, kávé, író*.

A hangrendi illeszkedésnek megfelelően történik a szavak toldalékolása is, vagyis az a nyelvtani művelet, amikor a szótövekhez képzőket, jeleket vagy ragokat kapcsolunk. Ehhez is tudnunk kell, hogy vannak magas és mély toldalékok, amelyek lehetnek egyalakúak (pl. **-ért**: *pénzért, sóért* stb.), kétalakúak (pl. **-ban, -ben**: *szobában, kertben* stb.), háromalakúak (pl. **-hoz, -hez, -höz**: *padhoz, fejhez, könyvhöz* stb.).

Általános szabály, hogy magas hangrendű szavakhoz magas hangrendű toldalékok, pl. *beszélget, gyönyörűen, tízből*; a mély hangrendűekhez mélyek, pl. *csónakban, útra, lopóval*; a vegyes hangrendűekhez többnyire ugyancsak mély hangrendű toldalékok járnak, pl. *leánynak, virágra, fűnyíróval*.

»A toldalékok (képzők, jelek, ragok) magánhangzójának a szó hangrendjéhez való igazodását hangrendi illeszkedésnek nevezzük.«

A fenti szabályok alól azonban vannak kivételek. Az **i, í**, ritkábban az **e, é** tőhangzós szavakhoz történeti okokból mély hangrendűtoldalékok járnak: *virítva, héjból, derekára*.

Ennél bonyolultabb a vegyes hangrendű szavak toldalékolása az illeszkedést illetően. Itt többféle szabály is él. a) Ha a vegyes hangrendű szó utolsó magánhangzója mély hangú, akkor mély hangú toldalékot vesz föl: *bitagnak, cigarettával, pipások*. b) Ha az idegen eredetű szavak utolsó szótagjában magas hang van, de előtte van a szóban mély magánhangzó is, akkor magas hangrendű toldalék járul hozzá: *sofőrrel, októberben, farmerek...* c). Néhány idegen eredetű szavunkhoz magas és mély hangú toldalékok is kapcsolódhatnak: *szlovének* vagy *szlovénok, norvégek* vagy *norvégok, rulettje* vagy *rulettja*. d) Ha a szónak utolsó magánhangzója **i, í** vagy **é**, akkor a régebbi szavaink mély hangrendű toldalékot vesznek fel: *kocsija, papírral, pocsekul*. Stb.

Az összetett szavak hangrendjét mindig a sorrendben utolsó alkotóelem hangrendje szabja meg. Reájuk a hangrend törvénye így vonatkozik.

De mi van a cím két szavával? - tehetik föl újra a kérdést. Nem feledkeztem meg róluk sem. A **hídre** és a hasonló alakok helytelen használatát nyelvi feladatlapok ellenőrzésekor tapasztaltam főleg az idegen diákoknál, akik még nem sajátították el a hangrendi illeszkedés szabályait. Tehát helyesen **hídra**. A **borre** alak viszont tájnyelvi. A toldaléknak ez az egyalakúsága a hetési nyelvjárásban sok szó esetében él és használatos még napjainkban is. Pl. »*Borre kináto még a vendigöket.*»; »*Tolle rakta telli a vánkost.*»; »*Botte kergettë a tikokat.*«; »*Bükfáve rakta még a tüzet.*»; »*A ludde nëm ierdemös foglalkoznyi.*« A borre, tolle, botte, bükfáve, ludde alakokban tehát a **-vel** rag rövid alakjai érvényesülnek.

Ez is hetési sajátosság!

A *kis* melléknévről

A magyar nyelvet beszélőknek, de főleg az írást gyakorlóknak, sokszor gondot okoz a **kis** melléknév használata; ugyanis nehezen tudják eldönteni, hogy bizonyos szókapcsolatokban vagy mondat-összefüggésekben egybe vagy külön kell-e írni az utána álló jelzett szóval. Bár a megoldásra találunk eléggé megnyugtató választ vagy szabályt A magyar nyelv helyesírási szabályai című kézikönyvben. Pl. az alábbi két mondat tartalma alapján könnyen megtudjuk, hogy a *kis* és az *autó* két egyszerű szót mikor írjuk egybe és mikor külön, helyesen: a) »Egy új *kisautót* vásároltam az óvodás fiamnak.«; b) »Ez a mi öttagú családuknak *kis autó*.«

Az első mondatban azért kell egybeírni a két szót, mert egyfajta autótípusról van szó, amelynek a hengerűrtartalma nem nagyobb ezer cm-nél. A másodikban viszont azért írjuk külön, mert nem autótípusról, hanem *kis* méretű autóról beszélünk.

Ehhez hasonló példák, összetételek számtalanszor előfordulnak mindennapjaink nyelvhasználatában, de gondot csak akkor okoznak, okozhatnak, ha le kell őket írni. Egyébként ezek az élő beszédben összefolynak, összemosódnak, s a hallgató nem tudja megállapítani - nem is szükséges -, hogy az elhangzott szókapcsolatnak milyen az írásmódja.

Szemléltetésképpen bemutatok néhány összetételt a fentiek bizonyítására a **kis** melléknévnek és az egyéb szavaknak előbb az egybe-, majd a különírt alakjaira, pl. *kisasszony*: hajadon, nagylány, felnőtt lány; *kis asszony*: *kis* termetű, kicsi, alacsony; *kisbirtok*: olyan földbirtok (birtokfajta), amelyet tulajdonosa családtagjainak a segítségével meg tud művelni, s amelynek jövedelme csak családja eltartására elegendő; *kis birtok*: Neki csak *kis* (kevés) birtoka volt; *kiscsirke*: fiatal csirke; *kis csirke*: Ez a *kis* csirke (kicsi) kevés lesz vacsorára; *kismotor*: kisebb, legfeljebb egy lóerős robbanómotor vagy egy-két lóerős villanymotor, motorfajta; *kis motor*: Jó *kis* motor ez.; *kiskutya*: fiatal, kölyökkutya; *kis kutya*: *kis* termetű, *kis* növésű, alacsony kutya.

Nyelvünkben még sok ilyen szóösszetétel él, amelyet egybe- és külön- írva is használunk, pl. *borosüveg*, *boros üveg*, *vizeskancsó*, *vizes kancsó*, *hatökör*, *hat ökör*, *tízperc*, *tíz perc*, *sokszög*, *sok szög*. Írásmódját a mondat tartalma határozza meg.

Hogyan mondjam, írjam? (1)

Többször előfordult már, hogy a falusi emberek megkérdezték tőlem: »Tanár úr (vagy egyszerűen csak: tanítu bácsi) mért van az, hogy a magyarban nagyon sok szót nem úgy mondunk beszéd közben, mint ahogyan írjuk?« Most erről a nyelvtani kategóriáról szeretnék szólni.

Beszédünkben néhány egymás mellé kerülő mássalhangzó nagyon sokszor módosul, megváltozik, vagyis ha a szavakban két különböző mássalhangzó van egymás mellett, pl. a **t** és a **j**, a **d** és a **j**, az **n** és a **j** stb., akkor e mássalhangzók úgy hatnak egymásra, hogy helyettük a kiejtéskor egy harmadik hang jelentkezik, amely lehet hosszú vagy rövid. Pl. ha a **lát** igetőhöz a **-ja** tárgyas személyragot kapcsoljuk, akkor a **látja** szóalakot kapjuk. És ezt másképpen mondjuk és írjuk. Írása **látja**, ejtése pedig **láltya**. Ugyanez történik akkor is, ha a **d** és a **j**, az **n** és a **j** mássalhangzók kerülnek egymás mellé a szavakban: **tudja**, **kínja** (írva), **tuggya**, **kínnya** (ejtve); vagyis a **t**, **d**, **gy** + **j** hangkapcsolat a szavakon belül **tty** v. **ty**, **ggy** v. **gy**, **nyy** v. **ny** hanggá olvad össze a kiejtésben.

A mássalhangzók egymásra hatásának ezt a típusát jésüléssel összeolvadásnak nevezzük.

Egyik ismerősömnél voltam, amikor a 3. osztályos kislánya éppen a házi feladatul kapott mesét olvasta hangosan anyukájának. Ebből néhány mondat: »A király azt mondja a várnagynak: Álljatok készenlétben! Ragadjatok fegyvert, ha meglátjátok az ellenséget!« Szandra a **mondja**, **álljatok**, **ragadjatok** és **meglátjátok** szavakat helyesen ejtette így: **monygya**, **ájjatok**, **ragaggyatok** és **meglálttyátok**. Anyukája azonban, aki ellenőrizte kislánya olvasását, kijavította, mondván, hogy ezeket a szavakat rosszul olvasta. A két fél vitáját nem írom le.

Hát igen, gyakran előfordul a mindennapjaink nyelvhasználatában, hogy bizonyos szavakat úgy próbálunk kiejteni (mondani), ahogy azok le vannak írva.

Néhány példa a helyesen leírt szavak kiejtésére: Vörösmarty Mihály írja A vén cigány hattyúdalában: »Mintha újra hallanók a pusztán/A gyilkos testvér botja zuhanását./Prométheusz halhatatlan kínját.«; A Gergely-járás rigmusának egyik szakában ez áll: »Maradjon meg végig, világ végezetig...« A kiemelt szavak írása **botja**, **kínja** és **maradjon**, ejtésük pedig: **bottya**, **kínnya** és **maraggyon**.

E néhány példa is igazolja, hogy az igényes magyar beszélőknek vannak buktatói és követelményei a kiejtést és az írást illetően is.

Hogyan mondjam, írjam? (2)

Előző írásomban arról szóltam, hogy mindennapjaink beszédében gyakran előfordul, hogy két egymás mellett lévő mássalhangzó hat egymásra, és új hanggá olvad össze.

Most olyan hangkapcsolásról szeretnék beszélni, amikor ugyancsak két szomszédos mássalhangzó módosul, de nem egy új, harmadik hanggá, hanem a két - egymás mellett levő - mássalhangzó közül az egyik részben vagy teljesen olyan lesz, mint a másik. Például a *színpad* szóban az **-np-** mássalhangzók közül a kiejtésben az **n** hang helyett **m** hangot mondunk. Így e szó írása *színpad*, de ejtése **szímpad** lesz. Ezt részleges hasonulásnak nevezzük. Vagy például az *átcipel* összetett szóban a **-tc-** két szomszédos mássalhangzó közül a kiejtésben a **t** hang helyett hosszú **c** hangot ejtünk. Így az *átcipel* írásos szóalak a kiejtésben **áccipel** formában érvényesül. Ezt viszont már teljes hasonulásnak nevezzük.

Mit nevezünk a nyelvtanban részleges és teljes hasonulásnak? Részleges hasonulásnak nevezzük azt a jelenséget, amikor két egymás mellett álló mássalhangzó közül az egyik, általában az első, a másodikhoz csak részben lesz hasonló a kiejtésben, de az írásban nem. Például a *népdal* szót **nébdalnak** ejtjük, vagyis a **p** helyett **b**-t mondunk.

A teljes hasonulás azt jelenti, hogy az egymás mellett álló két mássalhangzó közül az egyik teljesen olyanná válik, mint a mellette álló mássalhangzó. Például az *egészség* szót **egésségesnek** mondjuk, vagyis az **sz** hang helyett **s**-t ejtünk. Ez a fajta hangkapcsolódás legtöbbször a kiejtésben érvényesül. De van írásban jelölt teljes hasonulás is. Például ha a **-val**, **-vel** toldalékot kapcsoljuk a *lapát* és a *szén* szavakhoz, akkor a kapott **lapáttal** és **szénnel** szóalakokat egyformán írjuk és mondjuk. Ezért van az, hogy a folyamatos beszédben az emberek nem mondják betűzve a *földje*, *nénje*, *lökdös*, *átcsap*, *atyja* stb. szavakat, hanem **főggye (füőggye)**, **niénnye (nyiénnye)**, **lödös**, **áccsap**, **attya** stb. formában. De ha leírva látják ezeket és a hasonló szavakat, akkor olvasáskor szinte mindig az írásos alakot mondják (betűzve), persze helytelenül.

Néhány mondat, amely szemlélteti, hogy az élő beszédünkben ügyelnünk kell a hangkapcsolatok kiejtésére. (A dőlt betűs alak a kiejtési forma.) »Julika a *színpad* (színpad) előtt állva énekelte a *nébdalt* (népdalt).«; »Mari néni *egéssége* (egészsége) megromlott.«; »Ha fáj a torkod, egyél *náccukrot* (nádcukrot)!«; »*Hagyjátok* (hagyjátok) most a labdát, szolt Jani *édesannya* (édesanyja)!«; »Ti sem *kapájjátok* (kapáljátok) a szőlőt?«

Beszédünkben - nyelvi kommunikációnkban - törekedünk a hangkapcsolódási szabályszerűségek érvényesítésére.

Ismét a zár-és a réshangok összeolvadásáról

Egy előző írásomban az összeolvadás egyik típusáról szóltam. Most a mássalhangzók egymásra hatásának egy másik kategóriáját szeretném bemutatni. Sok szavunkban vannak egymás mellett a **t** és az **sz, s**, a **d** és az **sz, s**, a **gy** és az **sz, s** mássalhangzó párok. Lássuk most viselkedésüket az írást és az ejtést illetően! Pl. ha az **ad** igetőhöz hozzátoldjuk az **-sz** személyragot, akkor az **adsz** szóalakot kapjuk. Ennek az írásmódja **adsz**, kiejtése pedig **acc**. Hasonló hangkapcsolódás érvényesül a **fut** igető és az **-sz** személyrag, valamint az **egy** számnév és a **-ség** képző egymás mellé kerülése esetében is: **futsz, egység** (leírva), **fucc, eccség** (kiejtve).

Szaknyelven ezt a jelenséget összeolvadásos affrikációnak nevezik, vagyis amikor egy zárhang és egy réshang olvad össze (**t, d, gy + sz, s = cc v. c; ccs v. cs**).

Néhány szemléltető példa a zár- és a réshang összeolvadásáról: Arany János írja A rab gólya című költeményében: »Felrepülne, messze szállna.../Csakhogy el van metszve szárnya./El-elunja egyik lábán,/Váltogatja, cserélgeti,/Abban áll a mulatsága.«; Ady Endre két versének egy-egy sora: »Fülembé forró ólmot öntsetek.« »Hajtson szentlélek vagy a korcsma gőze.«; Petőfi írja: »Szabadság, szerelem...« A **metszve, mulatsága, öntsetek, hajtson, szabadság** szavak ejtése: **mecve, mulaccsága, öncsetek, hajcson, szabaccság**.

Példák közéletünk nyelvhasználatából és máshonnan: »Engem többé nem látsz!« - búcsúzik a megsértett legény. »Egyszer volt Budán kutyavásár« - tartja a közmondás. »Ez a fajta építkezés eléggé költséges lesz« - jegyzi meg az építész. »Jöjjön ki, nagysága, meghoztuk a halat!« - szól be a fiú. »Ne bántson az úr!« - jajveszékelt a szolga. »Bolondság volt tőled idejönni« - mondta neki a nagybátyja. »Harmadszor is megpróbálom megvigyázni az aranyalmákat« - jelentette ki a legkisebb királyfi önérzetesen. A **látsz, egyszer, költséges, nagysága, ne bántson, bolondság, harmadszor** szavakat így kell helyesen kiejteni, mondani: **lácc, eccer, kölcséges, naccsága, ne báncson, szadaccság, harmaccor**.

Végezetül még csak annyit fűznék hozzá az elmondottakhoz, hogy a köznyelvben és főképpen a népnyelvben bizonyos hangkapcsolatok ejtésében kettősségek is érvényesülnek, vagyis terjedőben vannak. Így az **adsz, egyszer, vadság** stb. szavaknak kétféle ejtése is él vagy élhet: **acc v. atsz, eccer v. etyszer, vaccság v. vatság** stb.

Vigyázzunk tehát a szavak (hangkapcsolatok) helyes ejtésére, mert csak ekkor lesz szép magyar beszédünk igényes!

A részleges hasonulásról

Mostani írásomban olyan hangkapcsolásról szeretnék beszélni, amikor ugyancsak két szomszédos mássalhangzó hat egymásra, de nem alakul egy új, harmadik hanggá. A két egymás mellett lévő mássalhangzó közül az egyik részben lesz olyan, mint a másik. Például a **színpad** szóban az **-np-** mássalhangzó-pár közül a kiejtésben az **-n-** hang helyett **-m-** hangot mondunk. Így a szó írása **színpad**, ejtése viszont **szímpad** lesz helyesen.

Ezt a fajta hangkapcsolódást részleges hasonulásnak nevezzük. Egy másik példa: a **népdal** szavunk a kiejtésben így hangzik: **nébdal**, vagyis a **-pd-** mássalhangzó-kapcsolat közül a **-p-** hang helyett **-b-**t mondunk.

A részleges hasonulásnak két típusa él a magyar nyelvben. Az egyik a zöngéesség szerinti, a másik a képzés helye szerinti részleges hasonulás.

A zöngéesség szerinti részleges hasonulás akkor érvényesül a kiejtésben, amikor a zöngés mássalhangzók helyett a zöngétlen párjukat ejtjük, illetve a zöngétlen mássalhangzók helyett a zöngés párjukat mondjuk az egymás mellett álló két mássalhangzó hatására. Például a **dobtam, rakd, mézbe, hadfi, szeszgyár, vasgolyó, háztartás, rozscipó** stb. szavakat így kell helyesen mondani: **doptom, ragd, mézbe, hatfi, szeszgyár, vazsgolyó, hásztatrtás, roscipó** stb.

Lássunk néhány példát a képzés helye szerinti részleges hasonulásra is. A **külömben, szénpor, rongyos, konty, tanmenet, kan nyúl** stb. szavakat helyesen így ejtjük: **külömben, szémpor, ronygyos, konyty, tammenet, kannyúl** stb. Az **-nb-**, **-np-**, **-ngy-**, **-nty-**, **-nm-**, **-n+ny-** hangkapcsolatokat **-mb-**, **-mp-**, **-nygy-**, **-nyty-**, **-mm-**, **-nny-** megoldásuként ejtjük ki.

Néhány költői idézet a részleges hasonulásra Petőfi Sándor János vitézéből: »Hanem a **patakban** egy szőke kislányra.«; »Jancsi szívének **gyöngyháza**.«; »De a **juhászbojtár** fölkel subájáról.«; »**Megcsókolta** száját nem **egyszer**, sem **százzszor**.«; »Eképp **fakadt** ki a nyáj bátor őrzője.«; »És **mégsem** kap **száraz kenyérnél** egyebet.«; »Nagy **megszeppenéssel** most vette csak észre.«; »Amíg jól van dolgod, föl ne **gerjeszd** mérgem.«; Az idézett mondatokban aláhúzott szavakat így kell ejteni: **patagban, gyönytyháza, juhászbojtár, mekcsókolta, etyszer, százzszor, fakatt, méksem, szárasz kenyérnél, mekszeppenéssel, gerjezd**.

A **-kb-**, **.gyh-**, **-szb-**, **-gcs-**, **-gysz-**, **-zsz-**, **-dt-**, **-gs-**, **-szk-**, **-gsz-**, **-szd-** hangkapcsolatok közül az egyik zöngés, a másik zöngétlen, s ezért változnak meg a kiejtésben részben.

A teljes hasonulásról

»*Nagy a feje, búsuljon a ló!*« - éneklük a jókedvű emberek. A búsuljon szót **búsuljon** alakban írjuk, de **búsujjon**-nak ejtjük, mondjuk. A búsuljon szóban a szomszédos mássalhangzók egymásra hatását teljes hasonulásnak nevezzük. Ez azt jelenti, hogy az egymás mellett álló két különböző mássalhangzó közül az egyik teljesen olyan lesz, mint a másik. Például az **egészség**, **hagyjon** szavakat **egésség**-nek, **haggyon**-nak ejtjük, vagyis az **-szs-** és a **-gyj-** hangok helyett hosszú **ss**-t és hosszú **ggy**-t mondunk. Ezekben a szavakban és a hozzájuk hasonlóknak a másképpen írjuk, másképpen ejtjük nyelvtani szabály érvényesül.

Most lássunk néhány példamondatot a teljes hasonulásra mindennapjaink nyelvhasználatából: »**Anyját** kérte meg.«; »Az **igazságos** Mátyás ítélkezik.«; »Miklós rókalelkű **bátyja** ráfizet.«; »A hullámok **átcsaptak** fölötte.«; »Nehezen másztak fel a **hegycsúcsra**.«; »A háború alatt **nádcukrot** főztek.«; »**Hallja** a bosszú szavát.«; »**Hadcsapata** támadásba lendült.« A mondatok kiemelt szavait helyesen így kell ejteni: **annját, igazságos, bátyja, áccsaptak, heccsúcsra, náccukrot, hajja, haccsapata.**

A teljes hasonulásnak több típusa is jelen van nyelvünkben. Egyik csoportja a **-val, -vel, -vá, -vé** ragok **v** hangjának a teljes hasonulása az előtte álló szóvégi mássalhangzóhoz, például **lapáttal, késsel, habbá, péppé.** Példáinkban a **t, s, b, p** lett hosszú, mégpedig az írásban és a kiejtésben egyaránt; vagyis a **v** hang hasonul.

A teljes hasonulás másik típusa a felszólító mód **-j** jelének az **-szj-, -sj-, -zj-, -dzj-** alaktani kötöttségű kapcsolódása a szavak toldalékolásakor: **vesszen, mossák, húzza, eddzék** stb.

Lássunk most néhány példát a helyes és a helytelen használatra a jelenlegi témánkból: »**Nagy cipőt** hord.«; »**Hús zsák** kukoricát adott el.«; »**Kösségünk** tanácsa jól döntött.« A kiemelt szavak ejtése: **naccipőt, húzszak, kösségünk.**

Az élő beszédben még napjainkban is előfordulnak az így ejtett szavak, szókapcsolatok: Krisztus **anyja**, Káin **bátyja**, **halljátok** az Urat, **éljen** a házaspár stb., pedig a kiemelt szavakat helyesen így kell, kellene mondani: **annya, bátyja, hajjátok, éjjen.**

Nemrég hallottam egy idős nénitől ezt a nagyon régies szóhasználatot: **kanálval, késvel.** Ezekben a szavakban nem érvényesült a teljes hasonulás nyelvjárási sajátosként.

A helyes kiejtéssel szebbé és magyárosabbá tehetjük beszédünket!

Röviden az igekötőről

Az igekötő (praefixum verbale) igével, igenévvvel vagy igéből képzett névszóval többé-kevésbé szoros egységben használt szófaj.

Alaktani tekintetben is több arcú nyelvi elem az igekötő. Lehet az ige előtagja, például: **alá**-száll, **rá**telepedett, **le**repül stb. Ilyenkor egybeírjuk az igével. De lehet az igétől elváló szó is, például: Onnan szállt **alá**.; Úgy telepszik **rá**, hogy **le** se lehet vakarni.; Az elhajított kő repül **le**.

A gyakoribb igekötők, amelyek a mindennapi nyelvhasználatban érvényesülnek: **ki, be, le, fel, vissza, át, ide, oda, el, meg, egybe, hozzá, haza, kinn, ketté, össze, tele, végre** stb.

Az igekötőnek a használata is érdekes, többféle jelentésszerepe lehet:

Először: Hely- és irányjelölést fejezhet ki, például: Apám **át**ment a szomszéd faluba.; **Lecsú**-szott vállukról a nagykendő.; A malacot **kihú**zta az ólból.

Másodszor: Az igekötők jelentésátvitelével kifejezhetik a cselekvés különféle módjait és körülményeit, például: a) A cselekvés kezdetét és mozzanatosságát: **El**indult Feri bácsiék háza felé.; Mariska néni nagyon **meg**örült a látogatásnak.; Először a hordók mosásához láttak **hozzá**. b) A cselekvés tartósságát, gyakoriságát vagy ismétlődését: **Elné**zegette a régi családi fényképeket.; A szomszéd festette **át** a régi bútorokat.; A fiú **el**kucorgott a szekér deszkáján. c) A cselekvés befejezettségét és eredményét: Jani **el**olvasta a kötelező házi olvasmányt.; Most a szorgalmas Piri tanulta **meg** a nehéz verset.; Juliska néni **bele**fáradt a sok hitegetésbe. d) A cselekvés túlzását, fokozását stb.: A hét végére már **túl**érik a gabona.; A tánctermet a lányok díszítették **ki**.; A szónok kissé **eltúl**ozta beszédét. e) A hibázást, sikertelenséget, kicsinyességet stb.: Édesanyám általában nem sózza **el** a levest.; **Mellé**fogott, amikor ezt állította.; Az örömlányok egyszerűen **leszól**ítanak az utcán. f) Az ige jelentésének a visszasságát: **Föl**merül benne a gyanú.; Írástechnikája szinte **vissza**fejlődött.; Az öreg még nem szokott **el** az ilyen munkától.

Harmadszor: Az igekötővel kifejezhetünk sűrítést és tömörítést is, például: Többször is **föl**csengetett a lakásba.; Hivatlanul szemtelenkedett **be**.

Az igekötő használatának helyesírásunk szerint pontosan meghatározott szórendje van. Például: Szandra **be**megy a szobába. (Az igekötő közvetlen az ige előtt áll: egybeírjuk.) Lidi megy **be** a szobába. (Az igekötő közvetlen az ige mögött áll: különírjuk.) Andris a szobába **be** sem nézett. (Az igekötő és az ige között van egy szó: különírjuk.) Pisti ment a terembe **be** elsőnek. (Az ige és az igekötő között két szó van: különírjuk.)

A fenti példák is arra figyelmeztetnek, hogy írásunkban vigyázzunk, hogy mikor írjuk egybe és mikor külön az igekötős szerkezeteket!

Gondok az intézménynevek írásos használatában I.

Az intézménynevek helyesírásának módjait **A magyar helyesírás szabályai** (11. kiadás) eléggé érthetően meghatározza. Ezzel szemben lépten-nyomon találkozunk helytelen használatukkal a mindennapok gyakorlatában, leginkább a sajtóban megjelenő és egyéb nyomtatott szövegekben.

Az intézménynév a tulajdonneveknek egyik típusa. A hivatalok, társadalmi szervezetek, oktatási intézmények, tudományos intézetek, szövetkezetek, vállalatok, sport és művelődési egyesületek, valamint hasonló közösségek és társulások hivatalos és cégszerű intézményneve állhat egy vagy több szóból.

Az intézménynevek írásának egyik fontos szabálya, hogy mindig nagy kezdőbetűvel írjuk. Ez különbözteti meg a köznevektől.

Szemléltető fejtegetésben néhány példán próbálom meg bemutatni az intézménynevek egyik típusának nálunk használatos írásmódját, pl. **Kétnyelvű Általános Iskola Göntérháza, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet Lendva**.

Így látjuk mindenütt leírva, megjelenítve, kinyomtatva. Ezeknek az írása a magyar nyelv normája szerint viszont így lenne helyes: **Kétnyelvű Általános Iskola, Göntérháza, illetve Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva**. Ha a két intézménynév leírásának ezt a megoldását választjuk - mert írhatjuk másképpen is -, akkor a településnév elé mindig vesszőt kell tenni! Ennek igazolására idézem A magyar helyesírás szabályainak 188/b. pontját: »Teljes és cégszerű intézménynévnek tekintjük az olyan formákat, amelyekben a telephely neve (vesszővel elkülönítve, a kiem. tőlem) az alakulat végén áll«, pl. Kisegítő (Foglalkoztató) Iskola és Nevelőotthon, Sopron vagy Nemzeti Színház, Szeged.

Ennek a szabálynak az értelmében minden intézménynevet, amelyhez településnév kapcsolódik, az alábbi formában kell írni, mert így helyes, pl. **Muravidéki Magyar Rádió, Lendva, Magyar Nemzetiségi Tájékoztató Intézet, Lendva, Regionális RTV Műsorok Szerkesztősége, Lendva, Muravidéki Magyar Nemzetiségi Öngazgatási Közösség, Lendva, azaz Muravidéki Magyar Önkormányzat, Lendva, 2. Számú Kétnyelvű Általános Iskola, Lendva, Szlovén Tudományos és Művészeti Akadémia, Ljubljana, Területi Tanulmányi Könyvtár, Muraszombat, Földműves-szövetkezet, Lendva, Nyugdíjasok Egyesülete, Lendva, Kétnyelvű Középiskola, Lendva** stb., vagyis mindig ki kell tenni a telephely elé a vesszőt. Ezt felejtik el általában nálunk!

Főleg a szlovénul megfogalmazott intézmény-neveink magyarra fordítására kellene nagyobb hangsúlyt fektetni. Szem előtt kellene tartani azt a nyelvi jellegzetességet, hogy a magyar nyelv a ragozó (agglutináló) finnugor, nem pedig az indoeurópai (flektáló) szláv nyelvek csoportjába tartozik; s ezért a kölcsönösség nem vagy csak ritkán érvényesülhet a fordításukban. Tudomásul kell venni azt a nyelvi tényt, hogy nagyon sok esetben, főleg a szakszavak (terminus technicusok) és egyéb tulajdonnevek fordításánál be kell tartani nyelvünk sajátos rendszerének követelményeit.

Gondok az intézménynevek írásos használatában II.

Előző írásomban az intézménynevek egyszerű írásmódjáról szóltam. Most a kissé nehezebb vagy inkább komplikáltabb formájáról szeretnék ismertetést adni. A szemléltető példám akkor a **Kétnyelvű Általános Iskola, Göntérháza** volt. Megtudtuk, hogy az ilyen típusú intézménynevekben a telephely elé kötelezően ki kell tenni a vesszőt. De a fenti példát írhatjuk másképpen is, pl. **Göntérházi Kétnyelvű Általános Iskola**. Ebben az esetben a négy elemből álló alakzat első szava a településnévvel függ össze, amelyet nagy kezdőbetűvel kell írni, természetesen a többi szót is.

A két írásformát (**Kétnyelvű Általános Iskola, Göntérháza** vagy **Göntérházi Kétnyelvű Általános Iskola**) tetszés szerint alkalmazhatjuk. Egyes vélemények szerint az utóbbi forma jobban kifejezi az egyediséget, vagyis a tulajdonnév (intézménynév) igazi jellegét, de a magyar helyesírás szabályai (11. kiadás) mindkét lehetőséget biztosítja, ami azt jelenti, hogy mindegyik helyes. Bizonyításul ismét a szabályzat 188/b. pontját idézem: »Ha az ilyen szerkezetű alakulatok« - mint például a Nemzeti Színház, Szeged vagy a Kétnyelvű Általános Iskola, Pártosfalva stb. - »helységnevi eleme -i képzős melléknévi jelzőként a név elé kerül, az intézménynév részének tekintjük, s ezért nagybetűvel kezdjük«, pl. **Szegedi Nemzeti Színház, Pártosfalvi Kétnyelvű Általános Iskola** stb. Ehhez hasonlóan írhatjuk: **Dobronaki Kétnyelvű Általános Iskola, Hosszúfalui Helyi Közösség, Csentei Petőfi Sándor Művelődési Egyesület, Muraszombati Tanulmányi Könyvtár, Dobronaki Földműves-szövetkezet, Lendvai Lipa Szálló**.

De ne gondoljuk, hogy ilyen egyszerű és gondmentes a több elemből álló intézménynevek írása. Vannak ugyanis olyan típusú, főleg több szóból álló intézménynevek, amikor csak az egyik alakzat az ésszerű, vagyis elfogadható. Például a **Muravidéki Magyar Önkormányzat, Lendva** vagy a **Muravidéki Magyar Rádió, Lendva** alakzatokat talán csak így kellene alkalmaznunk, mert a **Lendvai Muravidéki Magyar Önkormányzat**, illetőleg a **Lendvai Muravidéki Magyar Rádió** formák kissé erőltetettek, mondhatnánk azt is, hogy nem magyarosak.

Egy másik típusa intézményneveinknek, amikor a **község** (občina, járás, közigazgatási körzet) megnevezést használjuk tulajdonnévi jelleggel, kapcsolva hozzá a Lendva településnevet. Például a **Lendvai Község Tanácsa** vagy a **Lendva Község Tanácsa**. A vélemények itt is eltérőek a használatukat illetően. Ugyancsak vitát válthat ki, hogy melyik helyes, a **Lendvai Községi Magyar Önkormányzat**, illetőleg a **Lendva Község Magyar Önkormányzata**.

Szerény véleményem szerint mindkét alakzat helyes, tehát alkalmazható.

Ha az intézményeket csak megemlítyük, és nem hivatalosan használjuk nevüket, akkor azok minden szavát kis kezdőbetűvel írjuk, pl. ilyen említésben: »**Jani a göntérházi kétnyelvű általános iskolában fejezte be a nyolcadik osztályt.**« »**Juliska a dobronaki földműves-szövetkezetben dolgozik évek óta.**« Ilyenkor tehát nem az intézménynévi (tulajdonnévi) alakzatot használjuk, hanem a nem hivatalos formát. »Nagy kezdőbetűket csak akkor írunk, ha ki akarjuk emelni a megnevezés tulajdonnévi jellegét.« (A magyar helyesírás szabályainak 188/a. pontja.)

Az intézménynevek helyesírásakor jól meg kell gondolni, hogy melyik alakzatot alkalmazzuk!

Egy fogalmazási verseny margójára (1.)

A 2000. év első negyedében a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet irodalmi (fogalmazási) pályázatot hirdetett meg a Szúnyogh Sándor-díj elnyeréséért a muravidéki kétnyelvű alsó és középfokú nevelő-oktató intézmények tanulói számára.

A fogalmazási versenyben az általános iskolák 3-8. és a középiskola 1-4. osztályos tanulói vettek részt; pontosan 58 diák.

Mint a »zsűri egyik tagjának«, feladatomból volt, hogy a fogalmazásokat értékeljem. Ennek értelmében alaposan elolvastam az írásokat, és a megállapított helyesírási és szövegszerkesztési hibák vagy hiányosságok alapján osztályoztam.

Föltételezhetjük, hogy a fogalmazásokat a magyar nyelvet legjobban tudó tanulók írták. Belőlük próbálok meg kiemelni néhány olyan durva hibát vagy hiányosságot, amely jellemző nagy általánosságban tanulóink magyar nyelvű íráskészségére.

Először olyan szavakat vagy szókapcsolatokat mutatok be, amelyekben a rövid és a hosszú mássalhangzók írásmódjában jelentkeztek pontatlanságok. Pl.: *beneteket, mindenhonan, énekem, anyit, othon, napaliba, épen, akor, rosz, ével, ehez, loban* stb. A helyes alakjuk: **beneteket, mindenhol, énnekem, annyit, otthon, nappaliba, éppen, akkor, rossz, évvel, ehhez, lobban** stb. A hosszú mássalhangzók helyett a rövid érvényesült. Ennek ellenkezője, amikor a rövid mássalhangzót a hosszú váltja fel hibásan, pl. *mullattak (mulattak), csillagott (csillagot), többett (többet), egésszen (egészen), vállaszak (válasszak)*.

A második csoportban az olyan helytelenül írt szavakat vagy szókapcsolatokat közlöm, amelyek gyakran jelentkeznek a tanulók írásában. Pl.: *aszt, ojan, mejnek, próbálya, hejettem, ezmiatt, gondolj, drogg, telyesen, e idő, szök, biztos* stb. A helyes köznyelvi írásmódjuk: **aszt, olyan, melynek, próbálja, helyettem, emiatt, gondolj, drog, teljesen, ez idő, szökik, biztos** stb. Ezekben a példákban a kiejtés és az írásmód közötti eltérés érvényesül. Általában kevés sikerrel.

A harmadik csoportban azokat a szavakat, és szókapcsolatokat vizsgálom, amelyek általában tájszavak vagy népi jellegű kifejezések. Pl.: *maji, adnik, bicigli, üdögelt, tudnájik, minnál, nekük, utank, másikak, sokaknak, mindig szok, szüleimek* stb. Köznyelvi formák: **mai, adnék, bicikli (kerékpár), üldögélt, tudnák, minél, nekik, útunk, mások, sokuknak, mindig szokott, szüleim** stb.

A felsorolt példák is bizonyítják, hogy kétnyelvű oktatásunknak van még mit tennie, ha anyanyelvünk tisztaságát, szépségét és helyességét meg akarjuk őrizni!

Egy fogalmazási verseny margójára (2.)

Előző írásomban a Szúnyogh Sándor-díj pályázatára meghirdetett diákfogalmazások néhány hiányosságáról szóltam. Ezúttal folytatom vizsgálódásaimat.

Általános jelenség, hogy a tanulók írásában az igealakok írásmódja gondot okoz. Gyakran előfordul, hogy a múlt idejű igealakokat helytelenül használják. Főleg a rövid és hosszú (-t, -tt) igeragot. Pl.: *rendezet, meghalota, tartozot, evet, mullo, vállasztotam, tartot, kellet, abban-hagyot, elvetek, rájöttem, bontotuk* stb. Köznyelvi írásuk: **rendezett, meghallotta, tartozott, evett, múltott, választottam, tartott, kellett, abbahagyott, elvettek, rájöttem, bontottuk** stb. A fenti példákban egyéb helyesírási hibák is jelen vannak, pl. a rövid mássalhangzó helyett hosszú érvényesül, nincs jelölve a hosszú magánhangzó stb.

Egy másik, nem gyakori jelenség, de előfordul még a középiskolások írásában is, hogy a legegyszerűbb és sokszor előforduló szavakat is helytelenül alkalmazzák. Pl.: *lessz, egyiknek, rossz, hadjuk eszt, egyeseknek, magyarossan, ahoz, ládtam, egészen, gyakrat, gonosz szélt, teszük* stb. A helyes írásmódjuk: **lesz, egyiknek, rossz, hagyjuk ezt, egyeseknek, magyarosan, ahhoz, láttam, egészen, gyakran, gonosz szelet, tesszük** stb.

A harmadik, egyben az utolsó bekezdésben tíz mondatot mutatok be a tanulók több témájú fogalmazásából, és ezeket értelmezem, javítom. Pl.: »Egy szép téli reggel mikor fölbredtem és a naptárra néztem azt vettem észre hogy karácsony van.«; «Akorán bámultam a tükörbe.«; «Magamat hibázom.«; »A tanárok felé szokom röpíteni a labdát.«; »Én pusztítottam el neki.«; »És mindennek a rossznak ki a hibás?«; »Mikor az iskola fáradtságát ródtam le.«; »A kényszer rákényszerítette őket.«; »Mindig a magyart sárba tiporják.«; »A győzelem csak rajtunk függ.«

Lássuk most sorban a mondatokat! Az első egy többszörösen összetett mondat. Négy egyszerű mondatból áll. Csak a tagmondatokat elválasztó vessző hiányzik belőle. Így helyes: **Egy szép téli reggel, mikor felbredtem és a naptárra néztem, azt vettem észre, hogy karácsony van.** A második mondatban az akorán szó nem szerencsés. Így jó: **Úgy vagy nagyon bámultam a tükörbe.** A 3. így lenne helyes: **Magamat hibáztatom.** A 4. mondatban a szok/om/igehasználat helytelen. Megoldása: **A tanárok felé szoktam röpíteni a labdát.** Az ötödikben értelmi zavar van, amit a rossz szóhasználat okoz. Egy lehetséges megoldás: **Én tettem tönkre.** A 6.-ban is a szóhasználat hibás. Helyesen: **És mindennek a rossznak ki az oka?** A hetedik is értelmetlen, zavaros. A fáradtságát és a ródtam le szavak helytelen használata teszi ezt. Megoldás: **Mikor az iskolai fáradtságot kihevertem.** Vagy: **Mikor az iskola fáradtságát (fáradozását) megköszöntem.** A következő mondatban a szóismétlés a hiba. Egy megoldás: **A kényszer vitte rá őket.** A 9. mondatban is a szórend okoz gondot. Megoldások: **A magyart mindig sárba tiporják.** Vagy: **Mindig a magyart tiporják sárba.** Az utolsó mondatban pedig a rajtunk vagy a függ szót kell cserélni. Így: **A győzelem csak tőlünk függ.** De lehet: **A győzelem csak rajtunk múlik.**

Levonva a tanulságot, megállapíthatjuk, hogy az anyanyelv fejlesztésében - esetünkben a magyart figyelembe véve - több gondot kell fordítani az anyanyelven történő logikus gondolkodásra, a szókincs gazdagítására, valamint a szó- és írásbeli kifejezőkészségre!

Kossuth díj?

Olvasgatva a különböző sajtótermékeket (napilapokat, hetilapokat, folyóiratokat, sőt még versesköteteket is), furcsa szóösszetételekre, illetőleg címekre figyelhetünk fel. Az egyik újságban ezt olvastam egy cikkben: „A benzintöltő állomáson több sorban álltak az olcsó benzinre váró autók.” (Nem az autósok?) A Népújságból ollóztam ki a címet is: Kossuth díj formában. Így kellett volna írni: Kossuth-díj!

Nézzük meg alaposabban, azaz próbáljuk meg értelmezni a **benzintöltő állomás** szó-szerkezetet! Első megállapításunk az, hogy e szókapcsolat három szóból tevődik össze: a benzin, a töltő és az állomás egyszerű szavakból. Persze az újságcikkben az állomás szó külön szóként szerepel, de helyesen, a köznyelvi magyar nyelvhasználat szerint ezt a három egyszerű szóból álló, többszörösen összetett szót egybe kell, kellett volna írni, vagyis kötőjelesen így: *benzintöltő-állomás*. Hogy miért? Csupán azért, mert egy fogalomról, egy létesítményről van szó. A szó hallatakor nem gondolunk külön a benzintöltőre meg külön az állomásra; vagyis az új szókapcsolatban jelentésváltozás történt.

Egyébként különírva úgy is értelmezhetnénk, hogy van egy benzintöltő személy - főnévi jelentésben -, vagy egy jelzős szerkezet a *tölt* igéből **-ő-** képzővel alkotott melléknévi igeneves formában. Mindkét esetben (ha különírjuk) azt jelenti, hogy az állomás a benzintöltő, benzintöltő az állomás. Ez pedig eléggé furcsa és értelmetlen! Tehát, hogy logikus és helyes is legyen az autónk motorját működtető, üzemanyagot szolgáltató létesítmény megnevezése, teljes megfogalmazását így illik és kell helyesen leírni: *benzintöltő-állomás*.

Egy verscímet így láttam leírva: **Hangya ének**. Ezt is egybe kellene írni. Persze nem kötőjellel, hanem anélkül: *Hangyaének*. Külön írva azt jelenti, hogy van a hangya és van az ének. Pedig a valódi értelme az - a szerző is erre gondolt, hiszen a költemény tartalma ezt sugallja -, hogy a hangya énekéről van szó. Az egész éven át szorgoskodó állatkának az énekéről. (!?) (Nem tücsök?)

Különírva is elképzelhető, de akkor vesszővel kellene a két egyszerű szót elválasztani, például **Hangya, ének**.

Néhány példa a hasonló jelenségre: Puskin mese, Kossuth díj, Tücsök zene, Nyárfa sírás, Veréb csalogató. Ezeket a címeket helyesen egybe kell/kellene írni kötőjellel, illetve anélkül: *Puskin-mese, Kossuth-díj, Tücsökzene, Nyárfasírás, Verébcsalogató*.

Érthetően, magyarul!

A kedves Olvasók már megszokhatták, hogy írásaimban és előadásaimban általában a hetési (muravidéki) szép és értékes tájnyelvi sajátosságainkkal vagy a médiumokban előforduló nyelvi bakikkal foglalkozom. Lehet, hogy ezt sokan furcsának tartják, gondolván és mondván, hogy ilyen elírások más népek írásgyakorlatában is előfordulnak. Igazuk van, előfordulnak és nem is ritkán.

Az elmúlt pár napot Budapesten töltöttem, s ahogy dolgaimat intézve utazgattam (járkáltam) a főváros utcáin, rengeteg helytelenül írt magyar megnevezést láttam a zömében elterjedt idegen nyelvű feliratok között. Közülük idézek néhányat eredeti formájukban. (Csupán a személyneveket változtattam meg.)

S. R. IRODA HÁZ. Mindenki előtt világos, hogy az S. R. nem iroda, nem is ház külön-külön, hanem annak, az S. R.-nek az **irodaháza**. T. I AUTÓ JAVÍTÓ. Ugye senki sem gondolja, hogy T. I. személy autó is meg javító is egyben. Egyszerűen ő csak **autójavító**. Hasonló jellegű a MŰFOGSOR KÉSZÍTŐ is. Az illető technikus nem műfogsor is meg készítő is, hanem **műfogsorkészítő** szakember. A következő hirdetés is érdekes: AUTÓ ADÓ. Csak így, külön írva. Lehetséges, hogy itt autót adnak? - gondoltam. - Ingyen?! Vagy valamilyen adó lehet, amit fizetni kell - morfondiroztam. Nem jöttem rá a megoldásra. Csak később kapcsoltam, hogy talán autókat adnak el. Jót derültem, amikor az egyik táblán ezt olvastam: KIPUFOGÓ GÁZ SZERVIZ. Nagy nehezen megértettem, hogy ebben a szervizben a kipufogóból kiáramló gáz összetételét és helyes beállítását végzik. Viszont csütörtököt mondott a magyar nyelvű tudásom, amikor egy háromemeletes épület oldalára függesztett táblán ezt láttam: GÉPJÁRMŰ EREDETI SZERELÉS. Próbáltam megfejteni, de nem sikerült. Ha gépjárműveket szerelnek, azt értem. De hogy lehet eredetileg szerelni?! Hasonló az IPAR VEGYES ÁRU. Úgy látszik valaki ellopta az ipari szó **i**-jét, és ezért lett hibás a tájékoztató. Találtam viszont egy jól megfogalmazott figyelmeztető táblát: VIGYÁZZ, AUTÓKIJÁRAT! a sok VIGYÁZZ AUTÓ felirat mellett.

Tovább nem veszem igénybe a kedves Olvasók türelmét. Nálunk is divatos lett az idegen nyelvű cégtáblák alkalmazása, no meg a hibás magyar nyelvűeké is. Annak ellenére, hogy máshol is találunk durva elírásokat, próbáljuk meg helyesen és magyarul írni az ilyen és hasonló jellegű tájékoztató feliratokat!

A Lendvai Község utcanevei

2000. január 17-én vitatta meg a Lendvai Község településeinek a régi és új utcanevekre vonatkozó javaslatát az alábbi szakemberekből álló munkacsoport: Gaál Mária, földrajz-történelem szakos tanár, Lebar Frančič Irena, szlovén szakos tanár, Patyi Király Erzsébet, magyartanár, dr. Varga József, magyar szakos tanár és Zágorec Csuka Judit, magyartanár.

A szakmai munkacsoport feladata az volt, hogy a javasolt utcaneveket helyesírási szempontból tanulmányozza, de nem érintették a települések által javasolt és elfogadott utcaneveket tartalmi szempontból.

A szakmai csoport a Lendvai Község polgármesterének (Kocon Józsefnek) a felkérésére végezte munkáját.

A Lendvai Község területén, közigazgatási körzetében jelenleg 22 település van, közülük egy város, a többi pedig falu.

Lendván az új javaslat szerint 26 utcanév lenne. Ha ezek az utcanevek törvényerőre emelkednek, akkor a mostani utcanevek közül nyolc megváltozik, három térnévvel pedig bővül a város: Templom tér, Zala György tér és Bánffy tér.

A 21 falu közül csak Hármasmalom és Radamos nem tervezett utcaneveket az eddigi hivatalos adatok szerint.

A 19 település összesen 127 utcanévvel gazdagodik. Ezek a nevek a legtöbb esetben hagyományörzők. Helytörténeti, népi életvitelű sajátosságaik hitelesen kifejezik az egyes falvak egyéni és közösségi értékvonásait, a rájuk igazán jellemző hordozójegyeket, pl. Patak utca, Hegyalja út, Sárosréti utca stb.

A választott utcanevek általában a falusi társadalmi életvitelhez kapcsolódnak. Csak nagyon ritkán fordul elő, hogy valamilyen különleges utcanevet adtak volna. Ez így helyes és értékes. Figyelemre méltó az is, hogy a régi falurészneveket, dűlőneveket és az érintett faluban több évszázada élő és használatos neveket is javasolták.

Összefoglalva mondandómat, azt szeretném hangsúlyozni, hogy a szakmai munkacsoport lelkiismeretesen, kellő hozzáállással végezte munkáját, és kölcsönös megegyezés után hagyta jóvá (javasolta) az utcaneveknek a szlovén és magyar használatát.

A kötőjel, a nagykötőjel és a gondolatjel

Napjainkban, a számítógépes szövegszerkesztésben, újságokban, folyóiratokban, szépirodalmi és tudományos művekben egyre inkább mellőzik a nagykötőjel (–) és a gondolatjel (—) használatát. Helyettük minden grammatikai helyzetben csak a kötőjelet (-) alkalmazzák. Nem gondolnak arra, hogy ezzel vétének a magyar nyelv helyesírási követelménye ellen. Pedig »Az írásjelek változatos és kifejező használata fontos eszköze az értelmileg és érzelmileg egyaránt árnyalt közlésmódnak,...« (A magyar helyesírás szabályai 11. kiadás. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1984). E pongyolaság elterjedésével még megérhetjük, hogy a muravidéki kiadványokban csak a pontot alkalmazzák a nyomtatványokban a kényelem miatt, és eltűnik a kérdőjel, a felkiáltójel, a kettőspont stb.

A még mindig érvényben levő magyar helyesírási norma szerint alkalmazni kell szövegeinkben a kötőjelet, a nagykötőjelet és a gondolatjelet is. A számítógép Windows Word szövegszerkesztő programjának billentyűkombinációjával könnyen kinyomtatható mind a három írásjel (-, –, —). Hiszen a nagykötőjel és a gondolatjel nagyság (hosszúság) tekintetében megegyezik.

Most pedig lássunk néhány példát arra, hogy a háromféle írásjelet a szövegrészeket és szövszerkezeteket egymáshoz való fűzésében hogyan használjuk helyesen!

A kötőjelet (-) a sorvégi szóelválasztás mellett a különböző típusú szóösszetételekben, egyes todalékos alakokban alkalmazzuk, pl. sakk-kör, Széll-lel, irul-pirul, dimbes-dombos, néhanéha, körös-körül, eget-földet, le-föl (rohangál), házifeladat-készítés, kutya-macska barátság, Munkácsy-szerű, József Attila-lakótelep, Zala György-i, Adriai-tenger, Kelet-Szlovénia stb.

A nagykötőjel (–) helyes használatára példák az alábbiak: angol–magyar szótár, Osztrák–Magyar Monarchia, Cseh–Morva-dombság, Brazda–Panonija mérkőzés, Lendva–Ljubljana–Koper útvonal, Duna–Majna–Rajna-csatorna, T–34-es, I–III. kötet, 1930–1940 között stb.

A gondolatjel (—) használatát párbeszédes írásművekben, mondatok végén, idézéskor stb. alkalmazzuk, pl. — Hogy vagy?! — Köszönöm jól! — Mikor érkeztél?! — Épp az imént — szólt a kérdezett. — Ezt jól gondoljátok meg! — Ki korán kel, aranyat lel — a közmondás szerint. Péter — mint említettem — beteg lett. »Ó, megvan-e még az az otthon?« — sóhajtott fél Radnóti.

Talán fölmerül a kérdés, miért is írtam le ezeket az általában ismert dolgokat! Azért, mert bosszant, hogy a saját írásaimban, de másokéiban is kinyomtatva általában csak kötőjelet alkalmaznak még azok is, akiknek pedig kötelessége lenne nyelvünk helyes írásának a védelme és megőrzése.

Muraszombaton vagy Muraszombatban?

Újabbban azt tapasztalom, hogy mindennapjaink nyelvhasználatában, de még a média nyelvében is kezd elterjedni a földrajzi nevek, illetőleg a településnevek kétféle /alak/használat. Például mondván és írva gyakran előfordul, hogy a „**Muraszombatban** voltam” helyi jellegű szóhasználat helyett a „**Muraszombaton** voltam” érvényesül. De nem ritka eset az ilyen ragozott falunevek használata sem nyelvi kommunikációnkban: „**Lakoson jól működik a Kulturális Egyesület.**” A muravidéki tősgyökeres magyar ember a „**Lakosban jól működik a Kulturális Egyesület**” formát alkalmazza. Vagy: „**A korai busszal utaztam Lendvába.**” A hetési ember nem **Lendvába, Kisfalura, Pártosfalvába** utazik, hanem **Lendvára, Kisfaluba, Pártosfalvára**. És még sorolhatnám a példákat.

Miről is van itt szó? - kérdezheti a kedves Olvasó. Bár a magyar helyesírás szabályai eléggé egyértelműen megfogalmazzák a kisebb, kevésbé ismert települések nevének a toldalékolási megoldását, mégis előfordul, hogy a **helyi szokástól, helységnevéhasználatától** eltérő alkalmazást nyernek a hol?, hova? kérdésre felelő **-ban, -ben, -ba, -be** ragos helységnevek; vagyis ezeknek kettős használata jut kifejezésre a gyakorlatban.

A helységnevek (településnevek vagy falunevek) kettős használata, a muravidéki nyelvszokástól eltérő alakok alkalmazása főleg az „idegenek”, a Muravidékre került vagy itt dolgozó emberek nyelvi kommunikációjában érvényesül „magyar mintára”. Ez ugyan nem helytelen, de idegen, eltér a Murán inneni őslakos magyarok hagyományos nyelvhasználatától, az itteni nyelvszokástól.

A muravidéki (hetési) nyelv sajátosságainak a megőrzése fontos feladata az itt élő, alkotó és írást gyakorló szakembereknek, hiszen ezt még a magyar helyesírási norma is „engedélyezi”, javasolja!

Tehát ne használjuk se beszédünkben, se írásunkban az ilyen alakzatokat: **Völgyifalun, Gyertyánoson, Radamoson** stb. a **Völgyifaluban, Gyertyánosban, Radamosban** stb. helyett, vagy a **Doronakba, Csekefába, Hodosba** stb. a **Dobronakra, Csekefára, Hodosra** stb. helyett, mert ezek a nyelvhasználati formák csak szegényítik, sorvasztják anyanyelvünket, a hetési nyelvet!

Ilyen a magyar nyelv?!

Nem akarok ünneprontó lenni, hiszen a **Lendvai Szüret** (Lendavska trgatev) érdekes és értékes hagyományőrző rendezvény. Mégsem tudom szó nélkül hagyni, hogy a szervezők, akik közül sokan vidékünk szülöttei - netán még magyarok is -, az ízléses, összehajtogatható, háromnyelvű szórólapot **zagya magyar nyelven** nyomtatták ki.

Idézek belőle pár kirívó mondatot. Először közlöm az eredeti (kinyomtatott) magyar nyelvű mondatokat. Ezt követően a szlovén nyelvű tájékoztatót, majd a helyes megoldást. Végül néhányukat értelmezem.

„Prireditev z bogato tradicijo” után a magyar nyelvű ismertető: „ÉBRESZTŐ A SÁRSÁVI ZENEKARRAL, MV ÉS MMR” - Budnica pihalni orkester Sárvár - **A Sárvári Fúvózenekar ébresztője**; „PROMENÁD A HANGVERSENY A PARKBAN” - Promenadni koncert v parku - **Hangverseny a parkban**. A magyar mondat azt sugallja, hogy a „promenáda”, ami sétány, séta stb. jelentésű, az hangverseny. Pedig nem erről van szó!; „NÉPTÁNCOK” - Narodni plesi is pesni -, vagyis **Néptáncok és népdalok**; „HALICANUM EGYÜTTES BEMUTATKOZÁSA” - Halicanum se predstavi - **A Halicanum bemutatkozása**. Hiányzik a névelő.; „ZENE SAJÁT KÍVÁNSÁGRA” - Glasba po želji obiskovalcev - **A látogatók kívánságzenéje** (-műsora). Értelmetlen, zavaros.; „TISZTVENDÉGEK FOGADÁSA - TERME” - Sprejem častnih gostov - Terme **A díszvendégek fogadása a Termán**. Ez a szórólap egyik legdurvább mondata. A szlovén nyelvű tájékoztató díszvendégek fogadásáról értesít. Bár sokszor vendégül fogadnak tiszteket is. A legmegalázóbb mondat a következő: „SLOVEN - MAGJAR - HORVÁT HATARMENTI EGJÜTTMŰKÖDÉS” - Sodelovanje obmejnih področij Slovenije, Madžarske in Hrvaške - Helyesen: **A szlovén, magyar és horvát határmenti területek együttműködése**. Jó, hogy nagybetűkkel van nyomtatva, mert így sokkal kevesebb benne a magyartalanság!; »HALICANUM ÉS ROBI HORVAT« - Halicanum in Robi Horvat - **A Halicanum és Horvát Robi műsora**.

Úgy vélem, a fenti idézetek eléggé szemléletesek ahhoz, hogy minden, a Muravidéken (és másutt is) élő magyar és magyarul tudó ember felháborodjon ekkorra nemtörődömségtől vagy inkább merészségtől!

Mikor látják be azt egyesek nálunk, főleg az idegen nyelvet beszélők, hogy a békés és becsületes együttélésnek nemcsak emberjogi szabályai és követelményei vannak, hanem mások nyelvének a megbecsülése, tiszteletben tartása és értékelése is fontos!

FIGYELEM! **FORGALMI REND ÁTSZERVEZÉS**

1999 október első hetében Hévízen voltam a Csokonai Vitéz Mihály Irodalmi és Művészeti Társaságnak Hévízi Irodalmi Napok nevű rendezvényein. Szabad időmben sétálgattam a város „bazar-utcáin”, s közben felfigyeltem néhány furcsa felíratra is. Egyik ilyen az írásom címe is: FORGALMI REND ÁTSZERVEZÉS. Szinte látom kedves Olvasóim arcán a mosolyt, amikor olvassák ezt a szókapcsolatot így leírva. A legtöbben rögtön felismerik, hogy a helyes szóhasználattal hadilábon áll a szerző, illetőleg a kiíró.

Lássuk akkor, hogy mi a hiba ebben a járművezetőket figyelmeztető felíratban! Az, hogy a két egyszerű (**forgalmi rend**) és az egy összetett (**átszervezés**) szóból álló kifejezésforma négy elemből álló többszörösen összetett szó. Hát ez akkor igen egyszerű, gondolnánk. Nem kell mást tenni, csak egybeírni, vagyis így: **forgalmirendátszervezés**. Eddig jó is lenne, ha szabályos lenne! De nem az. Ugyanis A magyar helyesírás szabályainak 138. pontja ezzel kapcsolatban így szól: „A hat szótagnál hosszabb többszörös összetételeket azonban már többnyire kötőjellel tagoljuk a két fő összetételi tag határán”, pl. **vízvezeték-szerelő, fényképezőgép-lencse, lélegzet-visszafajtvá, kölcsön-visszafizetés, dokumentumfilm-bemutató, munkaerő-nyilvántartás** stb.

Tehát ennek a szabálynak megfelelően kell írni a **forgalmi rend átszervezés** szavakból összevont többszörös összetételt is: **forgalmirend-átszervezés**. Ezek szerint hibát követünk el, ha a címben feltüntetett alakzatban írjuk le (**forgalmi rend átszervezés**), ha egybeírjuk (**forgalmirendátszervezés**), vagy ha a kötőjelet nem a két fő összetételi tag határán tesszük ki (**forgalmi-rendátszervezés**).

A fenti rossz példához hasonlókkal gyakran találkozunk - ha nem is ilyen durván - minden napjaink gyakorlatában írásainkban.

Egy másik hirdetőablán ezt olvastam: **Magyaros burgonya leves**. Csak így, egyszerűen különírva. Legtöbbünk nyelvérzéke rögtön jelzi, hogy ezt így kellene helyesen írni: **Magyaros burgonyaleves**. Egybe kell írni a burgonya és a leves tagot, mert a kettő együtt összetett szó.

A különírás és az egybeírás különféle használatát A magyar helyesírás szabályai 47 pontban (95-142.) tárgyalja. Ezek a legtöbb gondot okozó szókapcsolatok, összetételek írásmódjára adnak magyarázatot. Például A különírás és az egybeírás című fejezet 115. pontjának olvasásakor megtudjuk, hogy az anyagnévi jelzős kapcsolatokat - amelyekben az előtag azt jelöli, hogy az utótagként megnevezett tárgy az adott anyagból készült - kétféleképpen kell helyesen írni. Ha a jelzői összetétel két egyszerű szó, akkor egybeírjuk: **aranygyűrű, gyapjúsál, drótkerítés** stb. Ha viszont annak valamelyik tagja vagy mindkettő összetett szó, már különírjuk, pl. **bőr pénztárca, vasbeton gerenda, műanyag padlóburkolat** stb.

Természetes, hogy a különírásnak és az egybeírásnak lehet számos buktatója, de egy kis odafigyeléssel jóformán minden grammatikai probléma megoldható, hogy ne vétsünk szép anyanyelvünk helyesírási követelményei ellen.

Nyelvhasználat a többnyelvű környezetben

A nyelvek egymásra hatása

Nemcsak a szakemberek, de általában minden iskolázott ember tudja, hogy a nyelv állandóan fejlődik, változik gazdagodik, szegényedik stb. A nyelvek egymásra hatása annál jobban érvényesül, minél szorosabb közöttük az érintkezés. Ez így van a Murán inneni őshonos magyarok és szlovénok esetében is.

Minden élő nyelvben vannak eredeti szavak, jövevényszavak és idegen szavak. A magyar nyelvbe a számos néppel és kultúrával való érintkezés kapcsán sok idegen szó került az évszázadok folyamán, pl. a török, a szláv, a német, a latin stb. nyelvekből.

A Muravidéken több mint ezer év óta együtt élő szlovének és magyarok nyelve is átvett egymástól számos szót.

Ebben az írásomban a prekmurjei (murántúli) szlovének nyelvében használatos magyar eredetű és a magyarból mint közvetítő nyelvből átvett néhány szóról szeretnék szólni. Forrásul Franc Novak Slovar beltinskega govora című könyvét használtam. A szótár 1985-ben jelent meg a Pomurska Založba könyvkiadó gondozásában. Szerkesztette és kiegészítette Vilko Novak. A könyvben összesen 7517 szócikk szerepel. Közülük a magyar eredetű és a magyar nyelvből átvett szó 342.

Az alábbi harminc prekmurjei (murántúli) szónak megadom a szlovén tájnyelvi alakját, a szlovén köznyelvi (mai) formáját és jelentését, valamint a magyar megfelelőjét (a szlovén, murántúli tájnyelvi szavakat kurzív betűkkel írom): *ajandék* (darilo), ajándék; *bagzivati se* (pojati se, pariti se), bagzik; *beteg* (bolan), beteg; *birka* (ovca), birka; *bočkor* (star čevelj, škrpet), bocskor; *čárdaš* (madžarski ljudski ples), csárdás; *čunta* (kost), csont; *dödöli* (žganci iz krompirja in pšenične moke), dödölle; *ficko* (mavihanec), fickó; *gingav* (šibek, slaboten, mahav), gyöngye; *gülejš* (zborovanje), gyűlés; *határ* (meja), határ; *hiba* (napaka, pomanjkljivost), hiba; *inaš, ijnaš* (vajenec, strežaj), inas; *itváni* (suh, slok), hitvány; *köpenjek* (vojaški plašč), köpönyeg; *kormanj* (krmilo, vlad), kormány; *labda* (žoga), labda; *maganjár* (samohodna lokomobila), magánjáró; *ország* (država), ország; *pinteš* (vinotoč), pinteskokcsma; *ráadás* (naplačilo), ráadás; *šantavi* (šepav, hrom), sánta; *šarvédi* (blatnik), sárvédő; *süteménj* (pecivo), sütemény; *sajha* (sprijena ženska), szajha; *somár* (osel), szamár; *taknyoš* (smrklavec), taknyos; *vágaš* (letni posek, poseka), vágás; *zbantüvati* (užaliti, prizadeti koga), bánt.

Ezek a példák eléggé szemléltetik, hogy a Murán innen élő szlovének (vendek) még a közelmúltban is sok magyar szót használtak nyelvi kommunikációjukban. Ez főleg az idősebbek beszédében érvényesült.

Nyelvünk díszítő kincsei

Mindennapi beszédünkben, de még a szépirodalmi alkotásokban is, mondataink megszerkesztésében olyan szókapcsolatokat is használunk, amelyek a nyelvi megnyilatkozás kifejező erejét fokozzák, annak képiségét gazdagítják, hangulatát és érzelmi telítettségét emelik. Ezek az úgynevezett „nyelvvirágok” évezredek folyamán születtek, öröklődtek, regisztrálódtak, hiszen ha olyan szavakat mondunk, mint a **belekotyog** (Reá nem tartozó dologba kéretlenül beleszól.), **körmönfont** (agyafűrt, ravaszul bonyolult), **halandzsa** (zavaros, gyakran lódító, nagyképű beszéd), **handabanda** (nagyhangú, hetvenkedő beszéd, magatartás), **köpönyegforgató** (nézeteit érdekből változtató személy) stb., vagy olyan szókapcsolatokat érvényesítünk beszédünkben, mint **kiteszi a szűrét** (valakit elkerget, kidob), **itatja az egereket** (sír, zokog, könnyeket hullat), az **angyalok nyelvén szól** (meggyőzően, „édeskésen” szól), **fabatkát sem ér** (nem ér semmit, értéktelen), **feni a fogát valamire** (valamit el akar érni, megszerezni) stb., akkor közkeletű állandó nyelvi szerkezeteket, kliséket alkalmazunk, amelyek mindenki beszédében változatlan alakzatban jutnak kifejezésre.

Az állandósult nyelvi szókapcsolatoknak beszédünkben általában három típusa érvényesül, és ezeket **szólásoknak, közmondásoknak és szállóigéknek** nevezzük.

A magyar nyelv értelmező szótára (VI. 344. 3. jelentés) a szólásról így ír: „*Olyan közkeletű és a stílust szemléletesebbé, hangulatosabbá tevő állandósult szókapcsolat, amelynek jelentése elemeinek külön jelentéséből rendszerint már nem érthető, s amely általában önmagában nem teljes mondat* (például: „*kivágja a rezet*”, „*ráncba szed*”, „*falra borsót hány*”).”

A **szólás** keretén belül szólnunk kell a **szólásmódról, szólásmondásról és szóláshasonlatról**.

A **szólásmód** szólás, amely valamely nyelvre vagy egyénre jellemző kifejezőmód, beszédmód.

A **szólásmondás** közismert, rendszerint átvitt értelmű állandósult szókapcsolat, amely szoros kapcsolatban van a szólással, szólásmóddal, szóláshasonlattal, szójárással, szállóigével, de még a közmondással is.

A **szóláshasonlat** olyan, rendszerint hasonlat alakú szólás, amelyben az egyik tag (a hasonlított) megőrizte eredeti jelentését, a másik pedig (tudniillik az, amelyhez valamit hasonlítunk) többé-kevésbé elhomályosult jelentésű, s gyakran pusztán nyomósításra, fokozásra való (például: „*ártatlan, mint a ma született bárány*”, „*szegény, mint a templom egere*”, „*úgy megijedtem, hogy egy krajcár se maradt a zsebemben*”).

A hetési (muravidéki) nyelvjárásban, élő beszédben is használjuk ezeket az állandósult nyelvi szerkezeteket. Sokszor halljuk az alábbi szóláshasonlatokat: „*szik, mint a kefekötő*”, „*néma leszek, mint a sír*”, „*hallgat, mint csűr a lyukban*”, „*remeg, mint a miskolci kocsonya*”, „*úgy beleszorult a szó, mint a szú a fába*”.

Használjuk is nyelvünk szép virágait, kincseit!

A ragadványnevekről

Írásomban a murántúli magyarok névadási szokásainak néhány jellegzetességéről szólok. Megvizsgálom közelebbről, hogy az elmúlt évtizedekben, illetőleg századunkban milyen vezeték-, kereszt- és ragadványnévi használat volt divatos a déd- és nagyszüleink, valamint szüleink körében.

A településeink zárt életrendje és az évszázadok során kialakult szokáshagyományok nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy egy-egy faluközösség lakossága között több hasonló vezetéknevű család élt közös háztartásban. Gyakori volt ezeken belül az azonos keresztnevek generációs öröklése is. Így pl. **Csuka** József (dédnagyapa) fia, unokája, de még dédunokája is a **József** keresztnevet kapta a kereszteléskor; vagyis a családban négy **Csuka József** élt egyszerre együtt, ha rövid ideig is.

Hogy a falu népe a hasonló vezeték- és keresztnevet viselőket a távol- létükben is meg tudja különböztetni - identifikálni -, szükségessé vált valamilyen névkiegészítőt alkalmazni, különben ez a megnevezést, a megértést zavarta volna az élő beszédben, tájékoztatásban és társalgásban. Így születtek, jöttek létre a sokrétű **ragadványnevek** a megkülönböztetés végett.

Hogy a nép **névteremtő** szándéka, szokása és ereje mennyire élő és a lényegét mindig kifejező, szellemesen gazdag, tartalmában valóságalapú, környezet- és közösségjellemző, egyénekre vagy családokra szabott stb., azt az alábbi megkülönböztető nevekkel lehet illusztrálni, igazolni, pl. a **Parti Naca** (a dombon, a „parton” lakik), a **Hegyi Pista** (a hegyen él); a **Szörös Ferku** (mindig borotvátlan), a **Kanca Böske** („jópipa” nő); a **Medzsimurka** (Muraközből származik), a **Ruszki Csicsa** (oroszlajtos nemzetségű); a **Szemináros Pista** (üzletvezető a vetőmagboltban; szemena, seme = vetőmag), az **Igazgatu Tacsi** (iskolaigazgató) stb.

Még érdekesebb, hogy a több elemből álló teljes neveket megkurtítják, összerántják és rövidítik az egyszerűség, esetleg a könnyebb kiejtés végett. Így alakultak ki vidékünkön az alábbi érdekes összetételű **ragadványnevek**, pl. a **Gaál Péter** Máriából a **Gápeti Mária**, a **Varga János** Vendelből a **Vorganku Vendel**, a **Simon Pál** Józsefből a **Simbali Jóska** stb.

E néhány kiemelt szemléltető példa is meggyőzően igazolja azt a tényt, hogy egy-egy faluközösség, népcsoport, nemzetiség névadási szokása, a névdivat gazdagsága és sokszínűsége mennyire tükrözik a nevek viselőinek identitásjegyeit is.

A becenevekről

A becenevek vagy becézőnevek a keresztnemeknek a mindennapos nyelvhasználatban érvényesülő alakjai. Létrejöttek általában rövidítéssel, hozzátoldással, megváltoztatással stb. történhet. Közülük a legtöbb kedveskedő, becézgető, de sajnos előfordulnak gúnyos, sőt csúfolódó tartalmú alakzataik is. (Ezeket a ragadványnevekhez is sorolhatjuk.) Pl. a **Mária** keresztnévnek sok becenévi változata van napjainkban egy-egy faluközösség névhasználatában: **Marika, Mari, Mariska, Micka, Mici, Mija, Mica, Mári, Marcsa** stb. Vagy az **István** alapkeresztnév becéző formái a következők: **Istvánka, Pistika, Pistike, Pityu, Pityuka, Pista, Pisti, Istuk, Csicsa** stb.

Érdekes, hogy a személyek keresztnemeit, illetőleg azok valamilyen becéző alakját az egyes országokban szigorú rendelkezések alapján vagy szabadabb gyakorlattal anyakönyvezik a hivatalos bejegyzésekkor. Ez azt jelenti, hogy vagy megengedik a becézőnevek hivatalos használatát, vagy ragaszkodnak az alapsnévi keresztnemek szigorúan hivatalos ügyirati alkalmazásához. Egy kanadai ismerősöm hivatalosan használja ország-világ előtt **Árpi** becenevét. Szlovéniában sem rendezik a keresztnemek anyakönyvezését külön érdemleges szabályzat. Gyakori tehát a különböző személyi okmányokban a **Jani**, a **Zsuzsi** stb. becézőnevek megléte. Ezzel szemben Magyarországon külön rendelet írja elő, hogy melyek azok a női és férfi keresztnemek (ritkábban becenevek is), amelyeket a névadáskor anyakönyvezhetnek. (Ladó János: Utónévkönyv. Akadémiai Kiadó. Bp., 1972.)

Ebben a könyvben tüntetik fel (értelmezik) azokat a keresztnemeket, amelyeket a szülők választhatnak, amikor gyermekeiknek keresztnemet adnak. Külön jelölik az **ajánlott, közkedvelt** vagy még **elfogadható** utóneveket is, hogy könnyebb legyen a névadás szándékának az érvényesülése, megoldása. Csak nagyon ritkán engedélyezik a furcsa, értelmetlennek tűnő és túl idegenes keresztnemek (becézőnevek) bejegyzését. Külön hatósági engedéllyel és csak indokolt esetekben hagyják ezeket jóvá.

Nagyon örülnék, ha a murántúli magyarok vezeték- és keresztnévét magyarul anyakönyveznék!

Vigyázzunk nyelvünk tisztaságára!

Annyiszor elhangzott már ez a mondat és a hozzá hasonló, hogy már a »**könyökömön jön ki**« - ahogy mondani szokás nálunk. Ennek ellenére lépten-nyomon látunk, hallunk olyan nyelvi elírásokat, vétségeket, amelyek gondatlanságból, oda nem figyelésből, tudatlanságból vagy esetleg más okból erednek.

Azt is hallottuk már sokszor, több helyen és több alkalommal - még 2000. augusztus 18-án, pénteken délután is, a Szent István-szobor leleplezésekor Lendván -, hogy a **másság elismerése és értékelése** fontos emberi tulajdonság, azaz magatartásforma az egymás mellett vagy egy közösségben élő népek békés életvitelében.

Jogosan tesz fel a kérdést a kedves Olvasók, hogy hová is akarok kilyukadni, vagyis hogy mit akarok, mire célok a fenti bevezetővel. Pedig nincs szándékomban a **kákán csomót keresni meg szórszálhasogatást sem végezni**. De ha itt - a Muravidéken - több évszázada élünk magyarok és szlovének, vagy - ha úgy jobban tetszik - szlovénok és magyarok egymás mellett, aránylag jó szomszédokként, akiknek azonos sors jutott a közös történelmünk során, átvészelve, megélve tatár, török és más többségi népek hódító-pusztító törekvéseit, küzdve emberi jogainkért és szabadságunkért, valamint függetlenségünkért; akkor miért nem tudjuk vagy akarjuk egymás szokásait, hagyományait és főleg nyelvét, annak sajátosságait és grammatikai szabályait a mindennapok gyakorlatában alkalmazni, érvényre juttatni?

Hogy mire gondolok? Csak arra, hogy a magyar nyelvű feliratok, tájékoztató jellegű írások, a tulajdonnevek (intézménynevek, településnevek, családi nevek stb.) megszegyenítő módon szerepelnek (jelennek meg) társadalmi életünk szinte minden megnyilvánulásában.

Ezek a durva elírások a magánszférában és a közéletünk hivatalos közigazgatási szerveiben is jelen vannak.

A kedves Olvasókat most nem terhelem azzal, hogy szemléltető példákat soroljak fel. Nem szeretnék senkit sem **pellengérré állítani!** De ha alaposan körülnéznék környezetükben, mindenütt tapasztalhatják ezeket a magyar nyelv tisztasága, helyessége ellen elkövetett vétségeket; nyelvünk megszegyenítő alkalmazását.

Azért csak gondolkozzunk el, ha ilyeneket látunk: »**Fogyasztot élelmiszerek it kaphatok.**«!

»Magyar neve?«

1990-ben jelent meg Sebők László összeállításában és bevezetőjével a **Magyar neve? Határon túli helységnevtár** című könyv, amelyet az Arany Lapok Kiadó jelentetett meg Budapesten.

A könyv hat fejezetben tárgyalja a Trianon után elcsatolt térségek településeinek nevét, Ausztria Burgenland, Csehszlovákia Felvidék, Jugoszlávia Délvidék, Lengyelország Árva és Szepes, Románia Erdély, valamint Szovjetunió Kárpátalja régióit.

A Jugoszlávia-Délvidék részben mutatja be a Muravidék három közigazgatási körzete (občina, járás) 170 településének magyar és szlovén megnevezését. A Lendvai Községben 38, a Ljutomeri Községben 4, a Muraszombati Községben 128 helységnevet tárgyal. Ezek a települések a történelmi Magyarország két megyéjéhez tartoztak: 59 Zala megyéhez, 111 pedig Vas megyéhez.

A 170 Murán inneni helység magyar neve közül kiválasztottam 25 valóban jellegzetes, kifejező, hangzatos, a magyar szívnek és fülnek is kedves falunevet. Lehet, hogy ezeket ma már kevesen ismerik. Sokan talán nem is hallják szívesen, főleg a fiatalok, mégsem tagadhatjuk le őket, hiszen közös történelmünk során - az elmúlt évszázadokban és a közelmúltban is - még élő valóságként voltak használatosak a muravidéki (hetési) emberek, szlovének és magyarok mindennapi nyelvhasználatában.

A felsorolt nevek mellett a szlovén megfelelőt is szerepeltetem a **Krajevni leksikon Slovenije** - Podravje in Pomurje IV. kötete alapján. (Državna založba Slovenije. Ljubljana, 1980.)

A zárójelbe tett szlovén név utáni szám a település lakosságának a számát jelöli az 1971-es népszámlálás adatai szerint: Adorjánfalva (Odranci) 1763; Alsóbeszterce (Dolnja Bistrica) 762; Alsószentbenedek (Ivanovci) 188; Battyánfalva (Rakičan) 1166; Bírószerék (Sodišinci) 281; Bodóhegy (Bodonci) 564; Borháza (Boreči) 207; Felsőcsalogány (Gornji Slaveči) 547; Gesztenyés (Kuštanovci) 318; Gyanafa (Ženavlje) 248; Jegenyés (Topolovci) 110; Kebeleszentmárton (Kobilje) 812; Királyszerék (Gornji Črnci) 199; Kismáriahavas (Fikšinci) 246; Lendvanyíres (Brezovci) 337; Mátyásdomb (Mačkovci) 254; Murafüred (Gibina) 289; Őrszentvid (Strehovci) 341; Ráckanizsa (Razkrižje) 310; Szentbibor (Sebeborci) 484; Szentsebestyén (Pečarovci) 534; Tüskeszér (Trnje) 651; Vashidegkút (Cankova) 475; Vaskovácsi (Kovačevci) 205; Zsizsekszer (Žižki) 604.

Talán érdemes közelebbről is megvizsgálni e helységneveket. Egy részük személynévből keletkezett, például Adorjánfalva, Mátyásdomb, Zsizsekszer. Mások a szent szó felhasználásával jöttek létre, például Szentsebestyén, Kebeleszentmárton, Őrszentvid. Vannak földrajzi nevekkel összetettek, például Lendvanyíres, Murafüred, Alsóbeszterce stb.

Őrizzük meg és használjuk is mindennapi beszédünkben a kétnyelvű településeink szép és értékes, kifejező nevét! Milyen kellemes a magyar fülnek, de a magyarul tudó embernek is, ha így hallja: *Zalagyertyánosban él a sógorom. / Őrihódos órségi falu. / Szécsiszentlászlón magyarok és szlovének élnek. / Lendvahídvég Hetés egyik települése. / Kisszerdahely a szlovén-magyar határ mentén van.*

Két vagy több neve van?

Lehet, hogy furcsának tartják a címet? Higgyék el, megvan rá az okom, ha ezt így leírtam. Az elmúlt két évtizedben sokat foglalkoztam a Muravidéken élő őshonos magyarok személyneveivel. Több mint tízezer itt élő ember (felnőtt és gyermek) névanyagát gyűjtöttem össze, s mondhatom, figyelemre méltó dolgokat tapasztaltam a neveknek mind a szóbeli, mind az írásos használatában.

Tény az, hogy az anyanyelvi lapok bejegyzései alapján ma, a Muravidéken, a mintegy nyolctízezer magyar nemzetiségű állampolgár közül csak néhány százat fogadhatnánk el magyarnak. Hogy miért? Azért, mert anyakönyvezéskor zömében a magyar vezeték- és keresztnév szlovénul vagy szlovénisített alakban szerepel a hivatalos iratokban. Ennek okát most itt ne keressük!

Így tehát a magyar **Vörös, Szűcs, Gyoha, Szőke, Tóth** stb. vezetéknevek, a magyar **Gyöngyi, Aranka, György, Dezső, József** stb. keresztnévek *Vereš, Sič, Joha, Soke, Tot* stb., valamint *Biserka, Zlatica, Jurij, Dezider, Jože* stb. alakban érvényesülnek minden hivatalos okmányban, írásban és beszédben egyaránt, hacsak külön nem tiltakozik néhány »keményfejű« magyar, hogy az ő nevét senki se változtassa meg önkényesen. Ilyen azonban kevés akad. A legtöbb magyarnak született, magyarul beszélő egyén közömbösen viszonyul ehhez a névváltoztatási eljáráshoz. Félelem, nemtörődömség vagy a saját önazonosságának a megtagadása ez? Nem tudom. Azt azonban mindenki tudja, aki józanul gondolkodik, ha egy etnikai közösség, legyen az kisebbségi vagy többségi, feladja identitásjegyeit és nyelvét (nevét), akkor arra belátható időn belül a »kihalás« vár, megszűnik lenni. »Eltűnik az élet színpadáról« - a mondás szerint.

A nemzethalál meggátolásának egyik lényeges eleme a névadás, vagyis a névhasználat. De mi köze ennek a címhez? - kérdezhetik. Nagyon sok. A muravidéki névalkalmazási gyakorlatban szinte csak a magyar nemzetiségűek vezeték- és keresztnévét szlovénisítik. Más népek neveit nem! Például a horvát **Stipe Mesić**, a francia **Charlotte Knobloch**, a német **Gerhard Schröder**, a szerb **Vuk Drašković**, az osztrák **Jörg Heider**, az argentin **Mario Julio Alsogaray**, a csillei **Augusto Pinochet** stb. neveket eredeti alakjukban közlik a médiumok is.

Mért nem figyelnek oda a mi hivatalnokaink, a többségi nemzet médiájában tevékenykedő dolgozók, hogy a **Gaal Győző**, a **Szomi Györgyike**, a **Tüske Ferenc** stb. magyar nevek is eredeti alakjukban szerepeljenek minden okmányban, írásban, hivatalosan és egyébként is? Mért csak a magyar neveket ferdítik el? Változtatják meg? Általában.

De még ennél is furcsább, szinte hihetetlen dolgot tapasztalunk akkor (s ez újabban kezd terjedni, tendenciává, gyakorlattá válni), amikor a tájékoztatói, értesítési, meghívó stb. szöveg két nyelven íródik. Ilyenkor a küldő személy neve kétféleképpen szerepel, szerepelhet: szlovénul és magyarul. Persze csak a magyar személyeknél fordul ez elő, pl. **Vörös István** magyarul és *Štefan Vereš* szlovénul. Megdöbbenő vagy inkább felháborító az, hogy egy embernek két neve legyen. „Hát ilyent még az öregapám sem pipált!” - mondaná a szomszédom. Bizony az élet sokszor furcsa és érthetetlen dolgokat produkál.

És mit szólnak ahhoz a kedves Olvasók, hogy a magyarországi médiumok is gyakran magyarosított alakban közlik a szlovén neveket?

Ugye eláll a lélegzetük ekkora merészségtől!

Mi tehát a helyes, a tisztességes, az emberi? A mások és a másság elismerése és elismertetése, elfogadása, megbecsülése, értékelése és alkalmazása még a személyneveket illetően is!

Négy neve van egy falunak!?

Ugye, kedves Olvasóim, most sokan azt gondolják, hogy e cikk írója ismét kitalált valami érdekeset, hogy szórakoztassa vagy pedig bosszantsa Önöket. Higgyék el, nincs szándékomban ilyen elkövetni!

Ha valaki Hídvégről (a falujelző táblán a név csak rövid **i**-vel »díszeleg«) Lendva felé, a szomszéd faluba megy, a körforgalomban megfigyelheti, hogy a település felé irányító, utat jelző helységnévtáblán a falu neve így van kiírva magyarul: **Hosszúfalu**; vagyis az összetett szóban az első **u** hosszú, a második rövid. Így helyes. A település előtti táblán viszont már így láthatja, olvashatja a falu nevét: **Hosszufalu**. Mindkét **u** rövid, és ez hibás. Visszafelé jövet, amikor elhagyja Alsólendvát az utazó, az úgynevezett »Csipkésnél« a települést jelölő táblán pedig ezt látja: **Hosszúfalú**. Mind a két **u** hosszú. Ez is helytelen. Ha viszont Rédicstől jön a falu felé, a helységnévtáblán ezt olvashatja: **Hosszúfalu**. A **falu** helyett hibásan **falu** van.

Mindez azt bizonyítja, hogy a szlovénul nevezett **Dolga vasnak** négyféle magyar megnevezése érvényesül a helységet jelölő különböző táblákon: **Hosszúfalu**, **Hosszufalu**, **Hosszúfalú**, **Hosszúfalu**. Közülük az első helyes.

Talán érdemes megnéznünk a **falu** és a **falú** szavak jelentését. A **falu** szavunk A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára szerint »ősi örökség az ugor vagy esetleg a finnugor korból«. (Akadémiai Kiadó. Budapest, 1967. I. k.) Magyar nyelvű szórványemlékeinkben már a XI. századtól megtalálhatjuk. Több jelentése is lehet, például: kisebb emberi település, vár, földbirtok. Hogy a **fal** alapszóból képzett-e a **falu** helynév, még nem tisztázott. Egy azonban biztos, hogy mai első jelentése »mezőgazdasági jellegű, nem zárt építkezésű, csoportos település.« (Magyar Értelmező Kéziszótár. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1972.) Tehát főnév.

A **falú** (hosszú **ú**-val) viszont már melléknév. Például: Ez a védőgát vastag falú. Az a ház ferde falú. A **fal** szótóhoz az **ú** melléknévképzőt kapcsoltuk.

Ha tréfálkozni lenne kedvünk, akkor azt mondhatnánk, hogy ez a falu hosszú és védett falú, vagyis hosszú és vastag fallal van bekerítve, körülveve, védve.

Jó lenne, ha az illetékesek több gondot fordítanának falvaink nevének helyes magyar írására (lásd még Zsitkoc, Gyertyanos stb.)!

Nevelni, de hogyan?

Napjainkban sokszor halljuk a szülők, a pedagógusok vagy mások ilyen vagy ehhez hasonló megjegyzéseit: »A mai gyerekek és fiatalok egészen mások, mint mi voltunk.«; »Ezeket nem érdekli a tanulás, a komoly munka.«; »Csak a szórakozásra meg a könnyű életre áhítoznak.«; stb. Ezeket a kijelentéseket szinte másokat felelősségre vonandó szándékkal mondják, mintegy másokra hárítva a neveléssel, rendtartással, pontossággal, felelősséggel, tanulással, munkarenddel stb.-vel kapcsolatos tevékenységformák érvényesítését, egyéni és közösségi készségek elsajátítását.

Legtöbbször megfélekednek arról, hogy a gyermekek, a fiatalok, sőt a felnőttek gondolkodását, erkölcsi ítélőképességét, jellemadottságát, magatartását, vagyis személyiségjegyeinek szellemi, érzelmi, testi és közösségi alaphordozó egészét elsősorban a családon belüli viszonyok és életmód alakítja ki, határozza meg egy életre, s erre az óvodai, majd az iskolai nevelés építkezik, építkezhet.

Bizonyításul két mondatot idézek az óvodai nevelés programjából: »Az óvoda egyrészt folytatja a család, a bölcsőde nevelőmunkáját, másodrészt új módon kiegészíti azt. A gyerek óvodába lépése pillanatától kezdve a családdal együtt felelős azért, hogy a személyiségük alakulása megfeleljen társadalmunk (a szülők és a gyermekek, megjegyzés tőlem) követelményeinek és az együtt elért eredmények megalapozzák az iskolai nevelést.«

Ha ezeket elmulasztották a mindenre fogékony, a mindent befogadó és megismerni vágyó gyermekek korai életében kifejleszteni, egyéniségjegyeiké alakítani, akkor az óvodai nevelés és gyermekformálás a legtöbb esetben csütörtököt mond. Még akkor is, ha a legjobb szándék és munka érvényesül az általános iskolába készülők gyermekek formálásában. Hasonló nevelési és személyiségformáló feladata van az óvodának is, mint az otthonnak, csak kibővített programokkal.

Arra a szűk keretek miatt nincs lehetőségem, hogy a nevelő-oktató intézmények feladatáról részletesebben szóljak. Egy azonban biztos, sem az általános, sem a középiskola, de még a felsőfokú oktatási intézmények sem zárkozhatnak el gyermekeink és fiataljaink nevelése elől. Minden oktatási fokozatnak megvan a saját feladatköre, amellyel a személyiségfejlődést segíti.

No, de messzire elkalandoztam a címtől, mivel mostani írásomban a médiában elburjázott nyelvi durvaságokról és trágárságokról szeretnék beszélni. Hogyan neveljen a szülő, az iskola vagy más - különösen hogyan ápolja anyanyelvét -, ha a tévében és a rádióban, főleg a magyarországi szórakoztató és más jellegű műsorokban nap mint nap jelen vannak a jóérzésű ember fülét, de érzésvilágát és szellemét is sértő nyelvi durvaságok és trágárságok, a szépirodalmat sem kímélő kifejezések, például »nyald ki a seggem«, »ne szarj be«, »kapd be a far...«, »ez tök jó«, »a klotyón ül«, »tojok rád«, »a kurva anyádat«, »te faszfej«, »rúgd pi...«, »leszophatod«, »te kis pöcs« stb. A kedves Olvasótól elnézést kérek, ha e trágárságok sértének jóízlését.

A felsorolt »szép« kifejezéseket az ünnepek alatt és később hallottam a magyar tévé különböző csatornáinak adásaiban, de ennél sokkal többet és még durvábbakat is össze lehet gyűjteni, ha valaki szorgalmas.

Egy tizenéves fiútól hallottam a fenti kifejezések közül kettőt. Elképedtem. - Hát már az érintetlennek vélt falusi nyelvünket is megfertőzte a televízió, hogy így beszéljen egy gyerek?! - gondoltam.

Pedagógus lévén, megpróbáltam figyelmeztetni a fiút, hogy nem helyes és nem szép így beszélni. Tudják, mit mondott? »Ne engem oktasson, tanár úr! Véleményét küldje el Budapestre!« - s ezzel lezárták tekintette az ügyet.

„Csak nem elhagyott a szeretőd?”

Ezt az érdekes, furcsa és újszerű mondatot a magyar televízió egyik bemondónője alkalmazta. Először azt hittem, hogy rosszul hallok, vagy valamilyen bakiról (nyelvbörlésről) van szó. Aztán rájöttem, hogy tévedtem, hiszen a magyar tv különböző csatornáin közvetített műsorok bemondói (nők és férfiak) gyakran használnak hasonló szerkezetű kérdő mondatokat, pl. „Csak nem elhitte a főnök ezt a hazugságot?”; „Csak nem elfogyott a férjed pénze?”; „Csak nem lemaradtam valamiről?”; „Csak nem meghívtad vacsorára?”; „Csak nem elpártoltál Miketól?” stb.

A cím és az öt mondat a megszokott, talán régiesebb nyelvhasználatban még így érvényesült, hangzott volna: Csak nem hagyott el a szeretőd?; Csak nem hitte el a főnök ezt a hazugságot?; Csak nem fogyott el a férjed pénze?; Csak nem maradtam le valamiről?; Csak nem hívtad meg vacsorára?; Csak nem pártoltál el Miketól?

Lássuk most, hogy a két mondat szerkesztési megoldása között mi a különbség, hiszen tartalomban megegyeznek! Vizsgáljuk meg a címet! A „Csak nem elhagyott a szeretőd?” és a Csak nem hagyott el a szeretőd? kérdő mondatokban az eltérést főleg az igekötős ige használata okozza. Az első mondatban az **el** igekötő a **hagyott** ige előtt áll, vele egybeírva, a másodikban pedig a **hagyott** ige áll elől, utána az **el** igekötő. Az ilyen és a hasonló szórendi szerkesztés teremt meg a kérdő mondatok szokatlan, kétféle változatát.

Szemléltetésképpen még idézek három másképpen megszerkesztett mondatot: „Csak nem el akarja vinni Eszperancát?”; „Csak nem ki akarsz ismerni, Bruno?”; „Csak nem szemet vetettél rá?” Itt az első két példamondatban a **el**, **ki** igekötők nem az **akarsz**, **akarja** igékhez, hanem az **ismerni**, **vinni** főnévi igenevekhez kapcsolódnak. Viszont a „Csak nem szemet vetettél rá?” kérdő mondatnak a Csak nem vetettél rá szemet? A megszokottabb formája, ma még inkább ez érvényesül a mindennapok nyelvhasználatában.

A fenti példák is azt bizonyítják, hogy a nyelv élő, és állandóan változik, gazdagodik.

Dr. Varga József, a muravidéki magyar alkotó értelmiség egyik vezető egyénisége több területen is eredményes tevékenységgel büszkélkedhet. Számon tartjuk őt névtani monográfiák szerzőjeként, pedagógus szakíróként, népi hagyományokat őrző tanulmányok készítőjeként, szépíróként-költőként, folyóirat-szerkesztőként, a művelődési élet szervezőjeként. Nem utolsósorban arról is szólnunk kell, hogy nemcsak mint tanár, hanem mindegyik minőségében szívügyének tekintette, tekinti anyanyelvünk ápolását.

*Számos esetben hangzott el nyelvművelő előadása a **Muravidéki Magyar Rádióban**, jelent meg nyelvhasználati témájú írása a muravidéki magyarok hetilapjában, a **Népújságban**. Ezeket gyűjtötte most össze egy kötetbe „**Mondjuk, írjuk hetésiesen?**” címmel. Az ebben a címben fölített kérdésre a választ a könyv hatvan írása együttesen adja meg. Szó van bennük a hetési nyelvjárás sajátosságairól, a magyar köznyelv muravidéki vonatkozásairól, a többnyelvűség helyi jellemzőiről. Mindezt a helyesírás, a hangtan, a szó- és névhasználat, a nyelvi szerkesztés és a nyelvi viselkedés témakörében taglalja a szerző. Bár zömmel a muravidéki magyar nyelvhasználatot vizsgálja, néhány esetben a magyarországiról is közléseket tesz.*

*Néhol kissé szigorúan, de mindig a jobbitás szándékával fejt ki véleményét. A „**Mondjuk, írjuk hetésiesen?**” kérdésre végül is elismerésre méltóan kettős választ ad. Egyrészt jelzi azokat a szituációkat, amelyekben jogosak a helyi nyelvhasználat elemei, másrészt föl hívja a figyelmet azokra a helyzetekre, amelyekben a köznyelviségre való törekvés a célszerű. Így ezen írásai elsősorban a muravidéki magyarok nyelvi ismeretterjesztését szolgálják, de a magyarság szélesebb köreinek tagjai is haszonnal olvashatják őket.*

Szombathely, 2003. augusztus 8.

Dr. Molnár Zoltán Miklós

Dr. József Varga is one of the leading personalities in the intelligentsia. This can be seen from his successful accomplishments. Not only is he the author of many onomastic monographies but a university professor and the writer of technical writings, author of studies for the preservation of the traditional habits and culture, a belletrist, a poet, a magazine editor, and an organizer of cultural life. He has proved that he is not only devoted to the progress of the Hungarian language as a professor. No, to this he is devoted with his heart and soul.

*Often we could hear his language-educational broadcasts on the **Muravidéki Magyar Rádió** (The Hungarian Radio in the Pomurje Region) and his writings about the use of the Hungarian language were published in the weekly magazine **Népujság**. Now he published all of these writings under the title "**Mondjuk, írjuk hetésiesen?**" (Say, write in the hetés dialect?) The answer is provided in all of the books sixty writings, which represent the content of this book. He talks about the nature of everyday dialect, the Hungarian colloquial language concerning Pomurje, the nature of local multilinguality. All of these are separated into several topics which are orthography, phonetics, the use of words and names, language design, and the behaviour of the language. Although researching the use of the Hungarian language in Pomurje is the major part of the book dr József. Varga also adds his opinion about the use of the Hungarian language in Hungary.*

*Sometimes he expresses his opinion sharply, but always with the intent of improval. He answers the question "**Mondjuk, írjuk hetésiesen?**" (Say, write in the hetés dialect?) with a enviable two answers. He shows us those situations in which the use of the dialect is appropriate but reminds us of situations in which the use of the idiomatic language is advisable. This book mainly serves one purpose. The language education of the Hungarians in Pomurje. But reading this book could prove useful for every member of the Hungarian society.*

Dr. József Varga ist einer der führenden Persönlichkeiten in der Region Pomurje, wenn es um die ungarische Sprache geht. Das ist aufgrund seiner Erfolge deutlich zu sehen. Er ist nicht nur Autor von vielen namensforschenden (onomastischen) Monographien, sondern auch ein Professor, Autor vieler Fachartikeln, Autor von Studien für die Erhaltung traditioneller kultureller Werte, ein Belletrist, ein Poet und Organisator kulturellen Lebens in Pomurje (auf dem Murgebeit). Für die Erhaltung und Entwicklung der ungarischen Sprache sorgt er nicht nur als Professor, sondern ist diesem Ziel mit Hertz und Seele verpflichtet.

*Etliche Male konnten wir seine Sprachpflegesendungen in dem **Muravidéki Magyar Rádió** (Ungarischen Rungfunk auf dem Murgebiet) hören. Seine Kleinartikel über die Verwendung der ungarischen Sprache wurden viele Male in der lokalen Wochenzeitschrift **Népujság** veröffentlicht. Alle diese Schreiben hat dr. József Varga unter dem Titel **Mondjuk, írjuk hetésiesen?** (Sollen wir reden, schreiben wie in Hetés?) veröffentlicht. Die Antwort auf diese Frage bekommen wir von den 60 Kleinartikeln, die den Inhalt des Buches representieren. In dem Buch ist die Rede über die Eigenschaften der alltäglichen Dialektsprache, über die ungarische Umgangssprache in Pomurje und über die Eigenschaften der lokalen Mehrsprachigkeit. Alle diese Themen sind in mehrere Themenzyklen sortiert. Das sind Ortographie, Phonetik, der Gebrauch von Namen und Wörtern, Sprachkonstruktion und das Sprachbenehmen. Im Buch ist in erster Linie die Rede über die Verwendung der ungarischen Sprache in Pomurje. Aber der Autor äussert seine Meinung auch über die Verwendung der ungarischen Sprache in Ungarn.*

*Ob er seine Meinung streng oder mild ausdrückt, er tut es immer mit der Absicht der Verbesserung und Ausbildung. Die Frage **Sollen wir reden, schreiben wie in Hetés?** Beantwortet er uns beachtlich mit einer zweifachen Antwort. Zuerst weist er uns auf Situationen hin, in denen der Gebrauch der lokalen Dialekte erlaubt ist. Andererseits zeigt er uns Situationen, in denen die Anwendung der Umgangssprache logischer ist. Dieses Buch wurde mit einer Absicht geschrieben. Mit der Absicht die Sprachkenntnisse der in Prekmurje lebenden Ungarn zu verbessern und zu entwickeln. Jedoch kann es keinen einzigen Mitglied der ungarischen Gesellschaft schaden dieses Buch zu lesen. Im Gegenteil, es kann sich als sehr nützlich erweisen.*

Dr. József Varga vodilna osebnosti med pomurskimi madžarskimi ustvarjalnimi izobraženci, se lahko pohvali z dosežki na različnih področjih ustvarjanja. Med drugim je avtor imenoslovnih monografij, pedagog in pisec strokovnih besedil. Je tudi avtor študije za ohranjanje tradicionalnega narodnega izročila, pisec leposlovnih del in pesnik. Znan je tudi kot uspešen organizator kulturnega življenja in urednik revije. Izredno skrb posveča ohranjanju in razvoju materinščine, ne le kot profesor, temveč to predanost dokazuje v vsakdanjem življenju.

*Objavil je kar nekaj člankov o pravilni rabi jezika v tedniku pomurskih Madžarov v **Népújságu** ter pripravil jezikovno-izobraževalne oddaje na Pomurskem radiu. O tem je izdal knjigo z naslovom: **Modjuk, írjuk hetésiesen?** (Povemo, pišemo po hetéško?) Naslov je v obliki retoričnega vprašanja in odgovor nanj je podan a vseh šestdesetih poglavjih, ki sestavljajo vsebino knjige. V njih piše o lastnostih vsakodnevnega narečja, o madžarskem pogovornem jeziku v Pomurju, o značilnostih galsoslovja, o rabi besed in imen, o zgradbi jezika in jezikovnem vedenju.*

Čeprav večji del knjige raziskuje uporabi madžarščine v Pomurju, na določenih mestih doda tudi lastno mnenje o uporabi le-te na Madžarskem.

*Včasih je zelo kritičen, vendar je njegov namen vedno isti - izboljšati uporabo jezika. Na vprašanje - **Modjuk, írjuk hetésiesen?** - poda kar dva zavidanja vredna odgovora. Najprej predstavi situacije (položaje), v katerih je uporaba elementov narečnega jezika upravičena. Zatem pa nas opozori na primere, v katerih je uporaba knjižnega pogovornega jezika smiselna.*

Namen pisanja je, da bi ob njem pomurski Madžari čimbolje spoznavali svoj jezik, ga zavestno nadzorovali in izboljševali.

Szakmai életrajz

Dr. Varga József 1930. Szeptember 17-én szegény paraszti családban született Verőcén (Virovitica, Horvátország). Kétéves kora óta él az Alsólendvához (Lendava) közeli Göntérházán (Genterovci). A tanítóképzőt Muraszombatban (Murska Sobota) végezte el.

Pedagógusi pályáját 1950. augusztus 1-jén Csentében (Čentiba) kezdte. A későbbiekben tanított az alsólendvai, a dobronaki (Dobrovnik), a radamosi (Radmožanci) és a göntérházi általános iskolákban, valamint az alsólendvai Kétnyelvű Középiskolában. A göntérházi Vljaj Lajos Kétnyelvű Általános Iskola igazgatója volt 1970-től 1978-ig. Közben 1975-től 1981-ig a magyar nyelv és a kétnyelvű oktatás szakfelügyelői teendőit is ellátta.

1966-ban az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karán magyar nyelvből és irodalomból főiskolai, 1976-ban pedig a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán egyetemi oklevél tulajdonosa lett. 1986-ban ugyancsak az ELTE-n doktorált magyar nyelvből. A Magyarországon szerzett doktorátusát 1988-ban védte meg a Maribori Egyetem szakbizottsága előtt kiegészített vizsgákkal és dolgozatokkal »summa cum laude« minősítéssel, s így a nyelv- és irodalomtudományok doktora lett.

1980-tól 1997-ig, nyugdíjba vonulásáig a Maribori Egyetem Pedagógiai Karán, a Magyar Nyelv és Irodalom Intézet tanszékvezetője, 2003. szeptember 30-ig pedig óraadó tanára volt.

Számtalan szakmai (nyelvi, irodalmi, módszertani stb.) továbbképzést tartott a kétnyelvű (szlovén-magyar) oktatásunkban dolgozó pedagógusoknak.

Házas, két gyermeke van és négy unokája.

Tudományos kutatóként főleg antroponimiával és dialektológiával, továbbá a szlovéniai kétnyelvű (szlovén-magyar) oktatással (módszertanával és eredményességével), a szlovéniai magyar irodalom történetével és a muravidéki őshonos magyarság néprajzával, szokásaival foglalkozik.

Kutatásainak eredményeit számos hazai és külföldi (főleg magyarországi) kongresszuson, konferencián és egyéb szakmai rendezvényen mutatta be, amelyek gyűjteményekben, folyóiratokban stb. jelentek meg. A felsorolt szakmai-tudományos és művészeti ágazatokban mintegy 250 írását publikálta. 1980-tól a Muratáj című folyóirat főszerkesztője.

Dr. Varga József mindezek mellett költő és író is. Eddig 15 önálló szépirodalmi és tudományos könyve jelent meg. Több országos és régiós elismerést, oklevelet stb. kapott sokoldalú és eredményes tevékenységéért. Közülük néhány:

A JSZSZK Elnöksége által a Népert Tett Szolgálatok Ezüstcsillagos Érdemrendje; a Magyar Nyelvtudományi Társaság által a magyar nyelvjárásban végzett különös elismerésre és dicséretre méltó munkájáért Csüry Bálint-díj és Elismerés; a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa érdemes és eredményes munkássága elismeréseként a Magyar Népköztársaság Csillagrendje; a Maribori Egyetem a több mint 30 éves eredményes nevelő-oktató és tudományos kutató munkájáért Ezüst Plakett; a Muravidéki Magyar Nemzeti Öngazgatási Közösség adományozta Kulturális Nívódíj; a Szlovén Tűzoltószövetség Végrehajtó Tanácsa a tűzoltásban és mentésben végzett bátor munkájáért a Tűzoltó Fáklya II. fokozatát adományozta; Keszthely Város Önkormányzatának a Helikon Ünnepek Emlékérme. 2003-ban a Magyar Kultúra Lovagja lett.

Több tudományos és irodalmi társaság tagja, pl. Magyar Írószövetség, Szlovéniai Magyar Írók Társasága, Magyar Nyelvtudományi Társaság, Krúdy Gyula Irodalmi Kör, Csokonai Vitéz Mihály Irodalmi Társaság, Magyar Írók Nemzetközi Szövetsége, Berzsenyi Dániel Irodalmi Társaság, Muravidéki Magyar Tudományos Társaság, Muravidéki Tudományos Társaság, Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság. Az MTA köztestületi tagja stb.

Eddig megjelent kötetei:

Naphívogató (gyermekversek), 1974
Pásztortüzek (felnőtt- és gyermekversek), 1979
Élni (felnőtt- és gyermekversek), 1981
Sorvadó népem (elbeszélések), 1990
Konokhit (felnőtt- és gyermekversek), 1992
Hang-bona (válogatott gyermekversek), 1995
Az elloptott tündér (mesék), 1998
Nyelvhasználat, névdivat (tanulmány), 1999
A lendvai vár kapitánya (ifjúsági regény), 2001
Létforgá©sok (elbeszélések), 2001
Mag-Szó-Álom (válogatott versek), 2001
Tar Mihály szüretjén (elbeszélő költemény), 2002
Tavaszi ébredés (gyermekversek), 2002
Életfajtó lánc (versek), 2002
Muravidéki személynevek (tanulmány), 2003
Mondjuk, írjuk hetésiesen? (tanulmány), 2004
Egyperces mesék (mesék), 2004

A könyv kiadását támogatták:

Dobronaki Község Magyar Nemzeti Öngazgatási Közösség

Hodosi Község Magyar Nemzeti Öngazgatási Közösség

Lendvai Község Magyar Nemzeti Öngazgatási Közösség

Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva

Morácfürdői Község Magyar Nemzeti Öngazgatási Közösség

Muravidéki Magyar Önkormányzati Nemzeti Közösség, Lendva

Sali Község Magyar Nemzeti Öngazgatási Közösség